زنجیرەی ئیسلام و زانست 1

قورئان و ڕووەکناسی

ئامادەکردنی

سەروەر حەسەن

قورئان و زانست 6

تصوير ابو عبد الرحمن الكردي

التفسير

قورئان و ڕووەکناسی

زنجیرەی قورئان و زانست (٦)

قورئان و ڕووەکناسی

ئامادەکردنی

سەروەر حەسەن

پێداچوونەوەی زانستی و پێشەکی

د.جلال حمەصالح بۆسکانی

کۆلێژی کشتوکاڵ/ زانکۆی سلێمانی

پێداچوونەوەی زمانەوانی

م. محمد شریف صالح

بەکالۆریۆسی زمانی کوردی

مافی لەچاپدانەوەی پارێزراوە بۆ
نوسینگەی تەفسیر

ناوی کتێب بەکوردی: قورئان و ڕووەکناسی
ئامادەکردنی: سەروەر حەسەن
پێداچوونەوەی زانستی: د.جلال حمەصالح بۆسکانی
پێداچوونەوەی زمانەوانی: م. محمد شریف صالح
بڵاوکردنەوەی: نوسینگەی تەفسیر بۆ بڵاوکردنەوەو ڕاگەیاندن/ هەولێر
نەخشەسازی ناوەوە: جمعە صدیق کاکە
خەت: نەوزاد کۆیی
بەرگ: أمین مخلص
نۆرە و ساڵی چاپ: یەکەم ١٤٣٢ك – ٢٠١١ز
تیراژ: ١٥٠٠ دانە

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی (١٣٢٠) ساڵی ٢٠١١ پێدراوە

بۆ بڵاوکردنەوە و ڕاگەیاندن
هەولێر- شەقامی دادگا - ژێر ئوتێلی شیرین پالاس
ت: ٢٢٢١٦٩٥ - ٢٢٣٠٩٠٨- ٢٥١٨١٢٨
مۆبایل: ٠٧٥٠ ٤٦٠ ٥١ ٢٢ - ٠٧٧٠ ١٢٨ ٧٢ ٩١
tafseeroffice@yahoo.com
tafseeroffice@maktoob.com
altafseer@hotmail.com

نـاومرۆك

پێشەكی ٩
فاكتەرەكانی سیستمی كشتوكاڵی (باران و خاك و ڕووەك) ١٢
جیاوازی سروشتی زەوی ١٤
زەوی ئاست بەرز بۆ كشتوكاڵ باشترە ١٥
با هۆكاری پیتێنە ١٦
دوانەیی و پیتێن لە ڕووەكەكاندا ١٩
وێڕای هەمان زەوی و هەمان ئاو ڕووەكەكان جۆراوجۆرن ٢١
میوە پێش گۆشت ٢٣
خاكیش وەك ولاَتێك وەهایە ٢٤
بنەڕەتی سوتەمەنی داری سەوزە ٢٦
پوش و پەلاَشی وشك ٢٨
كشتوكاڵ بەلگەیەكی ماددییە لەسەر زیندووبوونەوە ٣٠
باشترین ڕێگای هەلگرتنی دانەوێلە ٣١
ئیعجازی خۆراكی لە قورئاندا ٣٤
یەكەم: ئاو ٣٥
دووەم: دانەوێلە و پاقلەمەنییەكان ٣٥
سێیەم: میوە و سەوزە ٣٦
چوارەم: گۆشت و ماسی و باڵندەكان ٣٦
پێنجەم: شیر و هەنگوین ٣٧
سەرەتا لەسەر زەوی ئاو هەبووە پاشان ڕووەك ٣٨
ئەو ڕووەكانەی لە قورئاندا ناویان هاتووە ٣٩

١) گەزۆ (الأثل).. ٤٠
داگەزۆ (اثل) لەقورئانی پیرۆزدا... ٤٠
(٢) پیاز (البصل) ٤٣
پیاز (البصل) لە قورئانی پیرۆزدا ٤٥
(٣) هەنجیر (التین) ٤٧
هەنجیر (التین) لە قورئانی پیرۆزدا.. ٤٨
(٤) خەرتەلە (الخردل) ٥٠
خەرتەلە (الخردل) لە قورئانی پیرۆزدا...................................... ٥١
(5) هەنار (الرّمان).. ٥٣
هەنار (الرمان) لە قورئانی پیرۆزدا.. ٥٤
(٦) ڕێحانە (الریحان) ٥٧
ڕێحانە (الریحان) لە قورئانی پیرۆزدا ٥٨
(٧) ژەقنەبوت (الزقوم).. ٦٠
ژەقنەبوت (الزقوم) لە قورئانی پیرۆزدا ٦١
(٨) زەنجەفیل (الزنجبیل).. ٦٤
زەنجەفیل (الزنجبیل) لە قورئانی پیرۆزدا................................... ٦٤
(٩) زەیتون (الزیتون)... ٦٦
زەیتون (الزیتون) لە قورئانی پیرۆزدا...................................... ٦٨
(١٠) دارنەبك (السدر)... ٧٣
دارنەبك (السدر) لە قورئانی پیرۆزدا....................................... ٧٤
(١١) مۆز (الطلح)... ٧٨
مۆز (طلح) لە قورئانی پیرۆزدا... ٨٠
(١٢) نیسك (العدس) ٨١
نیسك (عدس) لە قورئانی پیرۆزدا ٨٢
(١٣) ترێ (العنب).. ٨٣
ترێ (العنب) لە قورئانی پیرۆزدا... ٨٤
(١٤) سیر (الفوم) ٩١
سیر (الفوم) لە قورئانی پیرۆزدا ٩٢

(١٥) خەیار (القثاء).. ٩٢
خەیار (قثاء) لە قورئانی پیرۆزدا ٩٣
(١٦) كافوور (الكافور).. ٩٤
كافوور (الكافور) لە قورئانی پیرۆزدا ٩٥
(١٧) دارخورما (النخیل) ٩٦
دارخورما (النخیل) لە قورئانی پیرۆزدا ٩٨
(١٨) كولەكەئاوی (الیقطین) ١٠١
كولەكە (الیقطین) لەقورئانی پیرۆزدا ١٠٢
سەرچاوەكان.. ١٠٤

به ناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

پێشەکی

به قەڵەمی د. ئەفرام محمد حسن

سوپاس و ستایش بـۆ خـوای گـەورە، هـەزاران درووود وسـڵاو بـۆ گیـانی پاکی پێغەمبەری ئازیز و یارو یاوەرانی تا ڕۆژی دوایی...

قورئان پەرتوکی خـوای گەورەیـە و بـۆ مرۆڤایـەتی دابـەزیوە و لێیـەوە مرۆڤ فێری چۆنیەتی ژیان و ڕێکخستنی پەیوەنـدیی دەبێـت لەگـەڵ خـود و خوا و خەڵك و گەردوون.

قورئـان وتـەی خـوای میهرەبانـە، لـە قورئانـدا خـوای بـە بـەزەیی و بەخشندە بۆ مرۆڤ دواوە، وتەی خۆیی بـۆ ناردووە، لـە هەنـدێك مەسـەلەدا ئەو زاتە مەزنـەی توانـای بێسـنووری بەسـەر هـەموو نهێنـی و ئاشـکراکاندا هەیە سوێندی بۆ مرۆڤ خواردووە، مرۆڤێك کە وەك قەوارە و هێـز و زانسـت بەرامبـەر پـەروەردگار هـیچ نییـە، هـیچ هـیچ... ئـەو خوایـە ڕێـزی لێنـاوە ﴿وَلَقَدۡ كَرَّمۡنَا بَنِيٓ ءَادَمَ﴾.

خوای گەورە وایکردووە ئێمە لە وتەکانی تێبگەین، ئەمـەش یەکێکـە لـە گەورەترین بەخششەکانی بۆ مرۆڤ.

ئەم قورئانە هەموو لایەنەکانی پەیوەست بە ژیانی مرۆڤی گرتوەتەوە و هیچ لایەنێکی فەرامۆش نەکردووە (سیفەتێکی ئەم قورئانە ئەوەیە گشتگیرە و بۆ هەموو سەردەمەکانە). یەکێك لەو لایەنانە ئاماژە زانستییەکانی ئایەتە قورئانییەکانە کە ئێستا قوتابخانەی ئیعجازی زانستی لێکۆڵینەوەیان دەربارە دەکات.

جێی ئاماژەیە هەندێك لەو توێژینەوانەی دەربارەی ئەو ئایەتانە کە ئاماژەی زانستیان تێدایە، دەتوانرێت پێیبوترێت ئیعجازی زانستی قورئان، بەڵام هەندێکی تریان لەوە بەدەر نین کە ڕاڤەیەك یان خوێندنەوەی زانستی بن بۆ ئایەتەکان.

خوێنەری بەڕێز! ئەم کتێبەی بەردەستت یەکێکە لەو زنجیرە شەش بەرگیەی دەربارەی ئایەتە زانستییەکانی قورئانی پیرۆز (کە لەماوەی پێنج تا شەش ساڵدا) ئامادەکراوە: "قورئان و گەردووناسی، قورئان و زەویناسی، قورئان و دەروونناسی، قورئان و زانستی پزیشکی، قورئان و ئاژەڵناسی لەگەڵ قورئان و ڕووەکناسی"... ئێمە لەم زنجیرەیەدا خۆمان پەیوەست نەکردووە بەوەوە کە سەرجەم بابەتە هەڵبژێردراوەکان لەڕووی ئیعجازبوونیانەوە ساغ کرابنەوە، بەڵکو ئیعجازبوونی هەندێك لە باسەکانی نێو ئەم زنجیرەیە سەلمێنراون و هەندێکی تریشیان تەنها خوێندنەوەیەکی زانستی و هاتنەوەی زانستە لەگەڵ ئایەتەکاندا.

لەڕاستیدا جگە لە "قورئان و دەروونناسی" کە وەرگێڕدراوی بەشێکی زۆر لە بابەتەکانی نووسراوێکی "ئەندازیار عبدالدائم الکحیل"ە کە توێژەر و چالاکێکی بواری ئیعجازی زانستییە، سەرجەم بەرگەکانی تر ئامادەکراون (بابەتەکان لە کتێب و سیدی و پێگە ئەلیکترۆنییەکانەوە هەڵبژێردراون و وەرگێڕدراونەتە سەر زمانی کوردی).

لەلایەكی ترەوە لەم زنجیرەیەدا خۆمان پەیوەست نەكردووە بەوەوە كە بابەتەكان بـە دووروودرێـژی و سـەرجەم وردەكارییەكانیانـەوە بـاس بكـەین، بەڵكو زۆرینەی بابەتەكان كورت و پوختن، هەوڵمانداوە زۆربەی هەرە زۆری ئایەتە زانستییەكان لە بوارە دیاریكراوەكاندا لەخۆبگرن.

خاڵێكی گرنگ كە تایبەتمەندی ئەم زنجیرەیەیە، پێداچوونەوەی زانستی و زمانەوانییە لەلایەن پسپۆڕانی بوارەكانەوە. ڕێز و خۆشەویستی بێپایـانم بۆ یەك یەكی ئەو بەڕێزانە هەیە كە ئەركی پێداچوونەوەیان لەئەستۆگرت.

ئـەو مامۆسـتا و هـاوڕێ ئازیزانـەم كـە پێداچـوونەوەی زانسـتیان بـۆ بابەتەكان كرد، بەڕاستی كارەكەیان زیاتر زانستی كرد، تێبینی و سـەرنجی ورد و زانســتیانەیان دەربــارەی تــاك تــاكی بابەتــەكان پێــدام، یــان پێباشبوونیان پێوتم، خۆشحاڵبووم ئەو ئازیزانە بوونـە هاوكـاری ئـەم كـارە سادەیمان، دەبێت خوای گەورە خۆی پاداشتیان بداتەوە.

لەلایەكی تریشەوە ئەو خوشك و برایانەم كە پێداچوونەوەی زمانەوانیان بۆ زنجیرەكـە ئەنجامـدا گـەلێك جوانكـاری و ڕاسـتكاریان بـۆ كارەكـە كـرد، چاكنووسـی و جواننووسـیان بـۆ شـێوازی داڕشـتن و وشـە و دەربڕینـەكان پەسەندكرد، دەستخۆشی و نزای خێرم بۆیان هەیە.

لەگەڵ ئەوەشدا دیارە هەر كارێك خاوەنەكەی مرۆڤ بوو، لـە كـەموكوڕی بەدەر نییە. هەر هێنـدە دەتـوانین و دەزانـین داوای لێخۆشـبوون و پێـدانی حیكمەت لە خوای گەورە بكەین.

خوای گـەورە دڵسـۆزی و دانابیمـان پێبـدات و بـەمیهرەبانی خـۆی ئـەو كارانەی كە خۆمان بەباشیان دەزانین، لێمان وەربگرێت.

سەروەر حسن

سلێمانی/ ٢٠١٠

فاکتەرەکانی سیستمی کشتوکاڵی

(باران و خاك و ڕووەك)

خـوای مـەزن دەفـەرموێت: ﴿فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ إِلَىٰ طَعَامِهِ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَّتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ﴾عـبس/٢٤-٣٢، واتـە: دەبا مرۆڤ سەیری خواردنەکەی بکات و سەرنجی بدات و بیری لێ بکاتـەوە. بێگومان ئێمە ئاومان بۆ داباراندووەتە خوارەوە، چۆن داباریندنێك؟ لەوەودوا زەویمان لەت لەت کرد بە چەکەرەی ناسکی ڕووەك، ئینجا دانەوێڵەمان تێدا ڕوانـد، هـەروەها تـرێ و سـەوزە، زەیتـون و دارخورمـایش، باخچـەی دەورەدراو بە دارخورما یان داری تر، یـاخود بـاخی چڕوپڕ، چەندین جۆر میوە، لەگەڵ هەموو ئەو گژوگیایانەی کـە خـواکردە و مـاڵات دەیخـوات لـە لەوەڕگاکاندا، (هەموو ئەمانەمان ئامادە کردووە) تا خۆتـان و ماڵاتـەکانتان سوودی لێوەربگرن.

ئەم ئایەتانە ئاماژە بە سێ فاکتـەری سـەرەکی کەشـوهەوا دەکـەن کـە مـەودای سـەرکەوتوویی کـرداری کشـتوکاڵی دیـاری دەکـەن، ئـەوەش هاوکێشەیەکە سێ ڕەگەز لەخۆدەگرێت:

١. بـاران ﴿أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا﴾: هـەموو ئـەو کاریگەرییانـەی کەشـوهەوا دەگرێتەوە کە یارمەتی بـاران بـارین دەدەن، وەك: هـەور و گـەرمی و بـا و کرداری هەڵمین.

٢. خاك ﴿ثُمَّ شَقَقْنَا ٱلْأَرْضَ شَقًّا﴾: ئاماژەیە بە پێویستی زەوی و کێڵان، بۆ دەستکەوتنی بەروبوومی کشتوکاڵی باش و چاك.

٣. ڕووەك ﴿فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا حَبًّا﴾: ئـەوەش جـۆری تـۆوە بـەکارهاتووەکان دەگرێتەوە.

ئەم ڕاستییانەی قورئانی پـیرۆز باسـی لێـوەکردوون بنـەماکانی زانسـتی "ئەندازیاریی کشتوکاڵی" لەسەر دامەزراوە کە لە زانکۆکان دەخوێنرێـت... بەر لە دەستپێکردن بە هـەر پرۆژەیـەکی کشـتوکاڵی پێویسـتە لێکۆڵینـەوە لەسەر فاکتـەرەکانی کەشوهەوای ئەو ناوچەیە بکرێـت، لەگـەڵ دیـاریکردنی سەرچاوە ئاوییەکانی و شیکردنەوەی جۆری ئاوەکەی و ڕێـژەی سـوێرێتی. هەروەها پێویستە لێکۆڵینەوە دەربارەی جۆری خاکەکەی و زانینی ڕێـژەی ماددە کانزایی و ئەندامییەکان بکرێت، ڕێژەی قوڕ (Clay) و لیتە (Slit) و قوم (Sand)، پاشان لەژێر ڕۆشنایی ئەو زانراوانەدا جۆری ڕووەکـی شیاو بـۆ ئـەو خاکـە دەستنیشـان دەکرێـت لەگـەڵ سـوڕی شـیاوی کشـتوکاڵی و جۆری تۆوەکان.

جیاوازی سروشتی زەوی

خـوای پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿وَٱلْبَلَدُ ٱلطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُۥ بِإِذْنِ رَبِّهِۦ وَٱلَّذِى خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا ۚ كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ ٱلْـَٔايَٰتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ﴾ الأعـراف/٥٨، واتـە: ولاّتـی بـەپیت و چـاك و ئـاوەدان دار و ڕووەكـی تێـدا دەڕوێت بە فـەرمانی پـەروەردگاری، ئـەوەش كـە زۆنـگ و پـیس و بێكـەڵك بێت، شتی بێسوود و بێفەڕ نەبێت هیچی لێ پەیدا نابێـت، ئـا بەوشـێوەیە بەڵگـە و نیشـانەی جۆراوجـۆر دەهێنینـەوە بـۆ كەسـانێك كـە دڵسـۆزن و سوپاسی خوا دەكەن.

خاكی كشتوكاڵی لە زەوییەكەوە بۆ یـەكێكی تـر دەگۆڕێـت، بـەگوێرەی پلـەی جۆرچـاكی: زەوی لمـین هەیـە، زەوی قـوڕین، زەوی خوێـدار یـاخود زەوی بیابان و جگە لەوانەش.

ئەم جیاوازییە لە سروشتی زەویدا لـە گـرنگترین ڕێسـا كشـتوكاڵییەكانە كـە لـەكاتی لێكۆڵینـەوە لـەو زەوییانـەدا ڕەچـاو دەكـرێن، ئـەم ڕاسـتییە زانستییە لە قورئانی پیرۆزدا پێشینەی هەیە.

لـە گـرنگترین هۆكارەكـانی جیـاوازی لـە جـۆری زەوی كشـتوكاڵیدا، جیاوازییـە لـە قـەبارەو ژمـارەی كونیلـەكانی نێـو خـاك. بـۆ نموونـە زەوی قـوڕینی ڕەش ئـاو گـل دەداتـەوە، چـونكە كونیلـەكانی تەسـكە، ئـەوەش یارمەتی دەدات لە پارێزگاریكردنی ئاو، لە كاتێكدا زەوی لمـین بـە خێرایـی

ئاوی پێدا ڕۆدەچێت، چونکە کونیلەکانی فراوانە و ناتوانێت پارێزگاری ئاوی سەر ڕووەکەی بکات.

دابەزینی ئاو بە زەویدا دەبێتەهۆی بەرزکردنەوەی ئەو هەوایەی لە کونیلەکاندا هەیە، بەوەش ئاوەکە جێی هەواکە دەگرێتەوە، هەربۆیە قوڕ بە ئاو دەکشێت و بە وشکبوونەوە دەچێتەوەیەك.

زەوی ئاست بەرز بۆ کشتوکاڵ باشترە

پـــەروەردگار دەفـــەرموێت: ﴿كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ ﴾البقـــرة/٢٦٥، واتـــە وەك باخچەیەك وایە، لە بەرزاییەکدا بێت و بارانێکی دڵۆپ گەورە بیگرێتەوە و ببێتەهۆی ئەوەی کە دوو بەرامبەر بەرهەمی هەبێت، خۆئەگەر بارانی دڵۆپ گەورەش نەیگرێتەوە، ئەوە نمەباران پاراوی دەکات.

ئەم ئایەتە ئاماژە بەوە دەدات زەوی بەرز باشترە بۆ کشتوکاڵ، ڕەنگە بەرهەمی ئەو زەوییە دوو هێندی ئەو بەرهەمە بێت کە زەوی نزم دەیدات.

زانستی کشتوکاڵیی نوێ سەلماندوویەتی هەرچەند ئاستی زەوی بەرز بێت، ئاستی ئاوی ژێر زەوی نزمتر دەبێت، هێندەش کشتوکاڵ و بەروبووم باشتر دەبێت. ئەوەش هاوتایی تەواو لە نێوان زانستی کشتوکاڵیی نوێ و قورئانی پیرۆزدا دووپات دەکاتەوە.

ئەگەر زەوی بەرز بەلێشاو و زۆر ئاودێری کرا ئەوا بەشی پێویستی خۆی وەردەگرێت و ئاوە زیادەکەش بەتەواوی بە زیاد دەڕوات، بەڵام ئەگەر

هاتوو ئاودێرییەکی کەم کرا ئەوا پێویستی خۆی دەست دەکەوێت بێئەوەی ئـاو بمێنێتـەوە کـە پێویسـت بـە خـۆ لـێ ڕزگـارکردن بکـات. لەسـەر ئـەم بنەمایەیە مەسەلەکانی بەکارهێنانی ئاو بوونەتە جێی بایەخدان.

لەو ڕاستییە زانستییانەی ئایەتە پیرۆزەکە ئاماژەی پێداوە ئەوەیـە کـە هۆکاری ئاودێری ئەگەر ڕاستەوخۆ لە بارانەوە بوو، باشترە لـە ئـاودێری لـە ڕووبار و دەریاکانەوە، چونکە لە کەشدا ئـەو ڕەگـەزە دەگمەنانـە هـەن کـە لەگـــەڵ دڵۆپـــە باریوەکانـــدا دەتوێنـــەوە، ئـــەوەش دەبێتـــەهۆی کەوتنـــەخوارەوەی ڕاســـتەوخۆی ئـــەو ماددانـــە بـــۆ ســـەر ڕووەکـــەکان و وەرگرتنیان لە لایەن ڕووەکەکەوە، بەوەش گەشەکردنی دوو هێند دەبێت.

(بـــا) هۆکاری پیتێنە

خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَأَرْسَلْنَا ٱلرِّيَٰحَ لَوَٰقِحَ فَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَسْقَيْنَٰكُمُوهُ وَمَآ أَنتُمْ لَهُۥ بِخَٰزِنِينَ ﴾الحجـر/٢٢، واتــە: ئێمــە (بــا) مــان کـردووە بـە هۆکـاری پیتێنـەری ڕووەك، و هـەر بـەهۆی (بـا)وە بـاران لـە ئاسمانەوە دەبـارێنین و ئێـوەی پـێ تێرئـاو دەکـەین، بێئـەوەی ئێـوە ئـەو ئاوانەتان ئەمبار کردبێت.

لە ڕاڤەی ئـەم ئایەتـەدا هـاتووە: بـا هۆکـاری پیتاندنە بـۆ دار و هـەور. "إمام طبري" دەڵێت: "با هەڵگری هەور و خێرە".

لای زانایانی ڕووەکناس بووەتـە زانیارییـەکی چەسـپاو کـە تـۆوی نێـرە (هەڵاڵە) کردن بەسەر مێیەکاندا (واتە کرداری پیتاندن) کردارێکی بنـەڕەتی

پیتاندن و دروستبوونی تـۆوی ڕووەکـە. لەکاتێکـدا کـە دەنکەهەڵاڵـەکان (Pollen Grain) لـە ئەندامـەکانی نێرینـەوە لـە گوڵـدا (Anthers) دەگوێزرێنـەوە بـۆ ئەندامـەکانی مێیـە تیایـدا (Stigma)، پاشـان پیتـێن ڕوودەدات.

کرداری پیتاندن دەگونجێت لەنێوان ئەندامەکانی نێرە و مێیـەی هـەمان گـوڵ یـان هـەمان ڕووەکـدا ڕووبـدات، لـەم کاتـەدا بـە کردارەکـە دەوترێـت (پیتاندنی خـۆیی Self Pollination). دەشـگونجێت کردارەکـە لـەنێوان دوو ڕووەکی جیاوازدا بێـت، لـەم کاتەشـدا پێیـدەوترێت پیتانـدنی تێکـەڵی (Cross Pollination).

ڕێگاکـانی گواسـتنەوەی دەنکـە هەڵاڵـەکان بـەپێی جـۆری ڕووەکەکـە دەگۆڕێت، لێرەدا وێڕای ئەو پیتاندنەی مرۆڤ بەدەسـتی خـۆی دەیانکـات – بۆنمونە وەك ئەوەی بۆ دارخورما دەیکات– سێ ڕێگای تر هەیە، ئەوانیش:

١. پیتاندن بەهۆی ئاژەڵەوە، وەك مێرووەکان.

٢. گواستنەوە و پیتاندن بەهۆی ئاوەوە.

٣. پیتاندن بەهۆی باوە.

وەك لە ئینسایکلۆپیدیای بەریتانیدا هاتووە، (با) ڕۆڵێکـی گرنگـی هەیـە لە گوێزانەوەی دەنکەهەڵاڵـە لـەو ڕووەکانـەوە کـە گـوڵی بـۆن و ڕەنگـداری کێشکاریان نییە بۆ مێرووەکان، بۆیـە (بـا) هەڵدەسـتێت بـە بڵاوکردنـەوەی هەڵاڵـە بـۆ دووریـی زۆر. بۆنموونـە (بـا) دەنکەهەڵاڵـەی سـنەوبەر (Pine) بڵاودەکاتەوە بۆ دوورییەك دەگونجێت بگاتـە (٨٠٠ کیلۆمـەتر) بـەر لـەوەی هەڵاڵەکە بگاتە ئەندامی مێینە و پیتێنەکە ڕوودەدات.

لـەو ڕووەکانـەی بەشـێوەیەکی بنـەڕەتی پشـت بـە پیتانـدن دەبەسـتن بەهۆی (بـا)وە، سـنەوبەرییەکان و گیـا گەزنـە (قُـراص) و چنار (ألحور) و

بەڕوو (سندیان) و گوش (قُنَّب) و داری بوندوقە.

لـە ئینسـایکلۆپیدیای بەریتانیـدا هـاتووە: ئـەو هۆیـەی وادەکـات بڵاوبوونەوەی دەنکەهەڵاڵە بەهۆی (با)وە ئاسان بێت ئەوەیە کـە ئەندامـە نێرینـەکانی گـوڵ کـە دەنکەهەڵاڵـە بەرهـەم دێـنن، بەرکەوتـەن بـە هـەوا، بەشێوەیەك کـە بڵاوبوونـەوەی دەنکەهەڵاڵـەکان ئاسـان دەکـەن. لەلایـەکی تریشـەوە، گـوڵ لـە بـەرزترین خـاڵی دار یـان ڕووەکەکەدایـە و گـەڵا لـە بەردەمیدا نییە.

لە ئینسایکلۆپیدیای جیهانیدا هاتووە: پیتاندن بەهۆی (با)وە خەسڵەتی ئەو ڕووەکانەیە کە گوڵی جیاکەرەوەیان نییە و بۆنی خۆشی ئەوتۆیان نییە مێرووەکان بۆخۆیان کێش بکەن. لەم ڕووەکانەدا تەنها بڕێك دەنکەهەڵاڵەی وشکی سوك بەرهەم دێت و (با) هەڵیدەگرێت و بۆ دووریی زۆر لەگەڵ خۆیدا دەیبات تاکو دەیگەیەنێتـە ئەنـدامی مێینـە. ئـەم ئەنـدازە هەڵاڵەیـە کـە لـە هەوادا هەن هۆکاری سەرەکین بۆ ئەو (تا)یەی بە (حمّـی القش) ناسـراوە و توشی ئەو کەسانە دەبێت کە هەستیارییەکی زۆریان هەیە.

هـەروەها لـە ئینسـایکلۆپیدیای بەریتانیـدا هـاتووە: بـۆ ئاسـانکردنی بەرکەوتەیی بە (با)، زۆرجار لە بەهاردا گوڵ لـەپێش گـەڵاوە گەشـەدەکات، یـاخود ڕەنگـە لـە بـەرزایی دار یـان ڕووەکـدا گـوڵ گەشـەبکات، زۆرجـار کۆسپەکانیان درێژ و چەماوەیە بۆئەوەی ڕووبەرێکی فراوانتریان هـەبێت بـۆ وەرگرتنی دەنکەهەڵاڵەکان.

کەواتە ڕووی ئیعجـازی ئایەتەکـە ئـەو ئاماژەیەیـە کـە "بـا هەڵدەسـتێت بەکرداری پیتاندنی ڕووەکەکان".

﴿ وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ ﴾.

دوانەیی و پیتێن لە ڕووەکاندا

هەروەك لەجیهانی مرۆڤ و ئاژەڵەکاندا نێر و مێ هەیە، لە جیهانی ڕووەکیشدا بەهەمان شێوەیە. پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَمِن كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾الذاريات/٤٩، واتە: لە هەموو شتێك ئێمە جووتمان دروست کردووە، بۆ ئەوەی بیر بکەنەوە و یاداوەری وەربگرن.

﴿سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾يس/٣٦، واتە: پاکی و بێگەردی بۆ ئەو زاتەی هەر هەموو بەدیهێنراوەکانی بە جووت دروستکردووە لەوەی لە زەویدا دەڕوێت، لە خۆیشیان، لەو شتانەش کە نایزانن.

﴿فِيهِمَا مِن كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ﴾الرحمن/٥٢، واتە: لە هەموو جۆرە میوەیەك نموونەی دوانەیان تێدایە.

﴿وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾الرعد/٣، واتە: خوا ئەو زاتەیە کە زەوی پان و بەرین کردووە و کەژ و چیا و ڕووباری زۆری تێدا دابینکردووە، لە هەموو بەروبوومێك جووتی فەراهەم هێناوە لە هەردوو ڕەگەز، شەوی والێکردووە ڕۆژ داپۆشێت، بەڕاستی ئا لەو شتانەدا بەڵگە و نیشانەی زۆر هەن بۆ کەسانێك بیربکەنەوە.

﴿ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّن نَّبَاتٍ شَتَّىٰ﴾طه/٥٣، واتە: ئەو زاتەی زەوی بۆ ئێوە بار هێناوە، وەكو لانكە (لەسەری دەحەوێنەوە)، هەروەها جۆرەها ڕێگای تێدا بۆ فەراهەم هێناون، لە ئاسمانیشەوە باران دادەبارێنێت، كە بەهۆیەوە چەندەها جووت ڕووەكی پێڕواندووە.

ڕاگەیاندنی بیردۆزی پیتاندن و بوونی نێر و مێ لە هەموو بەروبوومە ڕووەكییەكاندا، لە ئایەتەكەدا هەیە، دروست وەك ئەوەی سوننەتی ژیانە لە مرۆڤ و ئاژەڵ و باڵندەكاندا.

وەك ژیانی مرۆڤ كە بە كۆرپەلەیەكی بچوك دەستپێدەكات، دایك پەروەردە و چاودێری دەكات. ژیانی ڕووەكیش وەك كۆرپەلەیەكی بچووك دەنكۆڵە پەرەی پێدەدات، لە ماوەی ڕوان و گەشەكردنیدا خۆراكی پێویستی بۆ بەدەست دەهێنێت. كۆرپەلەكەش بەهێمنی و جێگیری دەمێنێتەوە تاكو زەوی باوەشی بۆ دەكاتەوە و بارودۆخی گونجاوی بۆ ئامادە دەبێت وەك گەرمی و ئاو، دەنكۆڵە و تۆوەكان دوو كەرت دەبن (دەتروكێن) و كۆرپەلەكە گەشە دەكات. كە گەشەی ڕووەكەكە تەواو بوو و گەیشتە تەمەنی پێگەیشتن، گوڵەكانی دەكرێنەوە و بەروبووم بەرهەم دێت.

زانستی نوێ ئاشكرایكردووە گوڵی ڕووەكەكان –بە جیاوازی جۆرەكانیانەوە– دابەش دەكرێن بۆ سێ جۆر:

گوڵی نێر– گوڵی مێ– گوڵی دووڕەگ (كە هەردوو ئەندامی نێرە و مێیەی پێكەوە تێدایە).

ئەو گوڵانەی لە هەوادا دەپیتێن بەوە جیادەكرێنەوە ئەندامەكانی زاوزێیان بەركەوتەی هەوان. هەركات (با) لەراندنیەوە دەنكە هەڵاڵەكانیان

لیّ دەکەویّتـە خـوارەوە، دەنکەهەلاّلـەکان دەکەونـە خـوارەوە کـە سـوك و لوسن تاکو هەلگرتنیان لەلایەن هەواوە ئاسان بیّت بۆ سەر ئەندامی مێیـەی گوڵی تر و پاشان کرداری پیتێن ڕوودەدات.

پـەروەردگار ددەفـەرمویّت: ﴿ وَأَرْسَلْنَا ٱلرِّيَٰحَ لَوَٰقِحَ فَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَسْقَيْنَٰكُمُوهُ وَمَآ أَنتُمْ لَهُۥ بِخَٰزِنِينَ ﴾الحجر/٢٢...

وێڕای هەمان زەوی و هەمان ئاو ڕووەکەکان جۆراوجۆرن

پـــەروەردگار دەفـــەرمویّت: ﴿ وَفِى ٱلْأَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجَٰوِرَٰتٌ وَجَنَّٰتٌ مِّنْ أَعْنَٰبٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَآءٍ وَٰحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِى ٱلْأُكُلِ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴾الرعـــد/٤، واتـــە: لەسەر ڕووکاری زەوی پارچەی جۆراو جۆر هەیـە لـە پـالّ یەکدا، هـەروەها ڕەزی تریّ، بەروبوومی هەمەجۆر لـە دانەوێڵـە و بێسـتانەکاندا، دارخورمـای یەك قەد و دوو قەد، هەموو ئەمانە بە یەك ئـاو ئـاو دەدریّـن و لـە یـەك ئـاو دەخۆنەوە و هەندێکیانمان لە هەندێکی تر بۆ خۆراکی ئادەمیزاد نـازدارتر و پەسەندتر کردووە، بەڕاستی ئا لەو شتانەدا بەلگە و نیشانەی زۆر هـەن بـۆ کەسانێك ئەقلّ و ژیری خۆیان بخەنەکار.

﴿أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿٧﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ الشعراء/٧-٨، واتە: ئایا سەرنجی زەوییان نەداوە و لێی ورد نەبوونەتەوە، چەندین جووت ڕووەکی بەنرخی هەمەجۆر و ڕازاوەمان تێدا ڕواندووە. بەڕاستی ئا لەوەدا بەڵگە و نیشانە هەیە، کەچی زۆربەیان باوەڕدار نەبوون.

وێڕای ئەوەی ڕووەکەکان بە یەك ئاو ئاودەدرێن، بەڵام هەر جۆرە ڕووەکە سروشت و تایبەتمەندی خۆی هەیە، لەگەڵ پێداویستی و کەشوهەوای تایبەت، وادەیەك بۆ کشتوکاڵ، کاتێك بۆ بەرهەم... لەهەمان زەوی و لە یەك ئاو، ڕووەکەکان هاوسێی یەکترن، کەچی هەندێکیان لە شێوە و تام و ڕەنگدا لە هەندێکی تریان باشترن.

ڕووەك خۆراك وەردەگرێت و گەشەدەکات، بۆ گەشەکردنی هەر دەبێت ڕووناکی و ئاو هەبێت، لەگەڵ کاربۆن، ئۆکسجین، هایدرۆجین، فسفۆر و کبریت و پۆتاسیۆم، کالسیۆم و مەگنسیۆم و ئاسن و...

جێی سەرسامییە سەرجەم ڕووەکەکانی ئەم جیهانە لەسەر هەمان ئەو توخمانە دەژین، لەگەڵ ئەوەشدا لە زەویدا سێو و ترێی شیرین دەڕوێت، تاڵگەی تاڵ، پەمووی نەرمونیان، گەنم و جۆ پرتەقاڵ و... توخمە خۆراکییەکان یەکن، خاکیش یەکە، ئاو یەکە، تۆوەکان لەوپەڕی وردی و بچوکیدان، هەزاران جۆر و شێوەیان لێوە دەردەچێت بە بۆن و تامی جیاواز...

خوای پەروەردگار هەموو ڕووەکەکانی بەجۆرێك خوڵقاندووە کە لەگەڵ ژینگەکەیاندا بگونجێن.

میوە پێش گۆشت

خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَفَٰكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ ۝٢٠ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ﴾الواقعة/٢٠-٢١، واتە: میوەشیان بۆ دەگێڕن، بە ئارەزووی خۆیان لێی هەڵدەبژێرن، گۆشتی هەر باڵندەیەکیش کە حەزی لێبکەن بۆیان ئامادەیە.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَأَمْدَدْنَٰهُم بِفَٰكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ﴾الطور/٢٢، واتە: بەردەوام حەزیان لە هەر میوە و گۆشتێك بێ پێشکەشیان دەکەین.

زانستی پزیشکی نوێ و خۆراکناسی ئاشکرایانکرد کە خواردنی میوە لەپێش ژەمە خۆراکییەکان سودگەلێکی تەندروستی هەیە، چونکە میوە شەکرە سادەکانی تێدایە کە بە ئاسانی هەرس دەکرێن و خێراش دەمژرێن، ڕیخۆڵەکانیش لە ماوەیەکی کورتدا (کە بە چەند خولەکێك مەزەندە دەکرێت) ئەو شەکرانە دەمژن و جەستە پێیان دەبوژێتەوە و نیشانەکانی برسێتی و کەمی شەکر نامێنێت. ئەگەر هاتوو کەسێك ڕاستەوخۆ گەدەی پڕ لە خۆراکی جیاواز بکات، پێویستی بە نزیکەی سێ کاتژمێر دەبێت تاکو ئەو شەکرەی تێیدایە دەیمژن، بۆیە بۆ ماوەیەکی درێژ نیشانەکانی برسێتی دەمێننەوە.

شەکرە سادەکان، وێڕای سادە هەرسبوون و مژینیان، سەرچاوەیەکی بنەڕەتی وزەی خانە جیاوازەکانی جەستەشن. لەو خانانەی سوودێکی خێرا لە شەکرە سادەکان دەبینن دیواری ڕیخۆڵەکانن، کە بەخێرایی چالاك

دەبنــەوە کاتێـك شــەکری میوەیـان پێـدەگات، ئامادەباشـیش دەبـن بـۆ جێبەجێکردنی فەرمانەکان بە باشترین شێوە (لە مژینی جۆرە جیاوازەکانی خۆراك کە کەسەکە لەدوای میوە دەیانخوات).

ڕەنگە ئـەوە حیکمـەتی پێشخسـتنی میـوە بێـت بەسـەر گۆشـتدا، وەك شێوازی ئایەتە پیرۆزەکە.

خاکیش وەك ولاتێك وەهایە

خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿وَٱلْبَلَدُ ٱلطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُۥ بِإِذْنِ رَبِّهِۦ ۖ وَٱلَّذِى خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا﴾الأعراف/٥٨، واتە: ولاتی بەپیت و چـاك و ئـاوەدان، دار و ڕووەکی بە فەرمانی پەروەردگاری تێدا دەڕوێت، ئەوەش کـە زۆنـگ و پیس و بێ کەڵك بێت، شتی بێسوود و بێفەڕ نەبێت، هیچی لێ پەیدا نابێت.

خـوای پـەروەردگار خـاکی بـە ولات نـاوبردووە و ئـەوەش بـە لوتکـەی ئیعجازی زانستی دادەنرێت، خاك بە پێکهاتەکانیەوە هەر وەك ولاتێکە.

لێکۆڵینـەوە زانسـتییە کشـتوکاڵییەکان سـەلماندوویانە هـەر یـەك مـەتر سێجا لە خـاك کـە بـۆ کشـتوکاڵ بـەکاردەهێنرێت (٢٠٠ هـەزار) کـرم و (١٠٠ هەزار) مێـروو (حشـرات) و (٣٠٠) کرمـی ئاسـایی خـاك و هـەزاران میکـرۆب (زیندەوەری ورد)ی تێدایە... هەموو ئەوانەش بە چاوی ئاسایی نابینرێن.

هەر گرامێك لـەو خاکـە ملیـاران بـەکتریا و میکرۆبـی تێدایـە کـە لەسـەر ماددە ئەندامییەکان دەژین و دەیگۆڕن بۆ ماددەی کانزایی، بەدرێژایی ساڵ و بەبێ وەستان ئەم کارە دەکەن.

بۆ نموونە ئەو میكرۆبانە گەڵا وەریوەكان دەخۆن، ئەم كردارە پێویستی بە بوونی هەوا و ئۆكسجینی نێو خاك هەیە، بەڵام دەبێت ئەو هەوایەی نێو خاك لەكوێوە هاتبێت؟

لێرەدا حیكمەتی بوونی كرمەكانی خاك دەردەكەون، چونكە ڕۆڵێكی گرنگ دەبینن لە كردنەوەی كونی زۆر لە خاكدا و هەوایش لێیانەوە دەچێتە خاكەكەوە، واتە لە هەواگۆڕكێی خاكدا كرمی زەوی بەشداری دەكات. هەروەها سەرجەم ئەو ئاژەڵانەی لە خاكدا دەژین وەك مار و مێرووله و دووپشك، كونی زۆر لە خاكدا دروست دەكەن. جێی سەرسامییە بوترێت ئەگەر ئەو كونانەی نێو خاك نەمێنن ڕووەك لەسەر زەوی نامێنێت و ژیانیش كۆتایی دێت.

سەرجەم ئەو زیندەوەرانەی لەنێو خاكدا هەن وەك وڵاتێكی ئاوەدانیان لێكردووە، ئەوەش بەتەواوی لەگەڵ ئایەتەكەدا هاوتا دەبێت.

بنەڕەتی سوتەمەنی داری سەوزە

پەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلشَّجَرِ ٱلۡأَخۡضَرِ نَارًا فَإِذَآ أَنتُم مِّنۡهُ تُوقِدُونَ ﴾يس/ ٨٠، واتـە: ئـەو زاتـەی لـە داری سـەوز ئاگرتـان بـۆ بەدیدێنێت، ئیتر ئێوە دایدەگیرسێنن.

گـازی ئۆكسـجین كـە ڕێـژەی (٢١٪)ی پێكهاتـەی هـەوا پێكـدەهێنێت، فاكتەرێكی سەرەكی و پێویستە لە هەموو سوتانێك و دروستبوونی ئـاگردا. داری سەوز لە ڕێگای ماددەی كلۆرۆفیل یان پلاستیدە سـەوزەكانەوە كـە ڕەنگی سەوز دەبەخشێتە ڕووەك، دەبێتەهۆی دروسـتكردنی ئۆكسـجین لـە هەوادا.

داری سـەوز لـە ڕۆژدا دووەم ئۆكسـیدی كـاربۆن وەردەگرێـت و شیدەكاتەوە بۆ ڕەگەزە پێكهاتووەكانی، ئەوانیش بریتین لە ئۆكسـجین كـە دەیكاتە دەرەوە لەگەڵ كاربۆن كـە ڕووەكـە لەخۆیدا دەهێڵێتـەوە و بـۆ دروستكردنی شانەكانی سوودی لێدەبینێت.

لەلایەكی ترەوە ئـاژەڵانیش لـە هەناسـەداندا بـە پێچـەوانەی ڕووەكـەوە گازی ئۆكسجین وەردەگرن، كە ڕەگەزێكی پێویستە بۆ هـەموو كردارەكـانی سوتانە كیمیاییەكانی نێو خانە.

كەواتـە ئەگـەر ڕووەكـی سـەوز نەبوایـە، ژیـان لەسـەر زەوی دروسـت نەدەبوو. یەكەمین ڕووخساری ژیان لەزەویدا دەركەوتنی قەوزە سـەوزەكان بووە لە ئاودا (بەر لەسێ ملیار ساڵ پێشتر)، ئەمەش یەكەم مانای زانسـتی

ئایەتەكـە دەبێـت و كلیلـی تێگەیشـتنی ئایەتەكەشـە كـە لـە وشـەی (الأخضر)دا شاردراوەتەوە.

سەرەڕای ڕۆڵی داری سەوز لە بەرهەمهێنانی ئۆكسجین و نوێكردنـەوەی (كە هیچ سوتانێك بەبێ ئۆكسجین نابێت) بەهەمان شێوە خەڵوزی كاربۆنی (یان خەڵوزی بـەردین)یـش لـە داری سـەوز پێكهـاتووە كـە بـەهۆی دیـاردە سروشتییەكانەوە لە ناواخنی زەویدا شـاردراونەتەوە و بـە مـاوەی ملیۆنـان سـاڵ گـۆڕاون بـۆ گـرنگترین سەرچـاوەی وزەی گـەرمی لـە زەویـدا... بـڕی ئەمباركراوی خەڵوزی بەردین لە زەویدا نزیكەی هەشت ملیار تۆن دەبێت.

بەپێی ڕای زانایانی جیۆلۆجیا و كیمیای ئەندامی، دروستبوونی پـەترۆڵ لەنێو زەویدا لە ڕووەك و ئاژەڵەكانەوەیە. بڕی ئەمباركراوی پـەترۆڵی زەوی بەنزیكـەی دوو ملیـار تـۆن مەزەنـدە دەكرێـت. هـەروەها زۆر لـە زانایـان سەرچـاوەی گـازی سروشـتیش بـۆ ڕووەكـی سـەوز دەگێڕنـەوە. بـڕی ئەمباركراوی ئەم گازەش لەزەویدا دەگاتە نزیكەی شەش ملیار مەتر سێجا.

بەكورتی لـە كلـۆرۆفیلی ڕووەكـە سـەوزەكاندا سوتەمەنی خـۆر ئـەمبار دەكرێت و لە بەشەكانی ڕووەكدا دەگۆڕێن بۆ ماددەی ڕووەكی كە خـواردن و سـوتانی ئاسـانە. زانایـانی جیۆلۆجیـاش بنـەڕەتی خـەڵوزی بـەردین و پەترۆڵ و سەرجەم داڕشتەكانی پەترۆڵ (وەك بەنزین و كیرۆسین و ...هتد) بۆ ڕووەكەكان دەگێڕنەوە كە بە خاك و بەرد داپۆشراون، یان ئاژەڵەكان كە خواردنیان لەسەر ڕووەكـەكان بـووە و لـە ڕووەكـەوە وزەیـان وەرگرتـووە. ئەمە وێڕای ئەوەی هەر ڕووەكـی سـەوز سەرچاوەیەكیشـە بـۆ پەیـدابوون و هاوسەنگی ئۆكسجین لە هەوادا، كە بۆ سووتان گرنگە.

لـە كـۆی ئـەم زانیارییانـەوە تێدەگـەین كـە سـەرجەم جۆرەكـانی سوتەمەنییە بەكارهاتووەكان بنـەڕەتیان لـە داری سـەوزەوەیە. بـەم ڕاڤـە

کورتەش لە ڕەهەندی زانستی ئەو ئایەتە پیرۆزە تێدەگەین کە دەفەرموێت: ﴿أَفَرَءَيْتُمُ ٱلنَّارَ ٱلَّتِى تُورُونَ ﴿٧١﴾ ءَأَنتُمْ أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَآ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنشِـُٔونَ ﴿٧٢﴾ نَحْنُ جَعَلْنَـٰهَا تَذْكِرَةً وَمَتَـٰعًا لِّلْمُقْوِينَ﴾الواقعة/٧١-٧٣، واتە: ئایا سەرنجی ئەو ئاگرە نادەن کە دایدەگیرسێنن، ئایا ئێوە ڕووەکەکەیتان دروستکردووە یا ئێمە فەراهەممان هێناوە؟ بێگومان هەر ئێمە کردوومانەتە هۆی ئەوەی یادخەرەوە بێت، هەروەها کردوومانەتە هۆیەك بۆئەوەی گەڕۆك و ماموشۆکەران کەلکی لێوەربگرن.

پوش و پەلاشی وشك

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱلَّذِىٓ أَخْرَجَ ٱلْمَرْعَىٰ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُۥ غُثَآءً أَحْوَىٰ﴾الأعلى/٤-٥، واتە: هەر ئەو زاتەیە کە گژوگیا دەردێنێت و دەیکاتە لەوەڕگا بۆ ئاژەڵ (بەڵام دوای ماوەیەك) دەیکاتە پوش و پەلاشێکی زەرد و وشك و ڕەشهەڵگەڕاو.

(الغثاء) وشکییە و (أحوى) لە (الحوة) هاتووە کە لە (لسان العرب)دا بەمانای ڕەشی سەوزباو یان سوورێکی مەیلەو ڕەش هاتووە. بۆیە ڕاڤەی ﴿فَجَعَلَهُۥ غُثَآءً أَحْوَىٰ﴾ واتە ئەوەی دوای سەوزیەتی کردوویەتی بە وشکێکی ڕەش. لێرەدا پرسیار ئەمەیە: ئایا ڕووەکێك هەیە کاتێك وشك دەبێت ڕەنگی ڕەش ببێت؟ بەدڵنیاییەوە ئەو ڕووەکانەی تا ئێستا ئێمە ناسیومانن، بەوجۆرە نین.

"جرترود هارتمان" دەڵێت: "ڕووەکەکان لە پێشترینی دیمەنەکانی ژیانن کە لەسەر ڕووی زەوی دەرکەوتوون. شانشینی ڕووەکی بەر لە شانشینی ئاژەڵی لەسەر ڕووی زەوی دەرکەوتوون، چونکە ئاژەڵ ناتوانێت بەبێ خواردنی ڕووەکەکان بژی. لەڕاستیدا ڕووەکە سەرەتاییەکان بەدەستی مرۆڤ نەڕوێنراون، چونکە لە پێش ڕووەکەوە مرۆڤ بەدی نەهێنراوە، بەڵکو ڕووەکەکان خۆیان هاتوون بێئەوەی مرۆڤ ڕواندبنی.

دیمەنی ژیانی ڕووەکی کە لەسەر زەوی بەدیهێنراون جۆراوجۆر و جیاوازن، بەشێوەی ناوچەی سەوز لەڕووەکە گوڵدارە چڕەکان و بەوەش گۆی زەوی بە پۆشاکێکی سەوزی زۆر جوان و بەرز لە ڕازاوەیدا داپۆشراوە کە ملیۆنان ساڵ، بەڵکو هەزاران ملیۆن ساڵ، بەسەریدا تێپەڕیوە و گۆی زەویش بە ژمارەیەکی زۆری گۆڕانکاری گەردوونی و ژینگەیی توندا تێپەڕیوە.

زەوی توشی مەوسیمی بارانی بەلێشاو بووە، پاشان بەدوایدا چەند ماوەیەکی وشکی درێژ. چەندین جار توشی (با) و گەردەلوولی ترسناك بووە کە دارەکانی پەرشوبڵاو کردووەتەوە و ڕەگی ڕووەکەکانی لەبنەوە دەرهێناوە بەوەی جار دوای جار لە ئاوی لافاوی گەورەدا نقوم بوون. بۆیە شێبوونەوەیان بۆ ماددە ئەندامییە سەرەتاییەکان هۆکارێك بووە بۆ سازاندنی کەشی دووبارە ڕوانی ڕووەکی تری نوێ کە دووبارە ئەم ڕووەکە نوێیانەش ڕووبەڕووی گەردەلوول و ڕەشەبا و لادانە ژینگەییە ئیکۆلۆژییەکان بوونەتەوە. ئەم خولانەش لەماوەی ملیۆنان ساڵدا چەندین جار دووبارە و چەند بارە بوونەتەوە.

پاشماوەی ڕووەك و دارە ڕۆچووەکانی ناخی زەوی بە تێپەڕبوون و درێژی کات دەگۆڕێن بۆ خەڵوز کەڕەنگی ڕەشە.

کشتوکاڵ بەڵگەیەکی ماددییە لەسەر زیندووبوونەوە

خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿وَٱللَّهُ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَحۡيَا بِهِ ٱلۡأَرۡضَ بَعۡدَ مَوۡتِهَآۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةً لِّقَوۡمٍ يَسۡمَعُونَ﴾النحـل/٦٥، واتـە: هـەر خـوا بـارانی لـە ئاسمانـەوە بارانـدووە و زەوی پـێ زینـدوو کردووەتـەوە دوای ئـەوەی کـە مردبـوو، بەڕاسـتی ئـا لـەو دیاردەیـەدا نیشـانە و بەڵگـەی تـەواو هەیـە بۆ کەسانێك کە گوێ بۆ ڕاستی دەگرن.

یـان دەفـەرموێت: ﴿وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنَّكَ تَرَى ٱلۡأَرۡضَ خَٰشِعَةً فَإِذَآ أَنزَلۡنَا عَلَيۡهَا ٱلۡمَآءَ ٱهۡتَزَّتۡ وَرَبَتۡۚ إِنَّ ٱلَّذِيٓ أَحۡيَاهَا لَمُحۡيِ ٱلۡمَوۡتَىٰٓۚ إِنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٌ﴾فصلت/٣٩، واتە: لە بەڵگە و نیشانەکانی خوا ئەوەیە کە دەبینیـت زەوی کش و ماتـە، جـا کاتێـك بـاران بەسـەریدا دەبارێنێـت دەخرۆشـێت و گەشـە و نەشـونما دەکات، چونکە بەڕاستی ئـەو زاتـەی کـە زەوی زینـدووکردەوە، مـردوانیش زیندوو دەکاتەوە، بێگومان ئەو خوایـە دەسـەڵاتی بەسـەر هـەموو شـتێکدا هەیە.

کشتوکاڵ کردارێکە بەهۆیەوە مـرۆڤ پیشـانی خـۆی دەدات چـۆن خـوای مەزن زەوی لەدوای مردنـی بـە ئـاو زیندوودەکاتـەوە، کاتێـك وشـك و زەرد هەڵگەڕابوو و هەنووکە لێوانلێوانە لـە ژیـان و زینـدەوەران، بـەوجۆرە مـرۆڤ بەچاوی خۆی هەندێك دیاردە و توانای خوا دەبینێت لە بەدیهێنانی ژیان لە زەوی مردووەوە. مرۆڤیش لە خـاکی زەوی بـەدیهێنراوە، وەك پـەروەردگار دەفـــــــــــەرموێت: ﴿ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنۡ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٖ ثُمَّ إِذَآ أَنتُم بَشَرٞ

تَنتَشِرُونَ ﴾الروم/٢٠، واتە: لە نیشانە و بەڵگەکانی خوا ئەوەیە کە ئێوەی لە خاك دروستکردووە، دوای بڕینی چەند قۆناغێك کتوپڕ بوونەتە مرۆڤێك و بڵاودەبنەوە بە زەویدا.

زانستی نوێ بە شیکاریی جەستەی مرۆڤ سەلماندوویەتی کە لەشی لەهەمان توخمەکانی خاك پێکهاتووە، لەبەرئەوە ئەو زاتەی زەوی لەدوای مردنی دەژێنێتەوە، بێگومان مردووەکانیش لەڕۆژی قیامەتدا زیندوو دەکاتەوە.

بەمجۆرە کشتوکاڵ دەبێتە بەڵگەیەکی ماددیی لەسەر زیندووبوونەوەی دوای مردن.

باشترین ڕێگای هەڵگرتنی دانەوێڵە

خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا و لە چیرۆکی یوسف پێغەمبەردا (سەلامی خوای لێبێت) دەفەرموێت: ﴿ وَقَالَ ٱلْمَلِكُ إِنِّىٓ أَرَىٰ سَبْعَ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٍ ۖ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَأُ أَفْتُونِى فِى رُءْيَٰىَ إِن كُنتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾ قَالُوٓا۟ أَضْغَٰثُ أَحْلَٰمٍ ۖ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ ٱلْأَحْلَٰمِ بِعَٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَقَالَ ٱلَّذِى نَجَا مِنْهُمَا وَٱدَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا۠ أُنَبِّئُكُم بِتَأْوِيلِهِۦ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾ يُوسُفُ أَيُّهَا ٱلصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِى سَبْعِ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٍ لَّعَلِّىٓ أَرْجِعُ إِلَى ٱلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدتُّمْ فَذَرُوهُ فِى سُنۢبُلِهِۦٓ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِى مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ

مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴾يوسف/٤٣-٤٩.

واتـه: (شـەوێك پاشـا خـەوێکی سـەیری بینـی و بـوو بـه مـەراقی و لـه کۆبوونەوەیەکدا) وتی: بەڕاستی من له خەومدا بینیم حەوت مانگـای قەڵـەو لەلایەن حەوت مانگای لـەڕو لاوازەوە خـوران، حـەوت گوڵەگـەنمی سـەوز و جوان و حـەوتی وشکیشـم بینـی، ئـەی زانـا و شـارەزایان ئـەم خـەوەم بۆ لێکبدەنەوە ئەگەر خەون لێکدەدەنـەوە. ئـەوانیش وتیـان: ئـەم خـەوە بـێ سەر و بنه و هیچ نییه، ئێمە لـه لێکدانـەوەی خـەوی بێسـەر و بـن شـارەزا نین. ئینجا ئـەوەیان کـە ڕزگـاری بووبـوو، دوای ئـەو هـەموو ماوەیـە بـیری کەوتەوە و وتی: داواکارم بمنێرن (بۆ لای یوسف) من هـەواڵی (لێکدانـەوەی ئەو خەوەتان) پێڕادەگەیەنم. (ساقی چوو بۆ زیندانەکە بۆ دیدرای یوسف و وتی) یوسف! ئەی هاوەڵی ڕاستگۆم، ئەم خەونـەمان بۆ لێکبـدەرەوە (لـه خـەوێکی پادشـادا) حـەوت مانگـای قەڵـەو لەلایـەن حـەوت مانگـای لـەڕ و لاوازەوە خـوران، هـەروەها لـەبارەی حـەوت گوڵەگـەنمی سـەوز و جـوان و حەوتی تری وشك بۆمان لێکبدەرەوە، بۆئەوەی بگەڕێمـەوە بـۆلای خـەڵکی تا وەڵام بزانن. (یوسف) وتی: حەوت سـاڵی بـەردەوام کشـتوکاڵ دەکـەن و دانەوێڵـە دەچـێنن، ئـەوەی کـە دروێنـەتان کـرد و لێتـان زیـادبوو بـە گوڵەکەیەوە بیهێڵنەوە، مەگـەر ئـەو کەمـەی کـە دەیخـۆن. پاشـان لـەدوای ئەوە حەوت ساڵ گرانی و سەختی پێشدێت، ئەوەی کە زەخیرەتان کردووە بۆ ئەو ساڵانە هەمووی دەخۆن، مەگەر کەمێکی نەبێت کە هەڵیـدەگرن (بـۆ تۆو). لەوەودوا ساڵێکی باراناوی و پڕ بەرەکەت دێت کە خـەڵکی بـەروبومی زۆریان پێدەبەخشرێت، میوە دەگوشن و شەربەتی لێ دروست دەکەن.

لـەم ئایەتانـەدا بانگـەوازێکی قورئـانی ڕاشـکاوانە هەیـە بـۆ مـرۆڤ تـاکو بەوردی و بەردەوامی و چاودێری تەواوەوە کشتوکاڵ بکات، هـەروەها زیـاد لــە پێویســتیش دەســتەبەر بکــات بــۆ ڕووبەڕووبوونــەوەی بارودۆخــە لەناکاوەکان. ئایەتـە پیرۆزەکـە هـانی مـرۆڤ دەدات بـۆ گرتنەبـەری هـەموو هۆکارەکـانی زانسـت بـۆ ئـەمبارکردنی بـەروبووم و بەرهـەمی زیـاد لـە پێویستی، بەجۆرێك کە بەدرێژایی ماوەی هەڵگرتن و پاراستنی لـە حاڵـەتی دروستی و شیاویدا بمێنێتەوە.

ڕووی ئیعجازی ئایەتەکە لەوەدایە کـە دانەوێڵـە بـە گوڵەکەیـەوە ئـەمبار بکرێـت، چـونکە گـەر بـە گوڵەکەیــەوە هــەڵگیرا ئەوەدەمــە لــە مێـرووە زیانبەخشـەکان و کـەڕووەکان و میکرۆبـەکانی تـر و خەسـاربوون پـارێزراو دەبێت.

زانستی نوێ سەلماندوویەتی باشترین ڕێگای پاراستنی دانەوێڵە ئەوەیـە بە گوڵەکەیەوە هەڵبگیرێت، ئەوەش بە مەبەستی پاراستنی شێی سروشـتی بەروبوومەکە و ڕێگرتن لە کاریگەری ڕاستەوخۆی کەش لەسەر دانەوێڵەکـە. بەڕاستی ئەوەش یەکێکە لە ئیعجازەکانی قورئانی پیرۆز کە لەژمارە نایەن.

ئیعجازی خۆراك لە قورئاندا

ئەو خۆراکانەی مرۆڤ پێویستی پێیانە، ئەمانەن:

١. خۆراکە پێکهێنەرەکان (پرۆتینی ڕووەکی و گیانەوەریی).

٢. خۆراك بۆ وزە (کاربۆهێدرات و چەوری).

٣. خۆراك بۆ پارێزگاری (ڤیتامینەکان و توخمە کانزاییەکان).

چۆن قورئانی پیرۆز باس لە خۆراك و ژێنەرەکان دەکات؟

ڕابمێنە لە وتەی خوایی: ﴿أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا (٢٥) ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا (٢٦) فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا (٢٧) وَعِنَبًا وَقَضْبًا (٢٨) وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا (٢٩) وَحَدَائِقَ غُلْبًا (٣٠) وَفَاكِهَةً وَأَبًّا (٣١) مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ﴾عبس/٢٥-٣٢، واتە: بێگومان ئێمە ئاومان باراندووەتە خوارەوە، چۆن داباریندنێك، لەوەودوا زەویمان بۆ لەت لەت کرد بە چەکەرەی ناسکی ڕووەك. ئینجا دانەوێڵەمان تێدا ڕواند. هەروەها ترێ و سەوزە. زەیتون و دارخورمایش. باخچەی دەورەدراو بە دارخورما یان داری تر، یاخود باخی چڕ و پڕ، چەندین جۆر میوە، هاوڕێ لەگەڵ هەموو ئەو گژوگیایانەی کە خواکردە و مالآت دەیخوات لە لەوەڕگاکاندا. (هەموو ئەمانەمان ئامادە کردووە) تا خۆتان و مالآتەکانتان سوودی لێوەربگرن.

ئەم ئایەتانە زۆرینەی ئەوانە کۆدەکاتەوە کە مرۆڤ دەیانخوات، پاکوبێگەردی بۆ خوای مەزن.

یەکەم: ئاو

ئــاو بنــەڕەتی ژیانــە، ڕێــژەی (٥٥-٦٥٪)ی کێشــی لەشــی کەســێکی پێگەیشتوو پێکدێنێت. ئاو پێویستە بـۆ کردارەکـانی هەرسـکردن، مـژین، کرداره کیمیاییەکانی شانەکانی زیندەوەر کە پێویستە بۆ ژیان (زیندەکان)، بەهــەمان شــێوە گواســتنەوەی توخمــەکان و پاشمــاوە زیانبــەخش و ژاراوییەکان و دەرکردنی بۆ دەرەوەی لەش بەشێوەی (میـز) یـان ئـارەقی لـەش، ئەمـە جگـە لـەوەی کـە ئـاو لـە ڕێکخسـتنی گـەرمی لەشیشـدا ڕۆڵ دەبینێت.

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾الأنبياء/٣٠.

دووەم: دانەوێڵە و پاقلەمەنییەکان

دانەوێڵەکان (وەك گەنم و برنج و گەنمەشامی و جۆداس) بـە سەرچـاوە سەرەکییەکانی وزە دادەنرێن بۆ مـرۆڤ، دەوروبـەری (٥٥٪)ی ئـەو وزەیـەی مرۆڤ بەدەسـتیدێنێت سەرچاوەیان کاربۆهێدراتـە کـە پێکهاتـەی سـەرەکی دانەوێڵەکانە، هەروەها بە سەرچاوەیەکی باشـی زۆر لـە ڤیتـامین و توخمـە کانزاییەکان دادەنرێن.

پــەروەردگار دەفــەرموێت: ﴿فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا﴾البقــرة/٦١، واتــە: داوا لــە پەروەردگارت بکە لە ڕزق و ڕۆزی و بەروبوومی زەویمان بۆ بەرهەم بهێنێـت لە ڕووەکی پاقلەیی و خەیار و سیر و نیسك و پیاز.

سێیەم: میوە و سەوزە

میــوە و ســـەوزە بایــەخێکی خــۆراکیی گــەورەیان هەیــە، ئەوانــە سەرچــاوەگەلی زۆر باشــن بــۆ ڤیتــامین و توخمــە کانزاییــەکان و ڕیشــاڵە خۆراکییەکان کە کاریگەریان لەسەر تەندروستی مـرۆڤ ڕوون و ئاشکرایە. پــــــەروەردگار دەفــــــەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِيٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٖ مَّعۡرُوشَٰتٖ وَغَيۡرَ مَعۡرُوشَٰتٖ وَٱلنَّخۡلَ وَٱلزَّرۡعَ مُخۡتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيۡتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهٗا وَغَيۡرَ مُتَشَٰبِهٖۚ﴾الأنعام/١٤١، واتە: خوا هەر ئەو زاتەیە کە باخاتی بەرزی لـق و پۆپداری بـەرپاکردووە و باخـاتی نزمـی پـەرش و بڵاویشـی بـەدیهێناوە و دارخورما و بەروبوومی جۆراوجۆریش (کە شێوە و قەبارە و ڕەنـگ و تـام و بۆنیـان) لەخواردنـدا جیایـە، لـە زەیتـون و هـەناری لەیەکچـوو، هـەروەها لەیەکنەچوو.

چوارەم: گۆشت و ماسی و باڵندەکان

گۆشت و ماسیی لەو خواردنانەن کە بەهایەکی خۆراکیی بەرزیان هەیە، سەرچـاوەی ســەرەکی پرۆتینـی گیانــەوەرین. ئــەم پرۆتینانــە ترشــە ئەمینییەکانیان تێدایە کـە مـرۆڤ پێویسـتی پێیانـە و لـەناو لەشـدا بەرهـەم نایەن، خوای گەورە زۆر جوانی فەرمووە: ﴿وَٱلۡأَنۡعَٰمَ خَلَقَهَاۖ لَكُمۡ فِيهَا دِفۡءٞ وَمَنَٰفِعُ وَمِنۡهَا تَأۡكُلُونَ﴾النحل/٥، واتە: ماڵاتیشـی دروسـتکردووە بـۆ خزمـەتی ئێـوە کـە گـەرمیتان پێدەبەخشێت، هـەروەها سـوودی تـری

لێـوەردەگرن و لـە شـیر و گۆشتەکەشـی دەخـۆن لەگـەڵ چـەندین سـوودی تر...

پێنجەم: شیر و هەنگوین

* شیر سەرچاوەیەکی چاکە بۆ پرۆتین و شەکری لاکتۆز (شەکری شـیر) و زۆرێـك لـە ڤیتامینـەکان و توخمـە خۆراکییـە کانزاییـەکان (گرنگترینیـان کالیسیۆم)... پەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿وَٱلۡوَٰلِدَٰتُ يُرۡضِعۡنَ أَوۡلَٰدَهُنَّ حَوۡلَيۡنِ كَامِلَيۡنِۖ لِمَنۡ أَرَادَ أَن يُتِمَّ ٱلرَّضَاعَةَ﴾البقرة/٢٣٣، واتە: دایکـان دوو سـاڵی تـەواو با شیر بە منداڵەکانیان بدەن بۆ هەر کەس کە دەیەوێت شیری تەواو بدات.

لەڕووی زانسـتییەوە سـەلمێنراوە کـە هـیچ شـیرێك یـان خـواردنێکی تـر هاوتای شیری دایك نابێت.

* هەنگوین سەرچاوەیەکی باشە بۆ شەکرە سادەکان، گلوکۆزیش تاکـە سەرچاوەیەکی وزەیە کە مێشك پێویستیەتی.

هەروەها هەنگوین هەندێك لە توخمە کانزاییەکانی تێدایە لەگەڵ هەندێك لە دژە زیندەگییەکان (المضادات الحيوية) و ئاوێتەی تریش.

پـــەروەردگار دەفـــەرموێت: ﴿يَخۡرُجُ مِنۢ بُطُونِهَا شَرَابٞ مُّخۡتَلِفٌ أَلۡوَٰنُهُۥ فِيهِ شِفَآءٞ لِّلنَّاسِ﴾النحـل/٦٩، واتـە: لـەناو سـکی (ئـەو هەنگانـەوە) شـلەیەکی ڕەنگ جیاواز دێتە دەرەوە کە شیفای تێدایە بۆ (زۆر نەخۆشی) خەڵکی.

سەرەتا لەسەر زەوی ئاو هەبووە پاشان ڕووەك

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَنَّا صَبَبْنَا ٱلْمَآءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا ٱلْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا حَبًّا﴾عبس/٢٥-٢٧، واتە: بێگومان ئێمە ئاومان باراندووەتە خوارەوە، چۆن داباریینێك، لەوەودوا زەویمان بۆ لەت لەت كرد بە چەكەرەی ناسكی ڕووەك. ئینجا دانەوێڵەمان تێدا ڕواند.

ئەم ئایەتانە ئاماژە بەوە دەدەن كە لەسەرەتای بەدیهێنانەوە لەسەر زەوی ئاو دەركەوتووە، لەدوای ئەوە ڕووەك و لە پاشان مرۆڤ بەدیهێنراوە.

زانایانی فەلەك دەڵێن: زەوی بەر لە ملیۆنان ساڵ پێكهاتووە لەدوای جیابوونەوەی لە خۆر، سەرەتا بەشێوەی گازێكی كڵپەسەندوو بووە و پاشان بەهۆی خولانەوەی ئەم بارستە گازییە بەدەوری خۆیدا (لە بۆشایی دەرەوە)، شێوەی گۆیی وەرگرتووە، پاشان بەهۆی دووركەوتنەوەی ئەم بارستەیە لە خۆر گازەكان ساردبوونەتەوە و ئەوەش هۆكاری پێكهاتنی ڕووی دەرەوەی بووە كە بە پلەبەندی ڕەقهەڵاتووە. بەوپێیەش كە گازەكان لە ئۆكسجین و هایدرۆجین پێكهاتوون و هەر ئەو دوانەش تۆخمی پێكهێنەری ئاون، لەبەرئەوە لەنێو ئەم بارستە گازییەدا ئاو دروستبوو، پاشان بەهەڵمبوو و بەرزبووەوە و ساردبووەوە، دووبارە بەشێوەی لێزمەباران بۆی گەڕاوەتەوە و داباریوەتە سەری، بەمجۆرە سەرەتا زەوی دروستبووە و پاشان ئاوی لێ دەرچووە و لەدوای ئەوە ڕووەك دروستبووە.

ئەو ڕووەکانەی
لە قورئاندا ناویان هاتووە

١) گەزۆ (الأثل)

(أثـل) لـەو دارانەیـە كـە گـەزۆی بـۆ سـەر دادەبارێـت، لـە باخچـە و سەیرانگاكاندا دەڕوێنرێت. توانای بەرگـەگرتنی سـوێرێتی خـاك و تینـوێتی هەیە، هەر بۆیە لە ناوچە وشك یان خوێدارەكانی جیهانـدا بـڵاوە. لەلایـەكی ترەوە وەك بەربەستی (با) دەڕوێنرێت بەتایبەت لە زەوییە لمینەكاندا.

تەختـەی داری دارگـەزۆ لـە دروسـتكردنی كەلوپـەلی ماڵـدا بـەكاردێت، وتـراوە كـە مینبەرەكـەی پێغەمبـەر (ﷺ) لـە مەدینـە لـە دارگـەزۆی ئـەو دارستانە دروستكراوە كە نـۆ میـل لـە مەدینـەوە دوورە. بە بـەری دارگـەزۆ پێستە خۆشـە دەكرێـت و مەرەكـەبی نوسـینی لێ دروسـتكراوە. لـەك كۆنیشـدا لـە پزیشـكی میللیدا بەكارهاتووە.

دارگەزۆ (أثل) لەقورئانی پیرۆزدا

(أثل) یەكجار لە قورئاندا ئاماژەی پێدراوە لە چیرۆكی سەبەئدا. زۆر لە توێـژەران وادەبیـنن كـە فـەرمانڕەوایی (سـبأ) (٩٥٠-١١٥پ.ن) دێـرینترین فەرمانڕەواییـە كـە باشـوری خۆرهـەڵاتی نیوەدورگـەی عـەرەبی بەخۆیـەوە

بینیـوە، خـەڵكی (سـبأ) كشـتوكاڵیان زانیـوە و ئـەوەش یارمـەتی داون بۆئەوەی ژیانێكی سەقامگیر بژین، وای لێكـردوون هـەنگاوی گـەورە بـەرەو پێشكەوتن و شارستانییەت بنێن.

سـەبەئییەكان لەسـەرەتادا (صَـرْواح)یـان كردبـووە پایتـەختی خۆیـان، پاشــان زۆری نەخایانــد پایتەختەكــەیانیان بــۆ (مــەئرەب) گواســتەوە، (مەئرەب) بووە ناوەندێكی بازرگانی گـرنگ. شارسـتانییەتی سـەبەئییەكان پشتی بە بازرگانی كاروانە وشكانییەكان دەبەست كە كەلوپەل و كالاّیان لە (حەزرەمەوت) لـە خۆرهەلاّتـەوە بـۆ (مـەئرەب) لـە خۆرئـاوا دەگواسـتەوە. لێرەدا كاروانییەكان بەرەو باكور بۆ ناوچە نزیكەكان لە دەریـای ناوەڕاسـت و جگە لەوانەش دەڕۆیشـتن. (سـبأ) پەیوەندیگـەلی بـەهێزی دروسـتكردبوو لــەنێوان نیوەدورگــەی عــەرەبی و میسـر و وڵاتــی نێــوان دوو ڕووبــارە (میزۆپۆتامیا) و فارسدا.

(سبأ) لەنێو نەتەوە دێرینەكاندا ناوبانگی هەیە، لە تـەوراتـدا باسـیكراوە بـەوەی وڵاتێكـە خشـت و بـەردی پـیرۆز (گـەوهـەر) و كـانزای زێـڕ بەرهـەم دێنێت. قورئانی پیرۆزیش لە زیـاد لـە جێگایەكـدا باسـی چـیرۆكی سـەبەئی كردووە، باسی ئەو بەخشش و نیعمەتانەی كردووە كە هەیانبووە و وڵاتێكی بـەپیت و خـۆش و ئـاوەدان بـووە... قورئـانی پـیرۆز ئامـاژە بـە بەنـداوی (مەئرەب) دەدات كە بەلْقیس پادشایان دروستیكرد، ڕوونی كردووەتەوە كە ئەهلی (سبأ) سوپاسگوزار نەبوون و سەرپێچییان كردووە، بێباوەڕ بـوون و لەبری خوا خۆریان پەرستووە.

پــەروەردگار دەفــەرموێت: ﴿لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ ءَايَةٌ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾

﴿فَأَعْرَضُواْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ ٱلْعَرِمِ وَبَدَّلْنَٰهُم بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَىْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَىْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ ذَٰلِكَ جَزَيْنَٰهُم بِمَا كَفَرُواْ وَهَلْ نُجَٰزِىٓ إِلَّا ٱلْكَفُورَ﴾سبأ/١٥-١٧، واتە: سوێند بەخوا بەڕاستی بۆ خەڵکی (سبأ) لە وڵاتی خۆیاندا بەڵگە و نیشانەی دەسەڵاتی خوا ئاشکرایە، ئەویش دوو باخی زۆر گەورە بوو لەلای ڕاست و چەپی ناوچەکەدا، فەرمانیان پێدرابوو کە: بخۆن لە ڕزق و ڕۆزی پەروەردگارتان و سوپاسگوزاری بن، وڵاتێکی خۆش و ئاوەدان، پەروەردگارێکی لێخۆشبوو و لێبوردە... جا ئەوان لەجیاتی شوکرانەبژێر بن و خواپەرستی بکەن پشتیان هەڵکرد و بەدەم بانگەوازی خواوە نەچوون، بەهۆی ئەوەوە ئێمەش لافاوێکی وێرانکەرمان بەسەردا بەرەڵا کردن، (باخ و بێستانی کاول کردن) ئەوسا لەجیاتی ئەو دوو باخە گەورەیە دوو باخی دڕکاوی بەروبووم تاڵ و داری بێبەری وەك دارگەزۆ و کەمێك داری (سدر) یش کە بەروبوومێکی کەمی هەیە، پێمان بەخشین. ئا بەوجۆرە سەختە تۆڵەمان لێسەندن بەهۆی ئەوەوە کە بێباوەڕ و سپڵەبوون، ئایا ئێمە تۆڵە هەر لە کافر و سپڵە ناسێنین؟!

ڕاڤەکارانی قورئان دەربارەی وتەی پەروەردگار: ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ ٱلْعَرِمِ﴾ دەڵێن: ﴿سَيْلَ ٱلْعَرِمِ﴾ ئەو لافاوە بەخوڕەیە کە خوای گەورە بۆ سەر سەبەئی نارد. وتراوە: ﴿ٱلْعَرِمِ﴾ ناوی دۆڵەکەیە، یان: ناوێکە و بریتییە لەو بەربەستەی ئاو گلدەداتەوە.

ئایەتە پیرۆزەکان ڕوونیان کردووەتەوە کە خوای پەروەردگار وڵاتی سەبەئی کردووەتە وڵاتێکی خۆش و ئاوەدان، لەبەر باشی و سازگاری ئاووهەواکەی و دەستکەوتنی ڕۆزییەکی باش و شیاو، باخ و بێستانەکان

لەسەر هەردوولای دۆڵەکە بـەروبوومی خۆشـی هەمـەجۆر و هەمـە ڕەنگیـان دەدا، ئەوان لێیان دەخـوارد و چـێژیان لـە بـەروبووم و خۆشـی وڵاتەکـەیان وەردەگرت، تەنانەت وتراوە: کاتێـك ئـافرەت بـە سـەبەتەی سـەر شـانیەوە بــەژێر دارەکانــدا دەڕۆیشــت، لەبــەر زۆریــی و پێگەیشــتنی دارەکــان سەبەتەکەی سەر سەریان پڕ لە بەروبووم دەبوو.

خەڵکی (سبأ) پشـتیان لـەو زاتـە کـرد کـە پێیبەخشـیبوون و لـە وڵاتـدا ستەمکارییان کرد، بۆیە شایانی سزا و بەڵا بوون. خوای گـەورە جرجـی بـۆ بەنداوەکـەیان نـارد و خـوارەوەی بەنداوەکـە لاواز بـوو، پاشـان لافـاوی بـەخوڕی بـۆ نـاردن بەنداوەکـەی تێکشـکاند و وێرانـی کـرد، لەگـەڵ خۆیـدا بەردی هەڵگرت تا ئەو بێستانانە خـاپور بکـات کـە دەکـەوتنە سـەر لاکـانی دۆڵەکـە، ئـەو دارە بەردارانـە بوونـە داری دڕکـاوی و دارگـەزۆ و (سِـدر)ی خراپ. لەدوای ئاوەدانی بووە وێرانە.

لـە ئایەتـە پیرۆزەکانـەوە بـەڕوونی بۆمـان دەردەکـەوێت سوپاسـگوزار نەبوون هۆی گۆڕانی ئەو بەخششانەیە کە بە خەڵکی (سبأ) درابوو.

(٢) پیاز (البصل)

پیاز لای میسرییە کۆنەکان ناسـراوە و هـەموو تاکـەکانی گـەل دەیخـۆن جگە لە ڕاهیبەکان، ئەوان لەسەریان حـەرام کرابـوو. وەك نزیکبوونـەوە لـە خواوەندەکان پێشکەش دەکرا، دەڵێن: فیرعەونەکان پیازیان پیرۆزکردووە، بەڵکو سوێندیان پێخواردووە.

لەڕووی کشتیارییەوە زۆربەی جۆرەکانی پیاز بۆ تەواوکردنی خولی ژیانیان پێویستیان بە دوو ساڵ هەیە. پیاز بە فسقە یان تۆو دەڕوێنرێت. پێویستی بە خاکێکی لاواز و دەوڵەمەند و بڕی زۆری ئاو هەیە، بەتایبەتی کە هێشتا بچووکە.

پیاز ئاوێتەی گۆگردیی تێدایە کە تام و بۆنەکەی پێدەبەخشێت. پیازەکان لەهێزی تامیاندا جیاوازن. خەڵك پیازی گۆیی زەردی تام توند لە دروستکردنی شۆربا (چێشت)دا بەکاردێنن، بەڵام پیازی ئیسپانی شیرین زۆرجار بە کاڵی لە زەڵاتەدا بەکاردێت، بەگشتی پیاز بە کاڵی و بەکوڵاوی دەخورێت.

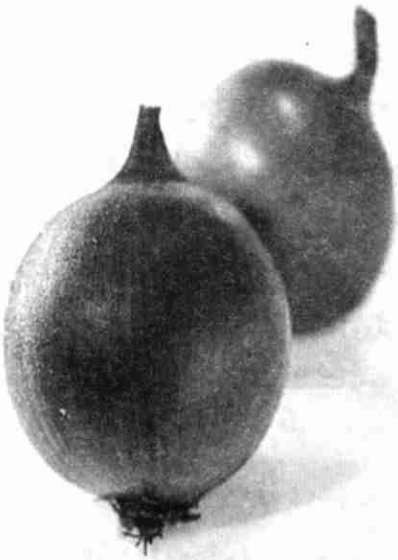

بوونی پیاز لە ژەمەکاندا هانی دەردانی شلەمەنییە هەرسکارەکان دەدات و هەرسکردن ئاسان دەکات. میسر پیازی برژاو (مشوي) دەخۆن کە جەستە بەهێز دەکات و ڕووخسار سوور هەڵدەگەڕێنێت و ماسولکەکان توند و بەهێز دەکات. دەکرێت پیاز لە چارەسەری برینەکاندا بەکاربهێنرێت. توێژینەوە نوێیەکان سەلماندوویانە پیاز لە پێشەوەی ئەو ڕووەکانەیە کە میکرۆبەکان دەکوژێت.

پیاز (البصل) لە قورئانی پیرۆزدا

خوای گەورە یەك جار لـە قورئـانی پـیرۆزدا ئامـاژەی بـە پیـاز داوە لـە سورەتی (البقرة)دا و لە میانەی چیرۆکی (بنو ئیسرائیل)دا.

پـــەروەردگار دەفـــەرموێت: ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يَـٰمُوسَىٰ لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَٰحِدٍ فَٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلْأَرْضُ مِنۢ بَقْلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ۖ قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ ٱلَّذِى هُوَ أَدْنَىٰ بِٱلَّذِى هُوَ خَيْرٌ ۚ ٱهْبِطُوا۟ مِصْرًا فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلْتُمْ ۗ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ ٱلذِّلَّةُ وَٱلْمَسْكَنَةُ وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ ۗ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ وَيَقْتُلُونَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ ۗ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا۟ وَّكَانُوا۟ يَعْتَدُونَ﴾البقـرة/٦١، واتـە: یـادی ئـەو نیعمەتـە بکەنـەوە کاتێك بە (موسا)تـان وت: ئێمـە هـەرگیز لەسـەر یـەك جـۆر خـۆراك ئـۆقرە نـاگرین و بـە تـەنها جۆرێـك خواردەمـەنی ڕازی نـین، لەبەرئـەوە داوا لـە پەروەردگارت بکە لە ڕزق و ڕۆزیی و بەروبوومی زەویمان بۆ بەرهەم بهێنێت لە ڕووەکی پاقلەیی و خەیار و سیر و نیسك و پیاز، موسا پێیـوتن: باشـە چۆن ئێـوە شـتی کـەم و ناتـەواو وەردەگـرن لـەجیاتی شـتی لـەو چاکتر و باشتر؟ دە دابەزن بۆ شارێك (بیابانی سینا بـەجێ بهێڵن) ئینجا بەڕاسـتی ئـەوەی داوای دەکـەن دەسـتتان دەکـەوێت. (جـا بـەهۆی ئـەو بیروبـاوەڕ و بیـانوگرتن و لاسـارییەیانەوە) سـوکی و ڕیسـوایی و لاتـی و زەبـوونی درا بەسەریاندا و شایانی خەشم و قینی خوایش بوون، چونکە ئـەوان بەڕاسـتی باوەڕیـان بـە ئایەتـەکانی خـوا نـەدەکرد و بـە ناهـەق پێغەمبـەرەکانیان

دەکوشت، ئەوەش بەهۆی ڕۆچوونیانەوە لە یاخیبوون و نافەرمانیدا، هەمیشە دەستدرێژیان دەکرد.

لەگەڵ ڕووەکەکانی تردا پیاز لە ئایەتە پیرۆزەکەدا هاتووە، بەڵام ڕووەکی پاقلەیی کە لە ئایەتەکەدا هاتووە، وتراوە: دار نییە. وتراوە: ئەو ڕووەکەیە کە لە زستاندا دەڕوێت.

فەرموودەی خوایی لەسەر زمانی موسا پێغەمبەر (سەلامی خوای لێبێ):

﴿قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ ٱلَّذِى هُوَ أَدْنَىٰ بِٱلَّذِى هُوَ خَيْرٌ﴾ نکوڵیکردنی داواکەیانە، ئەوان داوای خۆراکێك دەکەن پێویستی بە کاری گران هەیە لە کشتوکاڵ و ئاودێری و کۆکردنەوە، لەجیاتی خواردنێك کە نارەحەتی و تێچوونی نییە، ئەویش گەزۆ و باڵندەی شەلاقە (المن و السلوى)یە کە بۆیان دادەبەزێت. ئایا ئاقڵێك هەیە پیاز پێشبخات بەسەر گەزۆ و باڵندەی شەلاقەدا؟! لەکاتێکدا کە سەرچاوەن بۆ پرۆتین و شەکرە سادەکان و ئاڵۆزەکان و وزەبەخشن، مەسەلەکە لەوە دەرناچێت کە کەللەڕەقی و ڕازی نەبوونە لە (بنو إسرائیل)ەوە و هیچی تر.

ئەگەر بەدیدێکی زانستی ڕەهاوە بڕوانینە فەرموودەی پەروەردگار: ﴿قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ ٱلَّذِى هُوَ أَدْنَىٰ بِٱلَّذِى هُوَ خَيْرٌ﴾ دەبینین پاقلەمەنی و پیاز پرۆتینی ڕووەکین، بەڵام باڵندەی شەلاقە (سلوى) پرۆتینی ئاژەڵییە. زانستی نوێ سەلماندوویەتی پرۆتینی ئاژەڵی کە لە باڵندەکەدا هەیە زۆر باشترە لە پرۆتینی ڕووەکی. هەروەها توێژینەوە زانستییەکان دەڵێن پرۆتینی ڕووەکی لەکاتی گۆڕینیدا بۆ وزە جەستە شەکەت دەکات بەپێچەوانەی پرۆتینی ئاژەڵییەوە، ئەوەیە فەرموودەکەی پەروەردگار ئاماژەی پێدەدات و دەفەرموێت: ﴿باشە چۆن ئێوە شتی کەم و ناتەواو

وەردەگرن لەجیاتی شتی لەو چاکتر و باشتر﴾. کـەمی و ناتەواوییەکە لـە دوو ڕووەوەیە، یەکەمیان: پرۆتینـی ڕووەکـی هـەموو ترشـە ئەمینییـەکانی تێدا نییـە، دووەمیـان: ڕێـژەی سـەدی ئـەو ترشـە ئەمینییانـە کـەمترە بـە بـەراورد لەگـەڵ ترشـە ئەمینییـەکان لـە پرۆتینـی ئاژەڵیـدا. ئەمـەش بـە پێشینەیەکی زانستیی قورئانی پیرۆز دادەنرێت. خـوا بـە نیـاز و مەبەسـتی زاناترە.

(٣) هەنجیر (التين)

هەنجیر میوەیەکە زیاتر لـە چـوار هـەزار سـاڵە دەڕوێنرێـت، پێدەچێت بنەڕەتەکەی بگەڕێتەوە بۆ باشوری خۆرئاوای ئاسیا، لەپاشـان بڵاوبـووەوە تـا گەیشـتە ناوچـەی دەریـای ناوەڕاسـت. بەڵگەنامـەی دێرینـی یۆنـانی و ڕۆمـانی و میسـری هەن وەسفی بـرەوی هەنجیر دەکـەن وەك خـۆراك، تـا هەنووکـەش نەخشـە و هێڵکـاری هـەنجیر لەسەر دیواری پەرستگاکانی فیرعەونەکان ماوەتەوە.

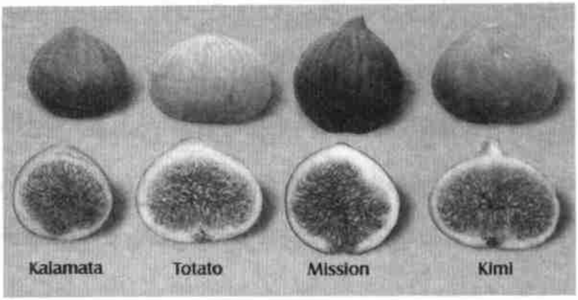

زۆربەی دارەکانی هەنجیر بەرزییـەکانیان کـەمترە لـە دە مـەتر، تێکـڕای چێوەی قەدەکـەی دەگاتـە یـەك مـەتر. ڕەنگـی تـوێکڵی هـەنجیر جیـاوازە: سەوزە یان زەرد، پەمەیی، ئەرخـەوانی، قـاوەیی یـاخود ڕەشـە. دارەکـانی

هەنجیر ساڵانە دوو یان سێ جار بەرهەم دەدەن. هەنجیر بەڕێگای قەڵەم (عقل) یان ڕاكشان (الترقید) (لقەكەی بكرێت بەژێر گڵەوە) یان موتوربەكردن زیاددەكات، لە ئاووهەوای گەرم و وشكی هاوین و سارد و شێداری زستانیشدا گەشە دەكات.

بەرهەمی هەنجیر ڕێژەیەكی بەرز شەكری تێدایە، بە پێگەیشتویی، یا وشككراوە یا لە قوتونراو یاخود پارێزراو لەشەكردا دەخورێت. هەنجیر دەچێتە پێكهاتەی زۆر لە ڕەچەتەی پزیشكی میللی بەكارهێنراو لە زۆربەی وڵاتە عەرەبییەكان و لە چارەسەری گەلێك نەخۆشیدا بەكاردێت.

هەنجیر (التین) لە قورئانی پیرۆزدا

خوای گەورە یەك جار لە قورئانی پیرۆزدا ئاماژەی بە هەنجیر داوە، ئەویش لە دەستپێكی سورەتی (التین)دا كە سوێندی پێخواردووە، وەك دەفەرموێت: ﴿وَٱلتِّينِ وَٱلزَّيۡتُونِ﴾التین/١، واتە: سوێند بە هەنجیر و زەیتون.

بۆچوونی ڕاڤەكارانی قورئانی پیرۆز جیاوازە لە ڕاڤەی مانای ﴿وَٱلتِّينِ﴾. "ئیبن عەباس" وتویەتی: "ئەوە ئەم هەنجیر و زەیتونەیە كە دەیخۆین". "إمام طبري" وتویەتی: "خوا سوێندی بەو هەنجیرە خواردووە كە دەخورێت و ئەو زەیتونەی دەگوشرێت". زۆربەی ڕاڤەكاران بەمجۆرە باسی دەكەن.

هەندێك لە ڕاڤەكارانیش وادەبینن ئەم ڕاڤەیە ناگونجێت ئەگەر دوو ئایەتەكەی دواتریشی لەگەڵدا لێكبدرێتەوە كە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَطُورِ سِينِينَ ۝٢ وَهَٰذَا ٱلۡبَلَدِ ٱلۡأَمِينِ﴾التین/٢-٣، واتە: سوێند بە كێوی طوری سینا، سوێند بەم شارە ئارامە (كە مەككەیە).

هەندێك لە زانایان ڕایان وایە ناگونجێت (التين و الزيتون) مانای هەنجیر و زەیتون بدەن، ئەوان دەڵێن: باسـی دوو شـتی خـوراو کـراوە (هـەنجیر و زەیتون) لەگەڵ دوو جێگا (طوری سینا، و ئەم ولأتە ئارامە). وەك پێداگری لەسەر ئەوە دەوترێت: خوای پەروەردگار لـە ئایەتـە پیرۆزەکانـدا سـوێندی بەو جێگا پیرۆزانە خواردووە کە خۆی ڕێزداری کـردوون بـە نیگـا و پەیامـە ئاسمانییـەکان. وتـراوە: مەبەسـت لـە (التين) چـیای (تـین)ـە کـە بـاوکی پێغەمبـەران ئیـبراهیم (سـەلامی خـوای لێبێـت) لەسـەری دەرکـەوتووە، (زیتون)یش چیای (زیتون)ە کە عیسا پێغەمبەری (سەلامی خوای لێبێت) لێ دەرکەوتووە و هەردووکیان لە دەوری (بيت المقدس)ن. (طوری سینا)ش ئەو جێگایەیە کە موسای لێ دەرکەوت (سەلامی خوایْ لێبێت)، بەڵام (البلد الأمين) مەککەیە کە محمدی (ﷺ) لێ دەرکەوت.

وتـراوە: (التين) لـە ئایەتـە پیرۆزەکـەدا ئاماژەیـە بـۆ کێـوی (تینـا) لـە تەنیشت دیمەشق. (تینـا) چـیایەکە لـەنێوان حـەلوان و هەمـەدان. وتـراوە: مەبەست لە (تین) لە ئایەتە پیرۆزەکەدا مزگەوتی یارانی ئەشـکەوتە، یـان: مزگەوتی نوحە کە لەسەر چیای جودییە، یان مزگەوتی (بيت المقدس).

هەنـدێك لـە ڕاڤـەکاران بـۆ ئـەوە چـوون مەبەسـت لـە (تـین) لـە ئایەتـە پیرۆزەکەدا داری هـەنجیرە کـە ئـادەم و حـەوا لـە بەهەشـتدا بـە گـەڵاکانی خۆیان داپۆشی دوای ئـەوەی لـەو دارەیـان خـوارد کـە خـوای پـەروەردگار لەسەریانی قەدەغە کردبوو. خوای گەورە بە نیاز و مەبەستی زاناترە.

(٤) خەرتەلە (الخردل)

خەرتەلـە ڕووەكێكـی وەرزییـە و لـە ناوچـە ئاووهـەوا مـام ناوەندەكانـدا دەڕوێـت، گـەڵاكانی هەمیشـە سـەوز و ئەسـتورن و بـەجۆرێك قڵیشـاون. دەكرێـت گـەڵاكانی بـە نـەرمونیانی و گەشـاوەیی لێبكرێتـەوە و وەك سەوزەكانی تر بخورێت. دیارترین جۆرەكـانی خەرتەلـە، خەرتەلـەی ڕەشـە كە لە تۆوە وردەكانیەوە دەردەهێنرێت. هـەروەها لـەتۆوەكانی خەرتەلـەی سپی زەیتێكی تون دەردەهێنرێت و لە پیشەسازی سابوون دروستكردندا بـەكاردێت، لەكۆنـدا بـۆ ڕووناككردنەوە بەكارهاتووە.

خـواردنی خەرتەلـە بـە مامناوەنـدی مـەیلی خـواردن بـاش دەكـات و یارمـەتی هەرسـكردن دەدات و گازەكـان لـە ڕیخۆڵـەكان وەدەردەنێـت. خـەڵك هـاڕاوەی دەرهێنـراو لـە تـۆو خەرتەلـە بـۆ ڕازاندنـەوەی زەڵاتـە بـەكاردێنێت. خەرتەلـە لـە ئامـادەكردنی سـركەدا بـەكاردێت و وەك بـەهاراتیش دەكرێت بە گۆشت و ماسییەوە.

خەرتەلە پێگەیەكی نایابی لە پزیشكی میللیدا هەیە، بۆ نەخۆشییەكانی سپڵ سوودمەندە... وتـراوە: ئەگـەر بخرێتـە سـەر سـەرێك كـە بـە گـوێزان

تاشرابێت سوودی پێدەگەیەنێت لە لەبیرچوونەوە و کەمبوونـەوەی توانـای لەبەرکردن. ئەگەر چاوی پێ بڕێژرێت لێڵی چاو ناهێڵێت.

خەرتەلە (الخردل) لە قورئانی پیرۆزدا

وشـەی (خـردل) دوو جـار لـە قورئـانی پـیرۆزدا هـاتووە لـە میانـەی قسەکردن دەربارەی دادپەروەری ڕەها و زانستی فراوانی پەروەردگار، وەك دەفـــەرموێت: ﴿وَنَضَعُ ٱلْمَوَٰزِينَ ٱلْقِسْطَ لِيَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا ۖ وَإِن كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا ۗ وَكَفَىٰ بِنَا حَٰسِبِينَ﴾الأنبيـاء/٤٧، واتە: ئێمە پێوەر و تەرازووەکانی دادپەروەری لە ڕۆژی قیامەتدا دادەنێین، جا هیچ کەس بەهیچ شێوەیەك ستەمی لێناکرێت، ئەگەر بەقـەدەر تۆوە خەرتەلەیـەك (کـە زۆر بچـووك و وردە، کـارێکی چـاك یـان خراپـی ئەنجامدابێت) دەیهێنینە مەیدان، جا ئەوەندە بەسە بۆ ئێمە کە ئاوا بە وردی حساب و لێپرسینەوە ئەنجام بدەین.

ئایەتـە پیرۆزەکـە دەربـارەی دادپـەروەری ڕەهـای خـوایی دەدوێـت، دادپـەروەری کـردن لـەنێوان بەنـدەکانی لـە ڕۆژی قیامەتـدا، دیمـەنێك لـە دیمەنـەکانی ڕۆژی قیامـەتمان بـۆ وێنـا دەکـات کـە خـوای پـەروەردگار تـەرازووەکانی دادپـەروەری بۆ مـرۆڤ دادەنێـت و کـەس ستەمی لێناکرێـت ئەگـەر هێنـدەی تـۆوە خەرتەلەیـەکیش بێـت، کـە بچـوکترە لـەوەی چـاو بیبینێـت و زۆر سوکیشـە لەسـەر تـەرازوو، ئـەم شـتە سادەیەش لـە ڕۆژی قیامەتدا بەجێ ناهێڵرێت و وننابێـت... پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۥ ۝٧ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا

يَـرَهُۥ﴾الزلزلـة/٧-٨، واتـە: ئـەوەی هێنـدەی سـەنگی گەردیلەیـەك خێـر و چـاکەی ئەنجامـدابێت دەیبینێتـەوە، ئـەوەش کـە هێنـدەی سـەنگی گەردیلەیەك شەڕ و خراپەی هەبێت دەیبینێتەوە.

لە گوزارشتێکی خوایی موعجیزەئاسادا قورئانی پیرۆز وەسفی زانستی خوا و گشتگیری و توانا و دادپەروەریی دەکات. خوای پـەروەردگار لەسـەر زمانی لوقمانی دانا کە ئامۆژگاری کوڕەکەی دەکات، دەفـەرموێت: ﴿ يَٰبُنَيَّ إِنَّهَآ إِن تَكُ مِثۡقَالَ حَبَّةٖ مِّنۡ خَرۡدَلٖ فَتَكُن فِي صَخۡرَةٍ أَوۡ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ أَوۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ يَأۡتِ بِهَا ٱللَّهُۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٞ ﴾لقمـان/١٦، واتـە: ئـەی کـوڕی ئـازیزم! بەڕاسـتی ئەگەر گوناهێك هێنـدەی تـۆو خەرتەلەیـەك (کـە زۆر وردە) هـەبێت و لـەناو بەردێکدا لە ئاسمانەکان یان لە زەویـدا حەشـار درابێـت، (لای خـوا شـاراوە نییە) و دەیهێنێتە مەیدان، چونکە بەڕاسـتی خـوا هـیچ شـتێکی لێ شـاراوە نییە و زۆریش بە ئاگایە.

ئایەتە پیرۆزەکە باسی تۆو خەرتەلەیەك دەکات لە بەردی پتەودا، تیایدا گیرە، دەرناکەوێت و کەس پێیناگـات، یـان ئـەو دەنکـە تـۆوە لـە ئاسمانـە فراوانەکاندایـە کـە تیایـدا گەلەسـتێرەیەکی گـەورە وەك خـاڵێکی بچـوك دەردەکەوێت، یان ئەو تۆوە لە زەویدا و لە خاکەکەیدا ونبووە و لای کـەس ئاشکرا نییە. ئـەو دەنکـە تـۆوە هەرچۆن بێـت و لەهـەر کـوێ بێـت خـوای گەورە دەزانێت و بە توانا و میهرەبانی خۆی شوێنی دەکەوێت.

(٥) هەنار (الرّمان)

داری هەنار بە خوارپسکانە لە خۆرئاوای ئاسیا و باکوری خۆرئاوای هیند دەڕوێت، کە خوارپسکانە پێدەگات ڕووەکێکی گیاییە، بەڵام کە بەشێوەیەکی دەستکرد دەڕوێنرێت وەك دارێکی بچوك (دەوەن) پێدەگات، کە بەرزییەکەی دەگاتە چوار بۆ شەش مەتر.

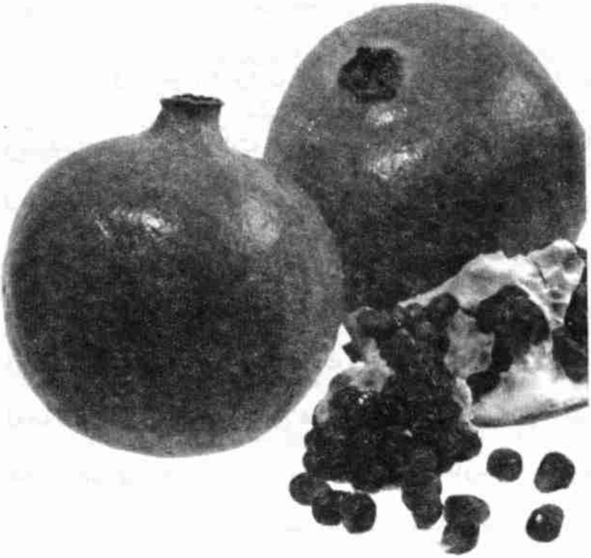

هەنار بەگشتی پایەیەکی دیاری لە پزیشکی میللیدا هەیە، بەتایبەت هەناری شیرین، بەسوودە بۆ ئازارەکانی گەدە و گورچیلە و سنگ و سکچوونیش دەوەستێنێت. هەناری ترش ئەگەر ئاوەکەی بخورێتەوە بەسوودە بۆ هەوکردنی گەدە و ڕشانەوە دەوەستێنێت، ئەگەر دەنکەکانی بکوترێت و بکرێت بەسەر بریندا سارێژی دەکات، خۆئەگەر بسوتێنرێت و ئەو کارەی پێبکرێت ئەوە باشترە.

هەنار (الرمان) لە قورئانی پیرۆزدا

لە قورئانی پیرۆزدا سێ جار باسی هەنار هاتووە، دوو جاریان ناسراوە بە (أل) (واتە بە موعەررەفی هاتووە)، ئەوەش لە میانەی بیرخستنەوەی خەڵکی بەو بەخششانەی لە دونیادا پێیان دراوە، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ نَبَاتَ كُلِّ شَىْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ ٱلنَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّٰتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ۗ ٱنظُرُوٓا۟ إِلَىٰ ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَيَنْعِهِۦٓ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكُمْ لَأَيَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾الأنعام/٩٩، واتە: ئەو خوایە زاتێکە لە ئاسمانەوە باران دەبارێنێت (دەفەرموێت): جا بەهۆیەوە چرۆ و چەکەرەی هەموو شتێکی پێدەردێنین و شینی دەکەین، ئینجا لاسکی سەوزی لێ پەیدا دەکەین. زنجیرە دانەی سەفتەکراوی لێ دروست دەکەین (وەك گوڵە گەنم و چەڵتوك و گەنمەشامی و...هتد) لە دارخورماش لەهەندێك لق و چڵەپۆپەی هێشووی خورما شۆڕدەبێتەوە، هەروەها باخی هەمەجۆری ڕەز و ترێ، زەیتون و هەناریش، هەیانە لە ڕواڵەتدا لەیەك دەچێت، هەشیانە لەیەك ناچێت، جا تەماشای بەرەکەی بکەن کاتێك بەردەگرێت، پێدەگات، بەڕاستی ئا لەو شتانەدا (کە ئاماژەی تێدا کرا بۆتان) چەندین بەڵگە و نیشانەی تەواو هەن بۆ کەسانێك کە باوەڕ دەهێنن.

هەروەها پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٍ مَّعْرُوشَٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَٰتٍ وَٱلنَّخْلَ وَٱلزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهًا

وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍۚ كُلُواْ مِن ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَءَاتُواْ حَقَّهُۥ يَوْمَ حَصَادِهِۦۖ وَلَا تُسْرِفُوٓاْۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴾الأنعام/١٤١، واتە: خوا هەر ئەو زاتەیە كە باخاتی بەرزی لق و پۆپداری بەرپاكردووە و باخاتی نزمی پەرش و بڵاویشی بەدیهێناوە و دارخورما و بەروبوومی جۆراوجۆریش كە شێوە و قەبارە و ڕەنگ و تام و بۆنیان لە خواردندا جیایە، لە زەیتون و هەناری لەیەكچوو، هەروەها لەیەكنەچوو، بخۆن لە بەروبوومەكەی كاتێك دەیگرێت و ڕۆژی چنین و دروێنە مافی (هەژارانی) لێبدەن و زیادەڕەوی مەكەن، چونكە خوا لەسنوور دەرچوان و زیادەڕەوانی خۆشناوێت.

لەم دوو ئایەتە پیرۆزەدا تێبینی دەكرێت كە خوای پەروەردگار جۆرگەلێكی ڕووەكی باسكردووە، هاوبەشەكانیان بریتین لە: دارخورما و زەیتون و هەنارە، لە هەردوو ئایەتەكەشدا هەنار لەپێش زەیتونەوە هاتووە.

لە دوو ئایەتە پیرۆزەكەوە دەردەكەوێت كە مەبەستی بەدیهێنانی ئەم ڕووەكانە لەلایەن پەروەردگارەوە سوود لێوەرگرتنیانە لەلایەن مرۆڤەوە، بەر لەوەش بۆ تەماشاكردن و دیتنی توانای بەدیهێنەرە لەگەڵ بەخشینی بێسنووری ئەو زاتە.

لە قورئانی پیرۆزدا یەكجار وشەی هەنار (رمان) هاتووە بەبێ ئامرازی ناسین (أداة التعریف)، ئەوەش لە میانەی مژدەدانی پەروەردگارە بە بەندە دڵسۆزەكانی بە هەندێك لەو بەخششانەی لە بەهەشتدا بۆیان ئامادە كراوە. پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَمِن دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ﴿٦٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٣﴾ مُدْهَآمَّتَانِ ﴿٦٤﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٥﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ ﴿٦٦﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٧﴾ فِيهِمَا فَٰكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴿٦٨﴾

﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾الرحمن/٦٢-٦٩، واتە: جگە لەو دوو بەهەشتە، دوو بەهەشتی تریش ئامادەیە بۆ ئەوانەی پلە و پایەیان وا لەخوار خاوەنانی دوو بەهەشتی ناوبراوەوە. جا ئیتر ئەی مرۆڤ و پەری، بە کام لە ناز و نیعمەتەکانی پەروەردگار بڕواناکەن، کامەی پەسەند ناکەن. (ئەو بەهەشتانەش) ئەوەندە سەوز دەنوێنن مەیلە و ڕەش دەچنەوە لە جوانی و تۆخیدا. جا ئیتر ئەی مرۆڤ و پەری بە کام لە ناز و نیعمەتەکانی پەروەردگار بڕواناکەن، کامەی پەسەند ناکەن. دوو سەرچاوەی هەڵقوڵاویان تێدایە. جا ئیتر ئەی مرۆڤ و پەری، بە کام لە ناز و نیعمەتەکانی پەروەردگار بڕواناکەن، کامەی پەسەند ناکەن. داری میوە و دارخورما و هەناریان تێدایە. جا ئیتر ئەی مرۆڤ و پەری، بە کام لە ناز و نیعمەتەکانی پەروەردگار بڕواناکەن، کامەی پەسەند ناکەن.

لەو ئایەتە پیرۆزانەوە دەردەکەوێت کە هەنار یەکێکە لەو بەخششانەی خوای گەورە لە بەهەشتدا بۆ بەندە باوەڕدارەکانی ئامادە کردووە.

خوێنەری وردەکار لە قورئانی پیرۆز لە فەرموودەی پەروەردگارەوە ﴿فِيهِمَا فَٰكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ﴾ تێبینی دەکات کە خوای گەورە باسی میوەی کردووە ئینجا باسی دارخورما و هەنار... لێرەدا هەندێك لە ڕاڤەکاران پرسیار دەکەن: ئایا هەنار و خورما میوەن یان نا؟ هەندێکیان وتویانە: هەنار و خورما میوە نین وەك لە ئایەتەکەوە وەردەگیرێت. لای "أبي حنيفة" هەنار و خورما میوە نین. هەندێکی تریان وتویانە: خورما و هەنار میوەن. ڕەنگە بوترێت: ئەگەر ئەوانیش هەر میوەن ئیتر بۆچی لە ئایەتەکەدا میوە جیاکراوەتەوە لە خورما و هەنار؟! لەم بارەیەوە "الفراء" دەڵێت: ئەمە وەك ئەو فەرموودەیەی پەروەردگارە کە دەفەرموێت:

﴿حَٰفِظُواْ عَلَى ٱلصَّلَوَٰتِ وَٱلصَّلَوٰةِ ٱلۡوُسۡطَىٰ وَقُومُواْ لِلَّهِ قَٰنِتِينَ﴾البقرة/٢٣٨،
واتە: کەمتەرخەمی مەکەن و پارێزگاری لە ئەنجامدانی نوێژەکاندا بکەن، بەتایبەتی نوێژی ناوەند (کە نوێژی عەسرە) هەمیشە و بەردەوامیش فەرمانەکان بۆ خوا ئەنجام بدەن، بەگەردن کەچییەوە.

لە ئایەتەکەدا خوای پەروەردگار فەرمانی پارێزگاریکردنی سەرجەم نوێژەکانی داوە، لەپاشان دەگەڕێتەوە بۆ (وَٱلصَّلَوٰةِ ٱلۡوُسۡطَىٰ) وەك جەخت لەسەر کردنەوەی. بەهەمان شێوە دووبارە باسی خورما و هەنار کراوەتەوە وەك هاندانێکی بەهەشتییەکان. ئیتر خوای گەورە زاناترە.

(٦) ڕێحانە (الريحان)

هەر لە کۆنەوە ڕێحانە ناسراوە، لەلای پێشینەکانی یۆنان بەهایەکی زۆری هەبووە و لە ئاهەنگەکانیاندا بەکاریانهێناوە، تا هەنووکە لقەکانی ڕێحانە لە هەندێك وڵاتدا بۆ ڕازاندنەوەی گۆڕی مردووەکانیان بەکاریدێنن، بەڵکو هەندێجار گەڵا وشکەکانیان لەگەڵ مردوودا خستووەتە گۆڕەوە.

ڕێحانە گیایەکی تەمەن درێژە (زیاتر لە ٢ ساڵ). بەرگەی جۆری جیاوازی خاك دەگرێت ، هەروەها بەرگەی وشکی و بێئاویش دەگرێت.

ڕێحانە لەو ڕووەکانەیە کە هەمیشە سەوزە، درێژی قەدەکەی دەگاتە (٣٠ سانتیمەتر)، ئەگەرچی جۆرێك لە ڕێحانە هەیە وەك دەوەن گەشەدەکات و درێژیی دەگاتە زیاد لە دوو مەتر. گەڵاکانی بریقەدار و سەوزێکی تۆخە، گوڵەکانی سپی و بۆنخۆشن.

گەڵاکانی ڕێحانە لە شۆربا و زەڵاتە و لێنانی گۆشتەکاندا بەکاردێت . هەروەها گوڵ و بەرە دەوڵەمەندەکانی بە زەیت لە پیشەسازی بۆن و دەرماندا و ڕەگەکانی لە پێستە خۆشکردندا بەکاردێت.

لەڕووی پزیشکییەوە گیراوەی ڕێحانە وەستێنەری خوێنبەربوونە، ئەندامە لاوازەکان و جومگەکانیش بەهێز دەکات، سوودمەندە بۆسکچوون و دڵەکوتێ و میزهێنیشە.

ڕێحانە (الريحان) لە قورئانی پیرۆزدا

لە سەرەتادا دەبێت ئاماژە بەوە بدەین کە ڕێحانە وەك ناوێك بەو ڕووەکانە دەوترێت کە بۆنی خۆشیان هەیە، ڕەنگە مەبەست پێی ڕۆزیش بێت، عەرەب دەڵێت: (خرجنا نطلب رِيحان الله) واتە چووینە دەرەوە بەدووی ڕۆزیی خوادا.

لە قورئانی پیرۆزدا دوو جار باسی ڕێحانە کراوە لەمیانەی باسکردنی هەندێك بەخششی خوا لەسەر بەندەکانی، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَٱلْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ۝١٠ فِيهَا فَٰكِهَةٌ وَٱلنَّخْلُ ذَاتُ ٱلْأَكْمَامِ ۝١١ وَٱلْحَبُّ ذُو ٱلْعَصْفِ وَٱلرَّيْحَانُ ۝١٢ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ الرحمن/ ١٠-١٣، واتە: زەوی بۆ خەڵك ڕاخستووە و باری هێناوە، چەندین جۆر میوەی تێدا دێتەبەر، هەروەها خورمای خاوەن دەفری گوڵدانی بۆ فەراهەم هێناون، چەندین جۆر دانەوێڵەی خاوەن کا و پەل و

پۆدار و بۆنخۆشی بەرهەم هێناوە، جا ئیتر ئەی مرۆڤ و پەری، بە كام لە ناز و نیعمەتەكانی پەروەردگار بڕوا ناكەن، كامەی پەسەند ناكەن.

لە ئایەتە پیرۆزەكانەوە دەردەكەوێت كە لە مەزنترین بەخششەكانی خوای پەروەردگار لەسەر خەڵك ئەوەیە ڕێحانەی بۆ بەدیهێناون.

جاری دووەم لە سورەتی (الواقعة)دا هاتووە، كاتێك دەفەرموێت: ﴿فَلَوْلَآ إِذَا بَلَغَتِ ٱلْحُلْقُومَ ﴿٨٣﴾ وَأَنتُمْ حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾ فَلَوْلَآ إِن كُنتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٨٧﴾ فَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ﴾الواقعة/٨٣-٨٩، واتە: باشە! ئێوە بۆ بیرناكەنەوە، ڕۆژێك دێت كە: ڕۆحتان دەگاتە گەرووتان، ئێوەش بەدەوری ئەو كەسەدا بێ دەسەڵاتانە تەماشا دەكەن و سەرنج دەدەن، لەكاتێكدا كە ئێمە لە ئێوە نزیكترین لێی، بەڵام ئێوە نامانبینن. خۆئەگەر ئێوە زیندوو ناكرێنەوە و پاداشت نادرێنەوە، ئەو ڕۆحەتان دەگێڕایەوە ئەگەر ڕاست دەكەن و دەسەڵاتتان هەیە. جا ئەگەر ئەو كەسەی لە سەرەمەرگدایە لە نزیكان و خۆشەویستانی ئێمە بێت. ئەوە ئیتر خۆشی و كامەرانی و ئاسوودەیی بەهەشتی پڕ لە ناز و نیعمەت چاوەڕێیەتی.

لەڕاستیدا ئەم ئایەتە پیرۆزانە بەڵگەن لەسەر ئەوە كە ئەم قورئانە لە بەدیهێنەری زاناوەیە، چونكە كێ لەئێمە دەتوانێت هەواڵمان دەربارەی حاڵی ئەو كەسە بداتێ كە لە سەرەمەرگدایە؟! كەس نییە ئەو حاڵەتەی ئەزموون كرد بێت، چونكە بەرگەی تاقیكردنەوەكە ناگرێت، كێ دەتوانێت ئەو ساتەمان بۆ شرۆڤە بكات جگە لە بەدیهێنەری مەزن كە زیندووە و هەرگیز نامرێت؟!

ئایەتەکان دەریدەخەن مژدەیەکی باشە بۆ باوەڕدار لەکاتی مردنیدا کە فریشتەکە بە (ریحان) مژدەی پێبدات.

(٧) ژەقنەبوت (الزقوم)

کتێبەکانی تەفسیر دەڵێن: (الزقوم) دەستەواژەیەکی داڕێژراوە لە (تزقّم)ەوە کە بریتییە لە (بەناڕەحەت قوتدان)، ئەوەش بەهۆی ناخۆشی خواردنیەوە لەبەر ناشیرینی دیمەن و بۆنی.

شایانی ئاماژە پێکردنە جیاوازی لەنێوان ڕاڤەکاراندا هەیە لەسەر ماهیەتی داری ژەقنەبوت، بەمانای ئەوە کە ئایا داری دونیایە یان نا؟ هەندێك لە ڕاڤەکاران دەڵێن: داری ژەقنەبوت داری دونیایە. هەندێکیان بۆ ئەوە دەچن کە دارێکی گەڵا بچوکی تاڵە. هەندێکیان وتویانە: ژەقنەبوت هەموو ڕووەکێکی کوشندەیە، هیچ جۆرێکیان دیاری نەکردووە. هەندێك لە ڕاڤەکارانیش دەڵێن: ژەقنەبوت داری دونیا نییە، هاوشێوەیشی نییە.

ژەقنەبوت (الزقوم) لە قورئانی پیرۆزدا

داری ژەقنەبوت لە قورئاندا (بە ناو) سێ جار هاتووە، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ ٱلزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَـٰهَا فِتْنَةً لِّلظَّـٰلِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِىٓ أَصْلِ ٱلْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُۥ رُءُوسُ ٱلشَّيَـٰطِينِ ﴿٦٥﴾ فَإِنَّهُمْ لَـَٔاكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا ٱلْبُطُونَ ﴾الصافات/٦٢-٦٦، واتە: ئایا ئەو بەهەشت و ناز و نیعمەتە چاکە یان داری ژەقنەبووت؟ ئێمە کردوومانە بەهۆی ناخۆشی و ئازار بۆ ستەمکاران. بێگومان ئەوە دارێکە لە ناخی دۆزەخدایە و لەوێوە (لق و پۆپەکانی) بەهەموو بەشەکانی دۆزەخدا بلاوکراوەتەوە. بەروبوومەکەی دەڵێی سەری شەیتانەکانە (لە ناشیرینی و بێتامیدا). دۆزەخییەکان بە ناچاری لێی دەخۆن، سکیانی لێ پڕدەکەن.

ئایەتە پیرۆزەکان وەسفی دارێك دەکەن کە لە دۆزەخدا پێدەگات، بەروبوومەکەی وەك سەری شەیتانەکانە.

با تەماشای ئەم وێنە ناشیرینە بکەین، بەروبوومی دارەکە وەك سەری شەیتانە، ئەمەش بۆ دەرخستنی زۆر ناشیرینی دیمەنەکەیەتی. جا کە بەروبوومی داری ژەقنەبووت وەك سەری شەیتان بێت، ئیدی پرسیار دەربارەی تامەکەی و ئەو کاریگەرییانەی مەکە کە لە هەناوی ئەو کەسەدا کە دەیخوات دروستی دەکات. زانایان دەڵێن: خوای گەورە داری ژەقنەبوتی لە دۆزەخدا بەدیهێناوە، کاتێك دۆزەخییەکان برسییان بوو پەنای بۆ دەبەن، هەر کە لێی دەخۆن وەك زەیتی قرچاو لە سکیاندا دەکوڵێت. هەندێك لە زانایان لە ڕاڤەی ئەم ئایەتەی پەروەردگاردا کە دەفەرموێت: ﴿طَلْعُهَا كَأَنَّهُۥ رُءُوسُ ٱلشَّيَـٰطِينِ﴾ دەڵێن: دارێك لە یەمەن هەیە

بەناوی سەری شەیتانەكانەوە، هەندێكیان وتویانە: سەری شەیتانەكان پۆلێكی مارەكانە.

قورئانی پیرۆز خۆراكی بێباوەڕانی نكوڵیكار لە هەق و ڕاستی لە دۆزەخدا بە ترسێنەر و ناشیرین وەسف دەكات، خۆراكیان وەك شلەی زەیتی قرچاوە، یان وەك كانزای تواوەیە، هەر كە دەگاتە ڕیخۆڵەكانیان دەیسوتێنێت و دایدەڕزێنێت. لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت:

﴿إِنَّ شَجَرَتَ ٱلزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ ٱلْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾ كَٱلْمُهْلِ يَغْلِي فِي ٱلْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْيِ ٱلْحَمِيمِ﴾ الدخان/٤٣-٤٦، واتە: بەڕاستی داری ژەقنەبووت، بەروبوومەكەی خۆراكی تاوانبارانە. هەروەك كانزای تواوە لەناو ورگ و ڕیخۆڵەكاندا دەكوڵێت. وەك كوڵانی ئاوی یەكجار گەرم.

یان پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿قُلْ إِنَّ ٱلْأَوَّلِينَ وَٱلْآخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَٰتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٥٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا ٱلضَّآلُّونَ ٱلْمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَءَاكِلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن زَقُّومٍ ﴿٥٢﴾ فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا ٱلْبُطُونَ ﴿٥٣﴾ فَشَٰرِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ ٱلْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَٰرِبُونَ شُرْبَ ٱلْهِيمِ﴾

الواقعة/٤٩-٥٥، واتە: (ئەی پێغەمبەر (ﷺ)) پێیان بڵێ: بێگومان پێشینان و پاشینان هەر هەموویان، كۆدەكرێنەوە و بەرەو مەیدانی ڕۆژی دیاریكراو ڕاپێچ دەكرێن. پاشان بێگومان ئێوە ئەی گومڕا و بێباوەڕان، ئەی ئەوانەی كە بڕواتان بە ڕاستییەكان نییە لە بەروبوومی داری ژەقنەبووت دەخۆن. سكتانی لێ پڕدەكەن. ئینجا ئاوی لەكوڵیشی بەسەردا دەكەن. هەروەكو ئەو حوشترانەی بەهۆی نەخۆشییەكی تایبەتییەوە تێرئاو نابن.

پێدەچێت هەر ئەوە بێت کە ئەم ئایەتە پیرۆزانەش ئاماژەی پێدەدەن: ﴿ وَذَرْنِي وَٱلْمُكَذِّبِينَ أُوْلِي ٱلنَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ﴿١١﴾ إِنَّ لَدَيْنَآ أَنكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴾المزمـل/١١-١٣، واتـە: وازبهێنـە لـە مـن و لـەو خاوەن ناز و نیعمەتانەی ئایینی من بە درۆ دەزانن، تۆ کەمێك مۆڵەتیان بدە. بەڕاستی ئێمە کۆت و زنجیر و دۆزەخمان ئامادەکردووە (بۆ ئەو جۆرە تاوانبارانە). هەروەها خۆراکێك کە لە گەروو دەگیرێت، سەرەڕای سزای بەئێش و ئازار.

وتراوە: مەبەست لە ﴿وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ﴾ بریتییە لە داری ژەقنەبووت کە لەبینی ئەو بێباوەڕانە دەگیرێت کە دەرخواردیان دەدرێت، یان درکێکە لە گەروویان دەگیرێت و دەچێتە خوارەوە و نایەتە دەرەوە.

داری ژەقنەبووت لە قورئاندا بۆ ڕوونکردنەوەی بارودۆخی بێباوەڕانە لە ڕۆژی دواییدا. لەڕاستیدا هەر دەستەواژەیەك کە وشەی (الزقوم)ی تێدا هاتووە ناڕەحەتترین و قورسترین ژیان وێنەدەکێشێت، بەرەکەی قێزەونە و خۆراکی خۆی لە ئاگری دۆزەخەوە وەرگرتووە. ژەقنەبووت خۆراك نییە، بەڵکو بێباوەڕ لە ئاگری دۆزەخدا بە زیندوویی دەهێڵێتەوە تاکو ئازارەکانی بەردەوام بن و ژیانی بریتی بێت لەتاڵی و ناخۆشی هەمیشەیی.

لە سۆز و بەزەیی پێغەمبەر (ﷺ) بەرامبەر نەتەوەکەی ئەوەیە کە لە تاوانکاری ئاگاداریان دەکاتەوە تاکو سەرەنجامیان خواردنی ژەقنەبوت نەبێت. پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: ﴿بەڕاستی لەخوا بترسن و پارێزکار بن، ئەگەر تەنها یەك دڵۆپ ژەقنەبووت خرایە ناو دەریاکانی دونیاوە، ژیانیان لێ تێکدەدات، ئیتر حاڵی کەسێك چۆن دەبێت ئەگەر بووە خواردنی؟﴾

(٨) زەنجەفیل (الزنجبیل)

ئـەو زەنجەفیلـەی دەیناسـین و وەك خواردنـەوە بەكاریـدێنین قـەدی زەمینی (السوق الأرضیة)ی ڕووەكێكی (گیایی)یە كە درێژییەكەی لە مەتر و نیوێك زیاتر نییە. زەنجەفیل پێویستی بە پلەی گەرمی بەرزە.

دەوترێت ناوی زەنجەفیل لە بنەڕەتدا (فارسی)یە. زەنجەفیل چەند جۆرێكی هەیە بەناوبانگترینیان زەنجەفیلی سوورە، كە ڕووەكێكی گیایی گوڵ سوورە، نیشتمانەكەی مالیزیایە، بۆ جوانكاری و بەكارهێنانی پزیشكی دەڕوێنرێت، بەڵام زەنجەفیلی سروشتی هیچ پەیوەندییەكی بە زەنجەفیلی ڕاستەقینەوە نییە، كە ڕووەكێكی كورتی (گیایی)یە، گەڵاكانی لەشێوەی دڵدان، گوڵەكانیشی ڕەنگیان وەنەوشەیی مەیلە و قاوەیین.

زەنجەفیل وەك جۆرێكی بەهارات بەكاردێت و بۆنێكی تیژی هەیە، لە دروستكردنی ناندا بەكاردێت، بۆ خواردنەوەكان سەربار دەكرێت بۆئەوەی تامێكی خۆشی هەبێت. زەنجەفیل پایەیەكی دیار و ناسراوی لە پزیشكی میللیدا هەیە، دەچێتە نێو زۆرێك لە ڕەچەتە میللییەكانەوە كە زۆر لە گەلان بەكاریدێنن.

زەنجەفیل (الزنجبیل) لە قورئانی پیرۆزدا

ناوی زەنجەفیل لە قورئانی پیرۆزدا تەنها یەك جار هاتووە لە میانەی وەسفی پەروەردگاردا بۆ یەكێك لەو بەخششانەی بۆ بەندە چاك و گوێڕایەڵەكانی ئامادەكردووە. پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿فَوَقَىٰهُمُ ٱللَّهُ شَرَّ ذَٰلِكَ ٱلْيَوْمِ وَلَقَّىٰهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا ﴿١١﴾ وَجَزَىٰهُم بِمَا صَبَرُوا۟ جَنَّةً وَحَرِيرًا ﴿١٢﴾ مُّتَّكِـِٔينَ فِيهَا

عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا ﴿١٣﴾ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَٰلُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا
تَذْلِيلًا ﴿١٤﴾ وَيُطَافُ عَلَيْهِم بِـَٔانِيَةٍ مِّن فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا۠ ﴿١٥﴾ قَوَارِيرَا۠ مِن فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا
تَقْدِيرًا ﴿١٦﴾ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنجَبِيلًا﴾الإنسان/١١-١٧، واتـه: جـا خوای گەورەش لە شەڕ و ناخۆشی و نەهامەتی ئەو ڕۆژە پاراستنی و ڕووی گەش و شادمانی پێبەخشین. لە پاداشتی خۆگری و ئارامگرییاندا بەهەشت و ئاوریشمی پێبەخشین. ئەو بەختەوەرانە لەسەر كورسی و قەنەفە ڕازاوەكان شانیان داداوە، نە گەرمای خۆر بێزاریان دەكات، نە كزەبا و سەرما سەغڵەتیان دەكات. سێبەری دارە جوانەكان بەسەر شوێنە خۆشەكانیاندا سەری فروهێنا و لێكردنەوەی میوەكانیش ئاسانە و ملكەچ كراوە. هەروەها لە سوراحی زیودا شەرابیان بۆ دەگێڕن و دەكرێتە ئەو كوپ و پەرداخانەوە كە لە شوشە و كریستاڵی تایبەت دروستكراون. هەموو

دام و دەزگـای خـواردن و خواردنەوەكان لە شووشەی زیوی دروستكراون بەشێوەیەكی جوان و دڵڕفێن. هەروەها شەرابێكی تریان پێشكەش دەكرێت كە ئاوێتەكەی زەنجەفیلە.

ئایەتە پیرۆزەكان لە تابلۆیەكی گوزارشتكاردا هەندێك لەو بەخششانەی ناو بەهەشت ڕوون دەكەنەوە كە چاوەڕێی باوەڕدارانە. یەكێك لەو بەخششانە شەرابێكە ئاوێتەی زەنجەفیلە. هەندێك لە ڕاڤەكاران لە ڕاڤەی

فەرمودەی پەروەردگاردا: ﴿وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنجَبِيلًا﴾ دەڵێن: واتە شەرابی بەهەشتیان بۆ تێکەڵی زەنجەفیل دەکرێت. ئەمەش ڕەنگە لەبەر ئەوە بێت کە عەرەب حەزیان لە خواردنەوەیەکە زەنجەفیلی تێکەڵ کرا بێت، لەبەر بۆنخۆشی و ئەوەش کە هەرسکەری خۆراکە.

هەندێك لە ڕاڤەکاران، لەوانە "مجاهید"، وتوویانە: زەنجەفیل ناوی سەرچاوەیەکە لە بەهەشتدا تامی زەنجەفیلی هەیە".

لەوەی ڕابوورد دەردەکەوێت زەنجەفیل، کە لە قورئانی پیرۆزدا ناوی هاتووە، ڕەنگە ڕووەکە ناسراوەکە بێت، یان ناوی سەرچاوەیەك بێت لە بەهەشتدا... خوا زاناترە.

(٩) زەیتون (الزيتون)

لە هەزاران ساڵەوە زەیتون ناسراوە، ڕەنگە لەوکاتەوە کە مرۆڤ کشتوکاڵی کردووە ڕوێنرابێت. تەمەنی داری زەیتون لە زۆربەی دارە بەردارەکانی تر درێژترە. هەندێك لەو دارە زەیتونانەی لە ساڵی (١٤٠ن)دا ئیمپراتۆر "هادریان" ڕواندوونی هێشتا زیندوون، چەند دارێکی زەیتون لە فەلەستین هەن پێدەچێت تەمەنیان لە (٢٠٠٠ ساڵ) زیاتر بێت، هەروەها لە ئیسپانیا دارگەلێکی تێدایە هەزار ساڵیان بەسەردا تێپەڕیوە.

لەبنەڕەتدا زەیتون بۆ زەیتەکەی دەڕوێنرێت کە لە لێنانی خواردندا بەکاردێت. کشتیاری زەیتون بە نزیکەیی لە سەرجەم زەوییەکاندا سەرکەوتوو دەبێت مادام فشەڵ بن و بەئاسانی ئاویان پێدا ڕۆبچێت و زۆر

خوێداریش نەبن. بە چەند ڕێگایەك زەیتون دەڕوێنرێت، گرنگترینیان: تۆو ، براله و قەڵەم. دوو چەشنی بڵاوی زەیتون هەیە: یەکـەمیان بـەری گـەورەی هەیە کە بۆ سرکە باشە و ئەوی تـر بەرەکـەی بچوکە و بڕێکـی زۆر زەیتـی تێدایە.

زەیتی زەیتون بە کوتانی بەری تەواو پێگەیشـتوو پوختـە دەکرێـت کـە ڕێژەی (٢٠-٣٠٪) زەیتی تێدایە، کرۆکی بەرەکەش لـە (٦٠-٨٠٪)ی زەیـت پێکدێت. زەیتی زەیتون جۆری هەیە: هەیە شـیرینە و هەیـە تیـژە. ڕەنگـی زەیتەکەشـی زەردێکـی مەیلـە و سـەوزە، هەرهەمووشـی لـە ڕۆنێکـی نـاتێر پێکدێت.

زەیتون و زەیتەکەی بـەکارهێنانی پزیشـکی جۆراوجۆریـان هەیـە، وەك: بەکارهێنانی لە چارەسـەری ڕەقبـوونی خوێنبـەرەکان (تصـلب الشـراین) و سنگەکوژە و دابەزاندنی خوێنی بەرز و میزهێنیشە.

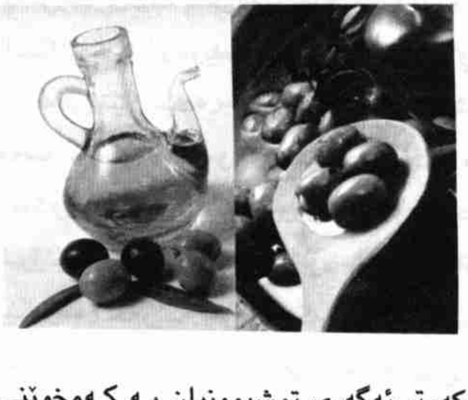

لێکۆڵینـــەوەکان جـــەخت دەکەنـــەوە کـــە دانیشـــتوانی ناوچـــەی دەریـــای ناوەڕاســـت کـــەمتر ئەگـــەری توشـــبوونیان هەیـە بـە نەخۆشـییەکانی دڵ، ئەمـەش ئاکـامی بـەکارهێنانی زەیتـی زەیتونـە لـە زۆربـەی ژەمە خواردنەکانیاندا، هەروەها کەمتر ئەگەری توشبوونیان بـە کـەمخوێنی هەیە.

زەیتون (الزیتون) لە قورئانی پیرۆزدا

قورئانی پیرۆز داری زەیتونی پیرۆز کردووە کاتێك لە ئایەتێکدا خوای گەورە نووری خۆی بە چرایەك چواندووە لە شووشەیەکدا کە سوتەمەنییەکەی زەیتی دارێکی پیرۆزە ئەویش زەیتونە. زەیتی ئەم دارە پیرۆزە لە پلەیەکی بەرزی پاکی و بێگەردی و خەستیدایە بەڕادەیەك وەك ئەوە وایە خۆی ڕۆشنایی بدات. پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ٱللَّهُ نُورُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ مَثَلُ نُورِهِۦ كَمِشْكَوٰةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ ۖ ٱلْمِصْبَاحُ فِى زُجَاجَةٍ ۖ ٱلزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّىٌّ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَٰرَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِىٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ ۚ نُّورٌ عَلَىٰ نُورٍ ۗ يَهْدِى ٱللَّهُ لِنُورِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ وَيَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَٰلَ لِلنَّاسِ ۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ﴾النور/٣٥، واتە: خوا نوور و ڕووناکی ئاسمانەکان و زەوییە، نمونەی نوور و ڕووناکییەکەی وەك تاقێك وایە چرایەکی تێدا بێت، چراکەش لەناو شووشەیەکدا بێت، شووشەکەش وەك هەسارەیەکی گەش و پرشنگدار وابێت و بە ڕۆنی داری پیرۆز و بەفەڕی زەیتون داگیرسا بێت، ڕووی نە لە ڕۆژهەلات و نە لە ڕۆژئاوا بێت (لە شوێنێکدا بێت بەیانی و ئێوارە خۆر لێیبدات)، ڕۆنەکەشی (ئەوەندە پاك و بێگەردە) خەریکە خۆی دابگیرسێت و ڕووناکی بداتەوە، ئەگەر ئاگریش لێی نەدات، ئەو هیدایەت و ڕێنمونییە (کە قورئانە) ڕووناکییە لەسەر ڕووناکی، خوایش هیدایەتی ئەو کەسانە دەدات کە دەیەوێت و شایستەن بۆ لای نووری خۆی. خوا چەندەها نموونە دەهێنێتەوە بۆ خەڵکی، خوایش بە هەموو شتێك زانایە.

دەربارەی وتەی پەروەردگار: ﴿مَثَلُ نُورِهِۦ﴾ وتراوە: واتـە ئـەو نـوورەی دەیخاتە نێو دڵی باوەڕدارەوە، وەك چرایەك وایە هۆیەکانی ڕۆشنکردنەوەی تێدا کۆبووبێتەوە. ڕاڤەکاران لە ڕاڤەی وتەی پـەروەردگاردا: ﴿لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ﴾ وتوویانە: ئەم دارە لە بیاباندایە نە داری تر و نە شاخیش سێبەری بۆ ناکەن، هەر لە هەڵاتنیەوە لە بەیانیدا تا کاتی ئاوابوونی لە ئێوارەدا هیچ شـتێك لـە تیشـکی خـۆری دانابڕێـت. هـەموو دارێکـی زەیتـونیش بـەم شێوەیەیە، زەیتەکەی بێگەردترین زەیتە. لەلایەکی ترەوە ئەو دارەی تەنها لە بەشێکی ڕۆژدا خۆر لێیدەدا زەیتەکەی بەوجۆرە نییە و ڕۆشناییەکەشـی کز و لاوازە.

ڕای جیاوازی تر دەربارەی ئەو بەشەی ئایەتەکە هەیە کـە دەفـەرموێت: ﴿لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ﴾، وتـراوە: مانـای وایـە ئـەو دارە لـە وڵاتـی شـام دەڕوێت، کە نە خۆرهەڵاتی زەوییە نە خۆرئاوا، هەربۆیـە وتـراوە: باشـترین زەیتون، زەیتونی وڵاتی شامە. هەندێك لە ڕاڤەکارانی تـر دەڵـێن: مەبەسـت لەو دارە یەکەمین دارە کە لەدوای تۆفـانی نـوح ڕواوە. یاخود دەڵـێن: ئـەو دارەی مەبەستی ئایەتەکەیە بـەهیچ شێوەیەك لەسـەر زەوی نییـە، بـەڵکو داری بەهەشتە، چونکە ئەگەر لە دونیادا بوایـە ئـەوا ڕووەو خۆرهـەڵات یـان ڕووەو خۆرئاوا دەبوو.

هەندێك لە ڕاڤەکاران ڕایەکی تریان هەیە، دەڵێن: مەبەست لـە (مشـکاة) سـنگی محمـدە(ﷺ)، شووشـەکەش دڵیـەتی، چـراش ئـەو ئاینەیـە کـە لەدڵیدایە. مەبەست لـە وتـەی پـەروەردگاریش ﴿يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَٰرَكَةٍ﴾ واتـە شـوێنکەوتەی ڕێبـازی ئیبراهیمـە (سـەلامی خـوای لێبێـت)، دارەکـە

ئیبراهیمە پاشان وەسفی ئیبراهیمی کردووە بە وتەی ﴿لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ﴾ واتە وەك گاور و جولەکە ڕووەو خۆرئاوا یان ڕووەو خۆرهەلات نوێژی نەکردووە، بەڵکو ڕووەو کەعبە نوێژی کردووە. ئیتر خوای گەورەش بە نیاز و مەبەستی خۆی زاناترە.

زانایان ڕوونیان کردووەتەوە کە ناوەڕۆکی ئایەتە پیرۆزەکە: ﴿يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَٰرَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ﴾ ئەوەیە وەها لە خەڵك بکات وێنای تەواوێتی ڕووناکی و توندی چراکە بکەن، بەهێزترین ڕووناکی کە لە سەردەمی کۆندا خەڵك ناسیبێتیان ڕووناکی زەیتی زەیتون بووە. ڕوونترین چرا لەلایان ئەوە بووە سوتەمەنییەکەی زەیتی زەیتون بووبێت کە لە لوتکەی چیاکان یان لە بیاباندا دەڕوێت و بەدرێژایی ڕۆژ خۆر لێیدەدات.

بۆ دڵنیابوون لە ڕێزلێنانی قورئانی پیرۆز بۆ داری زەیتون، خوای گەورە لە سەرەتای سورەتی (التين)دا سوێندی پێدەخوات، وەك دەفەرموێت: ﴿وَٱلتِّينِ وَٱلزَّيْتُونِ﴾التين/١، واتە: سوێند بە هەنجیر و زەیتون.

لە ڕاڤەی (الزيتون) ی ئایەتەکەدا وتراوە: ئەو زەیتونەیە کە دەگوشرێت، یان وتراوە: کێوی (تینا)یە لە (بيت المقدس). یان: ئاماژەیە بۆ ئەو لقە زەیتونەی کە کۆترەکە هێنایەوە کاتێك نوح (سەلامی خوای لێبێت) بەریدا بۆ زانینی حاڵەتی تۆفانەکە، دوای ئەوەی گەڕایەوە ئەو لقە دارەی پێبوو، ئیتر نوح زانی زەوی دەرکەوتووە و ڕووەکی لێ ڕواوە.

قورئانی پیرۆز جارێکی تر بەخششەکانی بەدیهێنەرمان وەیاد دێنێتەوە، لەو بەخششانەش ئەوەیە کە خوای پەروەردگار بارانمان بەسەردا دەبارێنێت و جۆرە جیاوازەکانی بەرهەمی کشتوکاڵیمان بۆ دەڕوێنێت، لەو

بەرهەمانەش زەیتون، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ نَبَاتَ كُلِّ شَىْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ ٱلنَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّٰتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ٱنظُرُوٓا۟ إِلَىٰ ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَيَنْعِهِۦٓ إِنَّ فِى ذَٰلِكُمْ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾الأنعام/٩٩.

پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٍ مَّعْرُوشَٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَٰتٍ وَٱلنَّخْلَ وَٱلزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ۚ كُلُوا۟ مِن ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَءَاتُوا۟ حَقَّهُۥ يَوْمَ حَصَادِهِۦ ۖ وَلَا تُسْرِفُوٓا۟ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴾الأنعام/١٤١.

یان دەفەرموێت: ﴿ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً ۖ لَّكُم مِّنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنۢبِتُ لَكُم بِهِ ٱلزَّرْعَ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلنَّخِيلَ وَٱلْأَعْنَٰبَ وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴾ النحل/١٠-١١.

قورئانی پیرۆز خاوەن ئەقڵە دروستەکان و بەرچاو ڕوونەکان دەدوێنێت و داوایان لێدەکات تەماشا بکەن و بیر لە بەدیهێنانی خوا بکەنەوە، چونکە تەنها ئەوان توانای هەڵێنجانی ئەو ڕاستییەیان هەیە کە ئەم گەردوونە پەروەردگارێکی بێ هاوەڵی هەیە، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿فَلْيَنظُرِ ٱلْإِنسَٰنُ إِلَىٰ طَعَامِهِۦٓ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبْنَا ٱلْمَآءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا ٱلْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾

وَعِنَبًا وَقَضۡبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيۡتُونًا وَنَخۡلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَآئِقَ غُلۡبًا ﴿٣٠﴾ وَفَٰكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَّتَٰعًا لَّكُمۡ وَلِأَنۡعَٰمِكُمۡ﴾عبس/٢٤-٣٢.

قورئانی پیرۆز کێشانی وێنەی ئەو بەخششانە تەواودەکات کە لە دونیادا بە بەندەکانی بەخشیوە، وەك دەفەرموێت: ﴿وَأَنزَلۡنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءَۢ بِقَدَرٖ فَأَسۡكَنَّٰهُ فِي ٱلۡأَرۡضِۖ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابِۭ بِهِۦ لَقَٰدِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنشَأۡنَا لَكُم بِهِۦ جَنَّٰتٖ مِّن نَّخِيلٖ وَأَعۡنَٰبٖ لَّكُمۡ فِيهَا فَوَٰكِهُ كَثِيرَةٞ وَمِنۡهَا تَأۡكُلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةٗ تَخۡرُجُ مِن طُورِ سَيۡنَآءَ تَنۢبُتُ بِٱلدُّهۡنِ وَصِبۡغٖ لِّلۡأٓكِلِينَ﴾المؤمنون/١٨-٢٠، واتە: هەر ئێمە لە ئاسمانەوە بە ئەندازە و نەخشەیەکی دیاریکراو بارانمان باراندووە و لە ناخی زەویدا جێگیرمان کردووە، بێگومان ئێمە بە چەندین شێوە دەتوانین ئەو ئاوە لەناوبەرین و ئەو سەرچاوانە وشك بکەین. ئێمە بەهۆی ئەو ئاوەوە چەندین باخی خورما و ڕەزمان بۆ ئێوە بەدیهێناوە، (لەو باخ و باخچانەدا) میوەی جۆراوجۆری زۆر و زەبەندەمان بۆ بەدیهێناون، لە هەندێکیان دەخۆن. دارێکیشمان بۆ ڕواندوون کە ڕۆن و چەوری لێ دەردەهێنرێت و ئامادەیە بۆ کەسانێك کە دەیخۆن.

ڕاڤەکاران کۆکن لەسەر ئەوە کە داری مەبەست لە وتەی: ﴿وَشَجَرَةٗ تَخۡرُجُ مِن طُورِ سَيۡنَآءَ تَنۢبُتُ بِٱلدُّهۡنِ﴾ دار زەیتونە، وتوویانە: خوای گەورە تایبەتی کردووە بەوەی باسێکی زۆر گەورەی سوودەکانی کردووە، هەروەها وتوویانە: مەبەست لە وتەی پەروەردگار: ﴿تَنۢبُتُ بِٱلدُّهۡنِ﴾ بریتییە لە زەیتی زەیتون، ﴿طُورِ سَيۡنَآءَ﴾یش کە لە ئایەتەکەدا هاتووە ئەو شاخەیە کە بانگی موسا پێغەمبەری (سەلامی خوای لێبێت) لێوەکرا.

لەوەی ڕابوورد دەتوانرێت بوترێت داری زەیتـون پایەیـەکی نایابی لـە قورئانی پیرۆزدا پێدراوە، خوای پەروەردگار نوور و ڕۆشنایی خۆی بە داری پیرۆزی زەیتون چواندووە، لە زۆربەی باسەکانیشدا سوێندی پێخـواردووە. قورئانی پیرۆز دووپاتی کردووەتەوە یەکێك لە بەخششەکانی خـوای گـەورە لەسەر بەنـدەکانی ئەوەیە کـە لـە دونیـادا زەیتـونی بـۆ فەراهـەم هێنـاون، دارێکـی بەسـێبەرە، لێیـەوە ڕۆن و پێخۆرێـك بەرهـەم دێـت بـۆ ئەوانـەی دەیخۆن، لەگەڵ چەندین سوودی تریش.

(١٠) دارنەبك (السدر)

(سِدر) لە دارە بڵاو و باوەکانە لە سعودیە، بەرگەی وشکی و تینـوێتی و سوێری و جۆری جیاوازی زەوی دەگرێت. هەربۆیە بە مەبەسـتی جوانکـاری لە شەقام و گۆڕەپانەکاندا دەڕوێنرێت.

نەبك (نبق) بەری (السِدر)ە. لـە (تـاج العـروس)ی "زبیـدي" دا هـاتووە: باشـترین نـەبك لـەزەوی عەرەبـدا ناسرابێت بزیتییـە لـە (نبـق الهجـر)، کە شیرین و بۆنخۆشترینیانە، دەم و پۆشـاکی ئـەو کەسـەی دەیخـوات بۆنخۆش دەکات، وەك ئەوەی عـەتر دەیکات.

نـەبك لـە پزیشـکی میللیـدا بەکارهێنانی زۆری هەیـە: بەسـوودە

بۆ سكچوونی زۆر، گەدە بەهێز دەكات، ئەگەر خرایە سەر ئەو ئەندامەی خوێنی لێ دەچۆڕێت خوێنەكە دەوەستێنێتەوە، بناغەی مووەكان پتەو دەكات، گەلاكەی بۆ ڕەبۆ و نەخۆشییەكانی سی بەسوودە.

دارنەبك (السدر) لە قورئانی پیرۆزدا

(السدر) لە قورئانی پیرۆزدا چوار جار لە سێ سورەتی جیادا ناوی هاتووە، ڕەنگە دیارترینیان لای باوەڕدار (سدرة المنتهی) بێت كە لە سورەتی (النجم)دا هاتووە، كاتێك پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَٱلنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ۝١ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ۝٢ وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلْهَوَىٰٓ ۝٣ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْىٌ يُوحَىٰ ۝٤ عَلَّمَهُۥ شَدِيدُ ٱلْقُوَىٰ ۝٥ ذُو مِرَّةٍ فَٱسْتَوَىٰ ۝٦ وَهُوَ بِٱلْأُفُقِ ٱلْأَعْلَىٰ ۝٧ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ۝٨ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ۝٩ فَأَوْحَىٰٓ إِلَىٰ عَبْدِهِۦ مَآ أَوْحَىٰ ۝١٠ مَا كَذَبَ ٱلْفُؤَادُ مَا رَأَىٰٓ ۝١١ أَفَتُمَٰرُونَهُۥ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ۝١٢ وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ۝١٣ عِندَ سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ ۝١٤ عِندَهَا جَنَّةُ ٱلْمَأْوَىٰٓ ۝١٥ إِذْ يَغْشَى ٱلسِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ ۝١٦ مَا زَاغَ ٱلْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ۝١٧ لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِ ٱلْكُبْرَىٰٓ﴾النجم/١-١٨، واتە: سوێند بە ئەستێرە كاتێك لە شوێنی خۆی دەترازێت و بەخێرایی بەردەبێتەوە و ئاوا دەبێت. هاوەڵ و هاوڕێی ئێوە محمد (ﷺ) گومڕا و سەرلێشێواو نەبووە، لەڕێگای ڕاست و ڕەوان نەترازاوە. قسە و گوفتاریشی (ئەوەی كە قورئانە) لە ئارەزووبازی و هەواو هەوەسەوە نییە. ئەمەی كە ڕایدەگەیەنێت تەنها نیگا و وەحی خواییە. جوبرەئیلی فریشتە خاوەنی هێز و توانایی زۆر، قورئانی فێركردووە. ئەو جوبرەئیلەی كە خاوەنی بیر و هۆشێكی زۆر بەهێز و دیمەنێكی جوان بوو، ئینجا لەسەر شێوە ڕاستەقینەكەی خۆی وەستا.

لەکاتێکـدا لـە ئاسـۆی هـەرە بـەرز و بڵنـدەوە سـەری هەڵـدابوو، ئاسـۆی پڕکردبوو. لەوەودوا تا دەهات نزیك دەبووەوە و سەرەنجام هاتە خـوارەوە بۆلای پێغەمبەر (ﷺ). ئەوەندە لێی نزیك بووەوە نێوانیان بەئەندازەی دوو کەوان یان کەمتریش بوو. ئینجا خوا لەڕێگای ئـەوەوە، نیگـای بـۆ بەنـدەی خۆی کرد، ئای چ نیگایەك بوو! ئەوسا ئەوەی کە بە چـاوی سـەری بینـی، لە ناخ و دەروونیەوە بڕوای پێی هەبوو، ناخ و دەروونی ڕاستییەکانی بەدرۆ نەدەزانی. جا ئایا ڕاستە؟ ئێوە مشتومڕی لەگەڵدا دەکەن لەسەر شتێك کە ئـەو دڵنیایـە لـە بینینـی؟ سـوێند بـەخوا بێگومـان جـارێکی تـریش لـە دابەزینێکی تردا جوبرەئیلی بینیوە. لەکاتێکدا لە (سـدرة المنتهـى)دا بـوو. لەوێدا بەهەشتی (مأوى) هەیە بە واتای لانە و جێگای حەوانەوە. کاتێك ئەو (سدرة)ی داپۆشی مەگەر هەر خوا خۆی بزانێت کێن و چین و کاریان چییە. جا بینینی ئەو بەدیهێنراوانە لەو شەوەدا وەنەبێت چاوبەست لـە پێغەمبـەر (ﷺ) کرابێت و چاوی لێ لادابێت. بێگومان پێغەمبـەر (ﷺ) لەوشەوەدا لـە بەڵگـە و نیشـانە و مـوعجیزە گـەورەکانی پـەروەردگاری بینیـوە، بەچـاوی سەری، بە هەموو هەستی.

زانایان دەڵێن: (سدرة المنتهى) دارێکی زۆر مەزنە لە ئاسمانی حەوتەم و لەلای ڕاستی عەرشـەوەیە، لـە ژێریـەوە ڕووبارەکـان هەڵـدەقوڵێن و لەوێـدا بەهەشتی (مأوى)ی لێیە. زانایان ڕای جیاوازیان هەیـە لـە هۆکـاری ناونـانی ئـەو دارە بـە (سـدرة المنتهـى)، وتـراوە: لەوێـدا زانسـتی هـەموو دونیـا کۆتاییدێت، تەنها خوای گەورە دەزانێت چی لەپشتیەوە هەیـە. وتـراوە: وا ناونراوە، چـونکە هـەر فـەرمانێکی خـوایی دابـەزێت لەوێدا وەردەگیرێـت و فریشتەی سەروو بۆ خوارەوە تێناپەڕێت و فریشـتەی خـواروو بـۆ سـەرەوە

تێناپەڕێت. دەڵێن: وا ناونراوە، چونکە لە گەشتی ئیسرا و میعراجدا لەوێدا هاوڕێیەتی جوبرائیل بۆ پێغەمبەری خوا (ﷺ) کۆتایی هاتووە.

لە سۆز و میهرەبانی خوای گەورە بە بەندەکانی ئەوەیە کە لە قورئانەکەیدا چەندین چیرۆکی نەتەوەکانی پێشووی بۆ باسکردووین. سەرەنجامی ئەوانەیان چی بوون کە بێباوەڕ بوون؟ با پەند و ئامۆژگاری لە ڕووداوی ئەوانە وەربگرین. چیرۆکی (سبأ) یەکێکە لەوانە کە لەسورەتی (سبأ)دا باسکراوە: ﴿لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ ءَايَةٌ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾ فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُم بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَيْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُم بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكَفُورَ﴾ سبأ/١٥-١٧.

ئایەتە پیرۆزەکان ئاشکرایان کردووە کە خوای پەروەردگار دوو باخەکە و دیمەنە جوانەکان و سێبەر و ڕووبارە ڕۆیشتووەکان کە بە (سبأ)ی بەخشیبوو گۆڕی، هەموو ئەوانەی گۆڕی بە چەند دارێکی بەروبوم تاڵ و داری بێبەری وەك دارگەزۆ و دارنەبك (سِدر)، دارنەبك (سِدر) باشترینیان بوو، وەك زیادکردنی سزایان خوای گەورە ئەو (سِدر)ە باشەی کەم کردەوە، لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَبَدَّلْنَاهُم بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَيْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ﴾.

قورئانی پیرۆز بۆ بەهەشتمان دەبات، تاکو هەندێك لەو بەخشانەمان پێشان بدات کە پەروەردگار بۆ بەندە دڵسۆزەکانی ئامادەکردووە، لە سورەتی (الواقعة)دا هاتووە: ﴿وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ ﴿٢٧﴾ فِي سِدْرٍ

مَّخۡضُودٖ ﴿٢٨﴾ وَطَلۡحٖ مَّنضُودٖ ﴿٢٩﴾ وَظِلّٖ مَّمۡدُودٖ ﴿٣٠﴾ وَمَآءٖ مَّسۡكُوبٖ ﴿٣١﴾ وَفَٰكِهَةٖ كَثِيرَةٖ
﴿٣٢﴾ لَّا مَقۡطُوعَةٖ وَلَا مَمۡنُوعَةٖ ﴿٣٣﴾ وَفُرُشٖ مَّرۡفُوعَةٍ ﴿٣٤﴾ إِنَّآ أَنشَأۡنَٰهُنَّ إِنشَآءٗ ﴿٣٥﴾ فَجَعَلۡنَٰهُنَّ
أَبۡكَارًا ﴿٣٦﴾ عُرُبًا أَتۡرَابٗا ﴿٣٧﴾ لِّأَصۡحَٰبِ ٱلۡيَمِينِ﴾الواقعة/٢٧-٣٨، واتە: دەستەی ڕاستەکانیش، جا چوزانی کە ئەوانیش لە چ خۆشییەکدان. لەژێر سێبەری (سدر)ی بێدڕکدان. هەروەها ڕووەکی مۆزیش کە بەرهەمەکانی چین چین لەسەریەکن. لەژێر سێبەری دوور و درێژدان لەو باخە خۆشانەدا. تاڤگەی جوان و حەوز و فوارەی ڕازاوەی تێدایە. میوەی زۆر و هەمەچەشنیش. نە بەروبومی تەواو دە بێت، نە قەدەغەکراویشە. هەروەها ڕاخەری بەرز و بڵندی لێیە. ئەو حۆریانەمان بەتایبەت بۆ دروستکردوون. کردومانن بە حۆریانی هەمیشە کیژ. هاوسەرەکانیان زۆر خۆشدەوێت و هەموویان هاوتەمەنن. ئەمانە هەمووی بۆ دەستەی ڕاستەکانن (ئەوانەی نامەی کردەوەکانیان درایە دەستی ڕاستیان).

لەم ئایەتە پیرۆزانەوە دەردەکەوێت یەکێك لە بەخششەکانی بەهەشت داری (سدر) ی بێدڕکە. ڕاڤەکارانی قورئان ڕای جیاوازیان لەسەر ﴿فِي سِدۡرٖ مَّخۡضُودٖ﴾ هەیە، وتوویانە: ئەوەیە کە دڕکی نییە، یان وتراوە: (سدر)ی دونیا دڕکی نییە، بەڵام (سدر) ی بەهەشت دڕکەکەی نەهێڵراوە.

لەوەی ڕابوورد دەتوانرێت بوترێت قورئانی پیرۆز چوار جار و لە سێ سورەتدا باسی (سدر)ی کردووە. دوو جار بە تاك (سدرة- السدرة) و دوو جاریش بە کۆ (سدر). سێ جاریان واتە (سدر)ی بەهەشت و چوارەمیش (سدر)ی سەر زەوییە کە لە چیرۆکی (سبأ)دا هاتووە.

(١١) مۆز (الطلح)

(طلح) ناوی عەرەبیی مۆزە -بەپێی زۆرینەی ڕایەکان-، وشەی (مۆز)یش لە وشەی هیندی (موز)ـەوە وەرگیراوە. کەسانی پێشین بە مۆزیان وتووە (خواردنی فەیلەسوفەکان)، چونکە خواردنێکی سەرەکی زانا و فەیلەسوفەکانی هیند بووە و یارمەتی داون بۆ بیرکردنەوە و ڕامان. هەر لە سەردەمێکی کۆنەوە مرۆڤ خاسیەتەکانی مۆزی ئاشکراکردووە، لە بەڵگەنامەیەکدا کە مێژووەکەی بۆ (٣٠٣سال)ی پێش زاین دەگەڕێتەوە قسە لەسەر بەروبوومی ئالتونی و خاسیەتە خۆراکییەکانی هەیە. گێڕراوەتەوە کە مۆز لای ئاشوورییەکان پەسەند بووە بەر لە (١١٠٠سال) لە لەدایکبوونی مەسیحەوە.

مۆز لای هەموو نەتەوە و گەلەکان ناسراوە، بە تەنها گەلانی ئەمریکا و کەنەدا نزیکەی (٣/١)ی بەروبوومی جیهان بەکاردەهێنن، سالانە هەر تاکێك (١٠کگم) دەخوات، ڕەنگە ئەم بەکارهێنانە کەم بێت ئەگەر بەراورد بکرێت بە دانیشتوانی دەوڵەتی ئیمارات، کەتێکڕای بەکارهێنانی مۆزی هاوردە لەلایەن هەر تاکێکەوە دەگاتە (٤١ کیلۆگرام).

مۆز لەو میوانەیە کە بەدرێژایی ساڵ دەیبینین، چونکە لە وەرزە جیاوازەکانی ساڵدا گەشەدەکات، بەڵام لە زستان و بەهاردا داواکاری و قەبوڵکردن لەسەری زۆرە. بەری مۆز نزیکەی (٧٠-٧٥٪) ی ئاوە، ڕێژەی ماددە کاربۆهێدراتەکان لە بەری پێگەیشتوودا دەگاتە (٢٤٪) و ڕێژەی

مادده پرۆتینییەکان دەگاتە (١-٢٪)، بەڵام ڕێـژەی مـادده چـەورییەکان و ریشاڵەکان زۆر کەمە. مۆز کۆلیسترۆلی تێدا نییە. لە هەمانکاتدا ڕێژەیەکی بـــەرزی کالیســـیۆم و ڤیتامینـــەکانی (G،B،A) لـــەخۆدەگرێت لەگـــەڵ ماددەکانی ئاسن و مەنگەنیز و فۆسفۆڕ و زینك.

تەنها سوود لە مۆز وەرناگیرێت، بەڵکو گەڵای هەندێك لە جۆرەکانی مۆز بەکاردێت بـۆ دروسـتکردنی سـەربانی خانووەکـان و دروسـتکردنی جانتـا و سەبەتە و حەسیر.

مـۆز پایەیـەکی دیـاری هەیـە لـە پزیشـکی میللیـدا. "إبـن سـینا" لـە (القانون)دا وەسفی مۆزی کـردووە و توویـەتی: "مـۆز ژیێنـەر و نـەرمکارە، بەسوودە بۆ سوتانی قوڕگ و سـنگ، مـەنی زیاددەکـات. ئامۆژگـاری دراوە بەپێدانی مۆز بـە منـاڵان لەگـەڵ شیردا، هـەروەها بەوانـەی کـەم خـوێنی و لاوازی گشتیان هەیە و بە دووگیان و شـیردەرەکانیش. مـۆز چارەسـەرێکی دڵنیایە بۆ سیسی و لاوازی، بەسوودە بۆ کاری گورچیلە و کۆئەندامی میـز، هـەروەها زاکـیرە چـالاك دەکـات. بەگشـتی مـۆز بـە دابەزێنـەری پەسـتانی بەرزی خوێن دادەنرێت، لە خواردنە پەسەند و ڕێپێدراوەکانـە بـۆ نەخۆشـی بەرزە پەستانی خوێن.

خواردنی مۆز لەگەڵ پەنیر بە چارەسەرێکی کارا دادەنرێت بۆ هەندێك لە نارەحەتییەکانی سوڕی مانگانە، چونکە مۆز ڕێژەی خـوێن لێڕۆیشـتن کـەم دەکاتەوە. خواردنی مۆز لەگەڵ شیر زۆر بەسـوودە لـە حاڵـەتی گێژبوونـدا، لەهەمانکاتدا بۆ برینی گەدە (قرحة المعدة) بەسوودە. مۆز بۆ نەخۆشەکانی گرانەتا و سکچوون خۆراکێکی پەسەندە.

لـە دیـارترین بەکارهێنانـەکانی مـۆز لـە بـواری خزمـەتکردنی جـوانی ئافرەتدایە، بەتایبـەتی ڕووخسـاری. دەمامـك (ماسـك)ی مـۆز لـە باشـترین

دەمامکەکانە بۆ پێستی وشك، یارمەتی بـەرگریکردنی دەرکـەوتنی گـرژی و ژاکانی ڕووخسار دەدات، بەڵاَم دانانی تـوێکڵی مـۆز لەسـەر شـوێنی کـوتراو بەجۆرێك کە دیواری ناوەوەی بەر پێستەکە بکەوێت لەگەڵ جێگیرکردنی بە کەرەستەی پێچانی تەڕکراو بە ئاوی سارد، یارمەتی هێورکردنەوەی ئازار و لابردنی شینبوونەوەی شوێنە توشبووەکە دەدات.

مۆز (طلح) لە قورئانی پیرۆزدا

لـە قورئـانی پـیرۆزدا یـەك جـار ئامـاژە بـە مـۆز کـراوە لـە میانـەی وەسفکردنی ئەو بەخششـانەی خـوای گـەورە لـە بەهەشـتدا بـۆ بەنـدەکانی ئامـادەکردووە، بـەجۆرێك کـە هـەموو شـتێك بـۆ خـواردن ئامادەیـە بـەبێ ناڕەحـەتی و هـەوڵ و کۆششـکردن. بەخششـگەلێك لـە بەهەشـتدا هـەن دەروونەکان حەزی پێدەکەن و چاوەکان چێژی لێدەبینن، هـیچ شـتێك لـە بەهەشتدا قەدەغە نییە، لەمبارەیەوە پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿وَأَصْحَٰبُ
ٱلْيَمِينِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْيَمِينِ ﴿٢٧﴾ فِى سِدْرٍ مَّخْضُودٍ ﴿٢٨﴾ وَطَلْحٍ مَّنضُودٍ ﴿٢٩﴾ وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ ﴿٣٠﴾
وَمَآءٍ مَّسْكُوبٍ ﴿٣١﴾ وَفَٰكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ﴿٣٢﴾ لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ﴿٣٣﴾ وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ
﴿٣٤﴾ إِنَّآ أَنشَأْنَٰهُنَّ إِنشَآءً ﴿٣٥﴾ فَجَعَلْنَٰهُنَّ أَبْكَارًا ﴿٣٦﴾ عُرُبًا أَتْرَابًا ﴿٣٧﴾ لِّأَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ﴾
الواقعة/٢٧-٣٨.

ئەو ئایەتە پیرۆزانە وێنەیەك لە وێنەی ئەو بەخششـانە ڕوون دەکەنـەوە کە خوای گەورە بۆ ئەو کەسانەی ئامادەکردووە کـە نامـەی کردەوەکانیـان دەدرێتە دەستی ڕاستیان، لەو بەخششانەش خواردنە لە مۆزی چین چـینی بەهەشت... زۆرینەی ڕاڤـەکارانی قورئـان وتوویانـە (طلـح) ڕووەکـی مـۆزە.

(منضود)یش چین چینی لەسەریەکە، قەدی دیاری نییە. بەمانا بەری مۆز لە بەهەشتدا بەسەریەکدا کەڵەکەبوون (ئەمە ڕای زمخشري و کلبي یە). هەروەها لە "أبی سعید و إبن عباس و أبی هریرة) وە گێڕراوەتەوە، وتوویانە: (طلح) مۆزە. "مجاهد و إبن زید"یش وتوویانە: خەڵکی یەمەن بە مۆز دەڵێن (طلح).

بۆئەوەی وێنەکە لای خوێنەر ڕوون و ئاشکرا بێت، دەڵێین: هەندێك لە ڕاڤەکارانی قورئان وتەی پەروەردگار: ﴿وَطَلۡحٖ مَّنضُودٖ﴾ یان بەشێوەیەکی تر لێکداوەتەوە، ئەوان وتوویانە: (طلح) دارێکە دڕکی زۆرە و لە زەوی حیجازدا دەڕوێت و ناوە تاکەکەی (طلحة)یە. ئێمەش دەڵێین: خوای گەورە بە مەبەستەکەی زاناترە.

(١٢) نیسك (العدس)

نیسك یەکێکە لە کۆنترین ئەو ڕووەکانەی مرۆڤ ناسیونی. لە هەریەکە لە (توراة) و (عهد القدیم)یشدا ناوی هاتووە. لە فەرموودەکانی پێغەمبەریشدا (ﷺ) باسی لێوەکراوە.

نیسك سەر بە پۆلی کەلودارەکان (قرنیات)ە و شێوەکەی لە شێوەی هاوێنە

(عدسة)دایە. هاوێنەكان (عدسة) كە لە چاویلكەی پزیشكیدا بەكاردێن ناوەكەی لە (عدس) وەرگیراوە، بەهۆی هاوشێوەیی لەگەڵ شێوەی تۆوی نیسك (عدس).

نیسك لە باشترین پاقلەمەنییەكانە لەڕووی بەهای خۆراكییەوە، چونكە دەوڵەمەندە بە پرۆتینی ڕووەكی و كاربۆهێدرات. مرۆڤ نیسك بەشێوەی جیاواز بۆ خواردنی خۆی بەكاردێنێت و لەهەندێك وڵاتیشدا لەگەڵ ئالیكی ئاژەڵان تێكەڵ دەكرێت وەك خۆراكی ئاژەڵان و (مەڕو ماڵات و ئەسپ) بەكاردێت .

نیسك (عدس) لە قورئانی پیرۆزدا

نیسك تەنها یەك جار لە قورئاندا ناوی هاتووە. ئامازە بە نیسك دراوە لەگەڵ چەند ڕووەكێكی تردا لەسەر زمانی (بنو إسرائیل) لەمیانەی مشتومڕە بەناوبانگەكەیاندا كە لەنێوان ئەوان و پێغەمبەرەكەیان "موسا"دا (سەلامی خوای لێبێت) ڕوویدا و پەروەردگاریش لە قورئاندا تۆماری كردووە، وەك دەفەرموێت: ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يَٰمُوسَىٰ لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَٰحِدٍ فَٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلْأَرْضُ مِنۢ بَقْلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ۖ قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ ٱلَّذِى هُوَ أَدْنَىٰ بِٱلَّذِى هُوَ خَيْرٌ ۚ ٱهْبِطُوا۟ مِصْرًا فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلْتُمْ ۗ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ ٱلذِّلَّةُ وَٱلْمَسْكَنَةُ وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ ۗ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَيَقْتُلُونَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ ۗ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا۟ وَّكَانُوا۟ يَعْتَدُونَ﴾البقرة/٦١، واتە: یادی ئەو نیعمەتە بكەنەوە كاتێك بە (موسا)تان وت: ئێمە هەرگیز لەسەر یەك جۆر خۆراك ئۆقرە

نـاگرین و بـە تـەنها جۆرێـك خواردەمـەنی ڕازی نـین، لەبەرئـەوە داوا لـە پەروەردگارت بکە لە ڕزق و ڕۆزیی و بەروبوومی زەویمان بۆ بەرهەم بهێنێت لە ڕووەکی پاقلەیی و خەیار و سیر و نیسك و پیاز، موسا پێیـوتن: باشـە چۆن ئێـوە شـتی کـەم و ناتـەواو وەردەگـرن لـەجیاتی شـتی لـەو چاکتر و باشتر؟ دە دابەزن بۆ شارێك (بیابانی سینا، بەجێ بهێڵن) ئینجا بەڕاستی ئـەوەی داوای دەکـەن دەسـتتان دەکـەوێت. (جـا بـەهۆی ئـەو بیروبـاوەڕ و بیـانوگرتن و لاسـارییەیانەوە) سـوکی و ڕیسـوایی و لاتـی و زەبـوونی درا بەسەریاندا و شایانی خەشم و قینی خوایش بوون، چونکە ئـەوان بەڕاسـتی باوەڕیـان نـەدەکرد بـە ئایەتـەکانی خـوا و پێغەمبـەرەکانیان بـە ناهـەق دەکوشـت، ئـەوەش بـەهۆی ڕۆچـوونیانەوە لـە یـاخیبوون و نافەرمانیـدا، هەمیشە دەستدرێژیان دەکرد.

(١٣) تریێ (العنب)

هەڵکۆڵراوە کۆنەکانی گەڵا و تۆوەکانی تریێ دەریدەخەن کـە مـرۆڤ هـەر لە سەردەمانی پێش مێژووەوە ترێی خواردووە، ڕەزگەریی لە نەخشـەکانی پەرسـتگا کۆنـەکانی میسـردا دەردەکـەوێت کـە مێژووەکـەی بـۆ سـاڵی (٢٤٤٠پ.ن) دەگەڕێتەوە.

تـرێ بەشـێوەی هێشـوو گەشـەدەکات و ژمارەیـەکی زۆری (بـەر) لەخۆدەگرێت ژمارەیان لەنێوان (٦-٣٠٠) بەرە. ڕەنگە بـەری ترێکـە ڕەش، شین، یان ئاڵتونی مەیلەو سەوز، وەنەوشەیی، سور یـان سـپی بێـت بـەپێی چەشنەکەی.

ساڵانە لەهەموو جیهاندا پتر لە (٦٥ ملیۆن تۆن) مێو دەچنرێتەوە، (٨٠٪)ی ئەو بڕە لە دروستكردنی (مەی)دا بەكاردێت و نزیكەی (١٣٪)ی بەشێوەی تریێ دەفرۆشرێت كە وەك میوەی تازە دەخورێت. بڕەكەی تریشی بە وشكی وەك مێوژ یان لە دروستكردنی شەربەت یاخود خۆشاودا بەكاردێت.

تریێ میوەیەكی دەوڵەمەندە بە شەكر، بۆیە چالاكی جەستە زیاد دەكات، یارمەتی جوڵەی ئەندامەكان دەدات. تریێ دەوڵەمەندە بە ئاوێتەكانی ئاسن كە پێویستن لە پێكهاتنی خڕۆكە سوورەكانی خوێندا. هەروەها تریێ بۆ كۆكە و ڕەوانیش بەسوودە.

لەڕاستیدا تریێ هەمووی هەر سوودە، تەنانەت دەنكەكانیشی كە سەرچاوەی زەیتن، بۆ پیشەسازی سابوون و ڕەنگ و بۆیەكان بەكاردێت. پاشماوەی دەنكەكانیش لەدوای كرداری پوختەكردنی زەیتەكە وەك ئالفی مەڕ و ماڵات بەكاردێت.

تریێ (العنب) لە قورئانی پیرۆزدا

تریێ لە دیارترین ئەو ڕووەكانەیە كە لە قورئانی پیرۆزدا ناویان هاتووە، ١١ جار و لە ١١ سورەتدا.

هێشتا قورئانی پیرۆز بەخششەكانی خوای گەورە بەسەر بەندەكانیەوە بیردەخاتەوە كە لەهەژمار نایەن، لەو بەخششانە ئەوەیە كە پەروەردگار بەپێی پێویستی بەندەكانی لە ئاسمانەوە باران دەبارێنێت، پاشان بەو بارانە ڕەز و باخی جوان دەردەكات، هەروەها جۆری جیاوازی بەرهەمی كشتوكاڵیمان بۆ دەردێنێت، لەنێویاندا و بەڕێزترینیان تریێیە، لەمبارەیەوە

پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنشَأْنَا لَكُم بِهِ جَنَّاتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾المؤمنون/١٨-١٩، واتـە: هـەر ئێمـە لـە ئاسمانـەوە بـە ئەندازە و نەخشەیەکی دیاریکراو بارانمان باراندووە و ئینجا لەناخی زەویدا جێگیرمان کـردووە، بێگومـان ئێمـە بـەجۆرەها شـێوە دەتـوانین ئـەو ئـاوە لەناوبەرین و ئەو سەرچاوانە وشك بکەین. ئێمە بەهۆی ئەو ئاوەوە چەندین

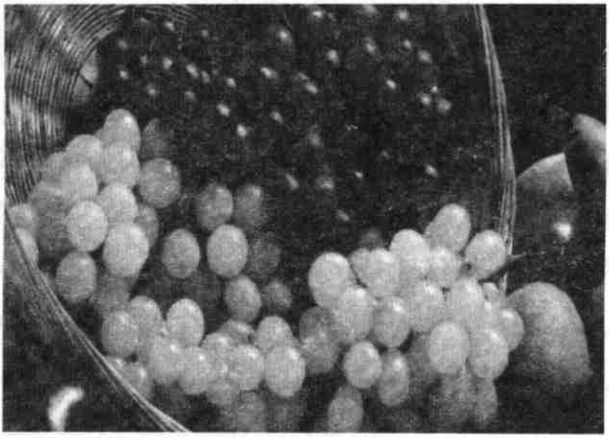

ڕەز و بـاخی خورمـا و ترێمـان بـەدیهێناوە بۆتـان، میـوەی جۆراوجـۆری زۆر و زەوەندەمان بۆ بـەدیهێناون، لـە هەنـدێکیان دەخۆن.

یـان خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَهُوَ الَّذِي أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ۗ انظُرُوا إِلَىٰ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾الأنعام/٩٩.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً ۖ لَّكُم مِّنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنۢبِتُ لَكُم بِهِ ٱلزَّرْعَ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلنَّخِيلَ وَٱلْأَعْنَٰبَ وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴾ النحل/١٠-١١.

یـان دەفـــەرموێت: ﴿ وَءَايَةٌ لَّهُمُ ٱلْأَرْضُ ٱلْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَٰهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّٰتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَٰبٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ ٱلْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا۟ مِن ثَمَرِهِۦ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ ۖ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴾يس/٣٣-٣٥، واتە: لە بەڵگە و نیشانەی ئاشکرای خوا بۆ ئەو خەڵکە: زەوی مـردووە کە بەهۆی ئاوی بارانەوە زیندووی دەکەینەوە، دانەوێڵەی لێ پەیدا دەکـەین کـە لێـی بخـۆن. هـەروەها چـەندین جـۆر بـاخی لێ بەرهـەم دەهێـنین، لـە دارخورمـا و چـەند جـۆر تـرێ، هـەروەها چـەندین کانیاویشـمان تیـادا هەڵقوڵاندووە. بۆئەوەی لـە بەروبوومەکـەی بخـۆن، لـەوەش کـە بەدەسـتی خۆیان لەو بەروبوومانە دروستی دەکەن. ئایا لەبەرامبەر ئـەو هـەموو نـاز و نیعمەتانەوە سوپاسگوزاری ناکەن؟!

پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿فَلْيَنظُرِ ٱلْإِنسَٰنُ إِلَىٰ طَعَامِهِۦٓ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبْنَا ٱلْمَآءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا ٱلْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَآئِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَٰكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَّتَٰعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَٰمِكُمْ ﴿٣٢﴾ فَإِذَا جَآءَتِ ٱلصَّآخَّةُ﴾ عبس/٢٤-٣٣.

لـەو ئایەتانـەدا قورئـانی پـیرۆز بـاس لـە تـرێ دەکـات لـە میانـەی ئـەو بەخششانەدا کە خوای پەروەردگار لە دونیادا بەخەڵکی بەخشیوە، قورئانی پیرۆز بڕیاردەدات ئەم بەخششانە شایستەی تەماشاکردن و بیرکردنەوەن لە

توانای بەدیهێنەرەكەی و لە پاشان سوپاسـگوزاری كردنـی بەخشـەرەكەی، لەبەرئـەوە ئایەتـەكان كۆتاییانهـاتووە بـە دەسـتەواژەكانی ﴿لِقَوۡمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ و ﴿أَفَلَا يَشۡكُرُونَ﴾. لە ئایەتەكانەوە تێبینی دەكرێت كە ترێ (العنب) بە تایبەتكراو و بە (ناو) هاتووە، ڕەنگە هۆیەكە ئەوە بێت كە تـرێ بـەجێی خـواردن و پێخـۆر و وەك میـوە بـە پێگەیشـتویی و وشـكیش دەخورێت.

پاشـان قورئـانی پـیرۆز دەمانبـات بـۆ وێنەیـەك كـە توانـای بێسـنووری پەروەردگار ڕوون دەكاتەوە. چەند پارچە زەوییەكی هاوسێ و هاوشێوە لە هـەموو سـیفەتەكانیاندا هـەن، زیـاد لـەوەش سـەرجەمیان بەهـەمان ئـاو ئاودەدرێن، بەڵام دواتـر بـەرووبوومی جیاوازمـان دەدەنـێ: ئەمـەیان بـاش و سوودمەندە و ئەوەشیان زەرەرمەند، ئەمەیان دەرمانە و ئەوەشیان ژەهـر، هەموو ئەمانە لەگەڵ نزیكی زەوی و لێكچوون و ئاودانیشیان بەهـەمان ئـاو. بەدڵنیاییەوە هەموو ئەمانە بە پەنجەیان ئاماژە بۆ ئاسمان دەكەن تـا بڵـێن "لاإله إلاّ الله القادر الفاعل"، لەمبارەیەوە پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿وَفِي ٱلۡأَرۡضِ قِطَعٞ مُّتَجَٰوِرَٰتٞ وَجَنَّٰتٞ مِّنۡ أَعۡنَٰبٖ وَزَرۡعٞ وَنَخِيلٞ صِنۡوَانٞ وَغَيۡرُ صِنۡوَانٖ يُسۡقَىٰ بِمَآءٖ وَٰحِدٖ وَنُفَضِّلُ بَعۡضَهَا عَلَىٰ بَعۡضٖ فِي ٱلۡأُكُلِۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَعۡقِلُونَ﴾الرعد/٤، واتـە: لەسـەر ڕووكاری زەوی پارچەی جۆراوجۆر هەیە لەپاڵ یەكدا، هـەروەها ڕەزی ترێ، كشتوكاڵی هەمەجۆر لە دانەوێڵـە و بێستانەكاندا، دارخورمای یەك قەد و دوو قەد، هـەموو ئەمانـە بـە یـەك ئـاو ئاودێر دەكرێن و لەیەك جۆر ئاو دەخۆنەوە و هەندێكیانمان لە هەندێكی تـر

بۆ خۆراکی مرۆڤ نازدارتر و پەسەندتر کردووە، بەڕاستی ئا لەو شتانەدا بەڵگە و نیشانەی زۆر هەن بۆ کەسانێك ئەقڵ و ژیری خۆیان بخەنە کار.

ئایەتە پیرۆزەکە ئاشکرای دەکات کە خوای پەروەردگار بە توانای بێسنووری خۆی جیاوازی کردووە لەنێوان شتەکاندا و بەوشێوەیەی خۆی دەیەوێت بەدیهێناون، هەر بۆیە ئایەتەکەی بەم دەستەواژەیە تەواوکردووە ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾.

لەلایەکی تری وێنەکەوە قورئانی پیرۆز ئاماژە بە توانای پەروەردگار دەدات، کە تەنها هەر خۆی توانای هەیە ئالف –کە ئاژەڵان دەیخۆن– بۆ شیرێکی پاك و بێگەرد و خۆش بۆ ئەوانەی دەیخۆنەوە بگۆڕێت، لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ ﴿٦٦﴾ وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ النحل/٦٦-٦٧، واتە: بەڕاستی لە بوونی ماڵات و (زیندەوەرانی جۆراوجۆردا) پەند و ئامۆژگاری هەیە بۆتان و جێگای سەرنج و تێڕامانە، لەنێوان ئەو شتانەی کە لە سکیاندا هەیە، لەنێوان گژوگیای هەرسکراو و خوێندا، شیرێکی پاك و بێگەرد و خۆش و بەتام بەرهەم دەهێنین بۆ ئەوانەی دەیخۆنەوە. لە بەروبوومەکانی دارخورما و ڕەزی تریش (هەندێجار) شتی سەرخۆشکەر دروست دەکەن، (گەلێ جاریش) بەرهەمی چاك و بەسوود، بەڕاستی ئا لەوانەشدا بەڵگە و نیشانەی ئاشکرا هەیە بۆ کەسانێك ئەقڵ و ژیری خۆیان دەخەنە کار.

لەم تابلۆ ناوازەیەدا قورئانی پیرۆز سەرنجمان بۆ توانای بەدیهێنەر ڕادەکێشێت کە جۆری جیاوازی بەروبوممان بۆ دەردێنێت. بەتایبەتیش

باسی لە خورمـا و ترێیـەكان كـردووە، ڕەنگـە لەبەرئـەوە بێـت كـە ئەوانـە باشترین بەروبوومن لە ژینگەی خەڵكی مەككەدا، وتراوە: ڕەنگـە هۆیەكـەی بگەڕێتەوە بۆ ئەوە كە خورما و ترێ لە باشترین بەروبوومەكان بن كـە هـیچ شتێك جێیان ناگرێتەوە. مـرۆڤ بـە گـەییوی و نەگـەییوی سوود لـە خورمـا وەردەگرێت و لـە تـرێش شـەربەت و مێـوژ و سـركە دروسـتدەكات. پاشـان قورئانی پیرۆز ئاماژەی بەوە داوە كە ڕەنگە مرۆڤ بەخششی خوا بـە خـراپ بـەكاربێنێت و بـاش بـۆ خـراپ بگۆڕێـت. لەمبارەیـەوە پـەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَمِن ثَمَرَٰتِ ٱلنَّخِيلِ وَٱلۡأَعۡنَٰبِ تَتَّخِذُونَ مِنۡهُ سَكَرٗا وَرِزۡقًا حَسَنًاۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّقَوۡمٖ يَعۡقِلُونَ﴾النحل/٦٧.

سـەرجەم ڕاڤـەكاران وتوویانـە: ئـەم ئایەتـە بـەر لـە حـەرامكردنی مـەی دابەزیوە، لەڕاستیدا سورەتی (النحل) خۆی سوورەتێكی مەككییـە و پـێش حەرامكردنی (مەی) دابەزیوە. پێدەچێت وەسفی قورئانی پیرۆز بـۆ ڕۆزیـی باش (بۆ بەرهەمهێنانی جۆرەكانی تری جگە لـە مـەی) بـەرەكانی خورمـا و ترێوە ئەوە ڕوونبكاتەوە كە دید و تێڕوانینی قورئان بۆ مەی لـە سـەرەتای دابەزینیەوە لە مەككە بۆ دروستبوونی دەوڵەتی ئیسـلامی لـە مەدینـە هـیچ نەگۆڕاوە.

دەگەڕێینەوە بۆ ئایەتە پیرۆزەكە كە پەروەردگار بە دەسـتەواژەی ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّقَوۡمٖ يَعۡقِلُونَ﴾ كۆتـایی پێهێنـاوە، واتـە بەرهـەمهێنانی خورمـا و ترێكان و بەروبوومەكانیان بەڵگەن لەسەر تاك و تەنهایی خوا لـە ئولوهیـەت و لەسەر توانـای بێسـنووری لـە بەدیهێنانـدا، تـەنها ئـەو زاتـە پەرسـتراوە. پاشان كۆتایی ئایەتە پیرۆزەكە لێرەدا زۆر شیاو و گونجاوە، چـونكە ئـەقڵ

بەڕێزترینە لە مرۆڤدا، هەر بۆ پارێزگاری ئەقڵەكانمانە كە (مەی) حەرام كراوە.

قورئانی پیرۆز هەواڵمان دەداتێ كە ترێ یەكێكە لە بەخششەكانی خوای گەورە لە دونیادا، هەروەها پێمان ڕادەگەیەنێت كە ترێ یەكێك لە وێنەكانی بەخششە كە چاوەڕێی پارێزكارانە لە بەهەشتی نەمریدا، لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴿٣١﴾ حَدَآئِقَ وَأَعْنَٰبًا ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ﴿٣٣﴾ وَكَأْسًا دِهَاقًا ﴿٣٤﴾ لَّا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّٰبًا ﴿٣٥﴾ جَزَآءً مِّن رَّبِّكَ عَطَآءً حِسَابًا﴾ النبأ/٣١-٣٦، واتە: بەڕاستی بۆ خواناس و پارێزكاران سەرفرازی و خۆشی و شادی و كامەرانی فراوان ئامادەیە. چەندین باخچەی جوان و جۆری ترێ. ئافرەتانی سینە جوان و هاوتەمەن ئامادەیە. لەگەڵ كاسەی پڕ لە شەرابی تایبەتیدا. لەو بەهەشتەدا هیچ جۆرە قسەیەكی پڕوپوچ و درۆ و دەلەسەیەك نابیستن. ئەمەش هەمووی پاداشتێكە لەلایەن پەروەردگارتەوە (ئەی باوەڕدار)، بەخششێكە بە حسابێكی ورد دەبەخشرێت.

ئایەتە پیرۆزەكان دەمانبەن بۆ بەهەشتی نەبڕاوە، تاكو وێنەیەك لە وێنەكانی بەخشین ببینین، ئەوە پارێزكارانن لە ترێكانی بەهەشت دەخۆن، چەند بەتامە ! !

كەواتە زانیمان ترێ یانزە جار لەقورئاندا هاتووە، وشەی (عنب) دوو جارهاتووە (لەسورەتی الإسراء و عبس) نۆ جاریش لە سورەتەكانی (الأنعام، الرعد، الكهف، المؤمنون، يس، النحل، النبأ)دا.

(١٤) سیر (الفوم)

بەپێی زۆرینەی بۆچوونەکان (الفوم) لە زمانی عەرەبیدا بریتییە لە سیر (الثوم)، ئەگەرچی هەندێك کەس بە ڕووەکێکی جیا لە سیری دادەنێن، وتراوە: سیر (الثوم) وتراوێکی فیرعەونی کۆنە.

سیر دەچێتە ناو ڕەچەتەی چارەسەری زۆرێك لەنەخۆشییەکانەوە، وەك: خراپی هەرس، گازات، ژانەسك و گرانەتا، هەروەها پاککەرەوەی گەدەیە و ئەمیبا و دوسنتاریا لەناودەبات، چارەسەرێکی بەسوودە بۆ هەلأمەت و سەرمابوون و ئەنفلۆنزا.

لە ئاکامی لێکۆڵینەوەیەکی نوێدا کە زانایانی ڕوسیا پێیهەستاون، هاتووە: هەڵمی بەرزەوەبوو لە سیری بێتوێکڵ یان پارچەکراو بەسە بۆ کوشتنی زۆر لە میکرۆبەکان، بینیویانە کە میکرۆبەکانی سیل و دفتیریا بە بەرکەوتنیان بە هەڵمی سیر بۆ ماوەی پێنج خولەك لەناودەچن. لەکۆتاییدا جەخت کرایەوە جوینی سیر بۆماوەی (٣ خولەك) ئەو میکرۆبانە لەناودەبات کە لە جووت ئاڵو (لوزتین) دا کۆبوونەتەوە.

سیر (الفوم) لە قورئانی پیرۆزدا

دیسانەوە دەگەڕێینەوە بۆ ئایەتی (٦١)ی سورەتی (البقرة)، تاكو وێنەیەكی تری نكوڵیكردن و یاخیبوونی (بنو إسرائیل) ببینین، ئەوان بە منەتی خوایی لەسەریان ڕازی نەبوون كە لە گەزۆ و باڵندەی شەلاقەدا خۆی دەنواند، ئەوەتا داوا دەكەن زەوی ڕووەكی خۆییان بۆ دەربێنێت، یەكێك لەوانەی داوایانكرد بریتی بوو لە سیر... پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿فَٱدۡعُ لَنَا رَبَّكَ يُخۡرِجۡ لَنَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلۡأَرۡضُ مِنۢ بَقۡلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ﴾ البقرة/٦١، واتە: داوا لە پەروەردگارت بكە لە ڕزق و ڕۆزی و بەروبوومی زەویمان بۆ بەرهەم بهێنێت لە ڕووەكی پاقلەیی و خەیار و سیر و نیسك و پیاز.

ڕای جیاواز دەربارەی مانای وشەی (الفوم)ی ئایەتەكە هەیە، بەڵام كۆی ڕایەكان لەسەر ئەوەن كە یان سیرە یاخود گەنم و نان. خوای گەورە بە مەبەستی زاناترە.

(١٥) خەیار (القثاء)

ڕەگی ڕووەكەكەی لقدارە وەك تۆڕێك، قەدەكەشی خشۆك و درێژبووەوە و بۆشە، گەڵاكانیش سوك و بچوك و بازنەین، لێوارەكانیان تەواون یان قاش قاش، ڕووی گەڵاكان دەزوولەیان لەسەرە. بەرەكەی درێژكۆلەیە. تۆوەكان هێلكەین، ڕەنگیان سپییە یان شین.

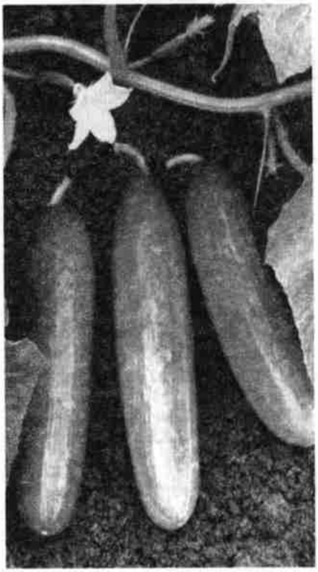

خەیار وەك جۆرێك لە زەلاتـە بـەکاردێت، هـەروەها لـە پزیشـکی میللیـدا بـەکارهێنانی هەیە، پلەی گەرمی لەش کەم دەکاتەوە و بۆ گەدە بەسوودە و میزهێنیشە.

خەیار (قثاء) لە قورئانی پیرۆزدا

جارێکی تر دەگەڕێینەوە بۆ ئایەتی (٦١) ی سورەتی (البقرة) دەبینین خەیار لەو پێنج ڕووەکـەدا باسـکراوە کـە (بنـو إسـرائیل) پەسـەندیان کـرد بەسـەر گـەزۆ و باڵنـدەی شەلاقەدا کە خوای پەروەردگار لە بیابانی (سینا)دا بۆی دابەزاندن.

لە ئایەتە پیرۆزەکەدا تێبینی دەکـەین خـەیار یەکـەم ڕووەکـە کـە (بنـو إسرائیل) بە دیاریکراوی ناویان هێناوە. ئەوان داوایان کرد زەوی (البقل)یان بۆ بڕوێنێت، وتراوە: ڕووەکی پاقلەیی ئەو ڕووەکە پێگەییوەیە کـە خـەڵك و ئاژەلانیش دەیخۆن.

هۆیـەکی دیاریکراومـان لانییـە وای لـە (بنـو إسـرائیل) کردبێـت خـەیار پەسەند بکەن بەسەر گەزۆ و باڵندەکەدا و لەپێشەوەی ئەو ڕووەکانەی تردا داوای بکەن کە بە (ناو) لە ئایەتەکەدا هاتوون.

(١٦) کافوور (الکافور)

درەختەکانی کافوور تەمەن درێژن، قەدەکانیان درێژە، گەڵاکانیان سەوزە، گوڵەکانیان سپییە، بەزۆری لە یابان و چین و دوورگەی تایوان گەشە دەکەن. ئوستralیا بە نیشتمانی بنەڕەتی کافوور دادەنرێت.

کافوور بەو ماددەیەش دەوترێت کە لە دارەکەی دەردەهێنرێت. ئەم ماددەیە دەردەهێنرێت بە بەرکەوتەبوونی پارچەیەك تەختەی داری کافوور بە هەڵم، کافوورەکە لەسەر پارچە تەختەکە دەیبەستێت و چینێکی شێوە زەیتی دروستدەکات. ئەم ماددەیە کۆدەکرێتەوە و کافووری لێ پوختەدەکرێت بەشێوەی کریستاڵی نیمچە ڕوون کە مەیلە و ڕەنگی سپییە و کریستاڵەکان بە کرداری بەهەواداچوون نامێنن. ئەمەش ڕێگایەکە تیایدا کافوور لە دۆخی ڕەقییەوە یەکسەر دەچێتە دۆخی گازی و خەوش لەدوای خۆی جێدێڵێت. لە ئێستادا کیمیاییەکان لە تاقیگەدا دەستکردانە کافوور بەرهەم دێنن. کافوور لە ئامادەکراوەکانی جوانکاری و داوودەرماندا بەکاردێت. ڕۆحی کافوور وەك دەرمانێکی پاککەرەوە بەکاردێت کە لەتێکەڵەیەك لە کافوور و کهول و ئاو پێکدێت بە ڕێژەکانی (١٠:٧٠:٢٠) یەك لەدوای یەك. دەوترێت: کافوور بەسوودە بۆ ژانەسەر و ئاوساوی و چاوئێشە.

کافوور (الكافور) له قورئانی پیرۆزدا

کافوور وەك زەنجەفیل هەریەکەیان یەك جار لە قورئانندا هاتوون لە میانەی مژدەدانی بەندە باوەڕدارە پاك و چاکەکانی خوا بەوەی پەروەردگاریان لە بەهەشتدا بۆی ئامادەکردوون لە پاداشتی ئەو ناسین و خۆشەویستییەی لە دڵیاندایە بەرامبەر پەروەردگاریان و کاری چاکە دەکەن و گوێڕایەڵن. لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿إِنَّ ٱلۡأَبۡرَارَ يَشۡرَبُونَ مِن كَأۡسٖ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ٥ عَيۡنٗا يَشۡرَبُ بِهَا عِبَادُ ٱللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفۡجِيرٗا﴾ الإنسان/٥-٦، واتە: بێگومان چاکان و پاکانیش لە پەرداخێکی پڕ لە شەرابدا دەخۆنەوە، ئاوێتەکەی لە سەرچاوەی کافوورەوەیە. کە کانییەکە بەندەکانی خوا لێی دەخۆنەوە لەهەر شوێنێکدا بیانەوێت هەڵی دەقوڵێنن و فوارە دەکات.

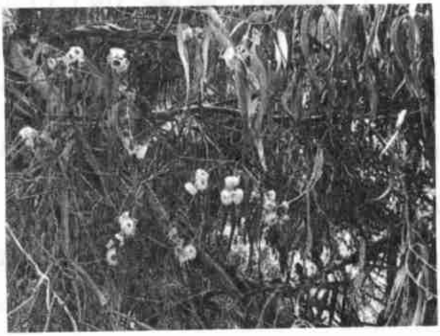

ئەم دوو ئایەتە پیرۆزە ڕوونی دەکەنەوە یەکێك لەو بەخششانەی پەروەردگار بۆ ئەو بەندە چاکانەیی ئامادە کردووە خواردنەوەیەکی بەتام و چێژی (مەی)ە کە بە کافوور تێکەڵ کراوە، ئەو کافوورە لەوپەڕی تام و چێژدایە، لە ڕاقەی وتەی پەروەردگاردا: ﴿إِنَّ ٱلۡأَبۡرَارَ يَشۡرَبُونَ مِن كَأۡسٖ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا﴾ دەڵێن: لە باشی و خۆشی بۆنەکەیدا وەك کافوورە، هەروەك ئەوەی

ستایشـی خواردنێـك دەكـەین و دەڵـێن: وەك میسـكە. وتـراوە: (مـەی)ی بەهەشت لە سپێتی و بۆنخۆشیدا وەك كافوور وایە.

پێدەچێت ئەم وێنەكێشانە بـەهۆی ئـەوەوە بێـت كـە عـەرەب پەرداخـە مەیەكانیان بۆ چێژی زیـاتر هەنـدێجار بـە كـافوور و هەنـدێجاری تـریش بـە زەنجەفیل تێكەڵ دەكەن. بەگشتی كەس نازانێت ئاسـت یـان جـۆری تـام و چێژی بەهەشت دیاری بكات.

هەندێك لە ڕاڤەكارانی قورئانی پیرۆز لەو باوەڕەدان كە كافوور لە ئایەتە پیرۆزەكـەدا ئـەو كـافوورە نییـە كـە لای هـەموان ناسـراوە، بـەڵكو نـاوی سەرچـاوەیەكی ئـاوە لـە بەهەشـتدا كـە بـۆن و سـپێتییەكەی لـە كـافوور دەچێت... ئیتر خوای گەورە بە نیاز و مەبەستی خۆی زاناترە.

(١٧) دارخورما (النخيل)

دارخورمـا كۆمەڵـە ڕووەكـێكن كـە تەمـــەنیان بـــۆ ڕابردوویـــەكی دوور دەگەڕێتـــەوە، هـــەڵكۆڵراوی گـــەڵای دارخورمـا دۆزراوەتـەوە مێژووەكـەی دەگەڕێتەوە بۆ چاخی خشۆكەكان (بەر لـە نزیكـەی ٢٤٠ملیـۆن بـۆ ٦٣ ملیـۆن ساڵ).

زیاتر لە (٢٧٠٠ چەشن) دارخورما هەیە، ئـەم چەشـنانەش زۆر جیـاوازن لـەڕووی قـەبارەی دارەكـان و شـێوەی گـەڵا و گـوڵ و ئـەو بەروبوومـەی

بەرهەمی دێنن. زۆربەی چەشنەکانی دارخورما قـەدێکی ڕێك و ڕاستیان هەیە، لە هەندێك جۆردا قەدەکەی بەسەر زەویدا درێژدەبێتـەوە، لەهەنـدێك جۆری تـردا قەدەکـەی لـە خاکدا نقوم دە بێـت، چـەند چەشنێکی تـری دارخورما هەن چەند قەدێکی جیاوازیان هەیە کە لە هەمان بنکـەی ڕەگـەوە دەردێن.

دارخورمـا: سـێبەر، مـاددەی دروسـتکردنی خـانوو و سـوتەمەنیمان دەداتـێ، هـەروەها پیشەسـازی پـەتکاری و گسـك پشـت بـە دارخورمـا دەبەسـتن، ، لـە دارخورمـا زەیـت بەرهـەم دێـت کـە لـەخواردن و ڕووناککردنەوەدا بەکاردێت. هەندێجار تۆو (یان ناوك)ی خورما بەکاردێت لە کاری دوگمە و هەڵکۆڵراوەکاندا (منحوتات)، هـەروەها لـەدوای هـاڕینی وەك ئالفی ئاژەڵان بەکاردێت.

دارخورما (نخيل التمر)، لە ئاووهەوای گەرم و وشـکدا گەشـەدەکات. لـە کۆنترین ئەو دارانەشـە کـە مـرۆڤ بەرهـەمی هێنـاوە. شارسـتانییە کۆنـەکان بەلایەنی کەمەوە پێش پێنج هـەزار سـاڵ دارخورمایـان چـاندووە، کـۆنترین شـوێنەواریش کـە بەڵگەیـە لەسـەر چـاندنی دارخورمـا لـە (بابـل)ە کـە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ چوار هەزار ساڵی پێش زاین. لە میسریشدا بـەر لە سێ هەزار ساڵ پێش زاین.

خورمـا ڕێژەیـەکی زۆر کاربۆهێـدراتی بەرهـەمهێنی چـالاکی و جوڵـەی تێدایە. ئاوێتەکانی ئاسـن لـەخۆدەگرێت کـە دەچـنە پێکهاتـەی خوێنـەوە، هەروەها بڕێك لە کالیسیۆم کە دەچێتە پێکهاتەی ئێسك و ددانەوە.

شـیکارییە نوێیـەکان سـەلماندوویانە کـە گلکـی خورمـا (طلـع النخـل) پێکهـاتووە لـە (١٧٪)ی شـەکر و (٢٢٪)ی پـرۆتین و ڕێژەیـەکی بـەرز لـە کالیسـیۆم. هـەردوو ڤیتـامین (G،B) لـەخۆدەگرێت، سـەرباری فۆسـفۆڕ و

ئاسن. سەلمێنراوە کە هۆرمۆنی (ئیسترۆن)ی تێدایە کە هێلکەدان (مبیض) چالاك دەکات و سوڕی مانگانە ڕێکدەخات.

دارخورما (النخيل) لە قورئانی پیرۆزدا

دارخورما لە ڕووەکەکانی تر پتر لە قورئاندا ناوی هاتووە، دارخورما و پێکهاتەکانی زیاتر لە (٤٠) جار ئاماژەی پێدراوە. ڕەنگە ئەوەش بگەڕێتەوە بۆ بایەخی خورما لە کۆمەڵگای عەرەبیدا پێش هاتنی ئاینی ئیسلام و پەیوەستی عەرەب پێیەوە و کاریگەری گەورەی لەسەر ژیانیان، دارخورما کشتوکاڵ و خۆراك و سامانی بووە. ئەوەی دڵنیایی لە پایەی دارخورما دەکات لە کۆمەڵگای عەرەبی بەر لە هاتنی ئاینی ئیسلام کە ناونیشانی سامان و پلەوپایە و ڕەنگە هێز و تواناش بوو بێت، هەروەك ئەوە کە لەقورئانی پیرۆزدا لەسەر زمانی بێباوەڕانی قوڕەیش هاتووە لە یەکێك لە مشتومڕەکانیاندا لەگەڵ پێغەمبەردا (ﷺ): ﴿ وَقَالُواْ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ ٱلْأَرْضِ يَنۢبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ ٱلْأَنْهَٰرَ خِلَٰلَهَا تَفْجِيرًا ﴾الإسراء/ ٩٠-٩١، واتە: وتیان: هەرگیز ئێمە باوەڕ بە تۆ ناکەین تا کانی و سەرچاوەیەکمان لە زەوییەوە بۆ هەڵنەقوڵێنیت. یاخود دەبێت خاوەنی باخێك بیت کە پڕبێت لە دارخورما و ڕەز و چەندین ڕووبار لەناویدا هەڵبقوڵێت و بەخووڕ و ڕەوان بە ژێریاندا بڕوات.

قورئانی پیرۆز دارخورمای ڕێزدار کردووە بەوەی کردویەتیە یەکێك لە بەخششەکانی پەروەردگار لەسەر بەندەکانی لە دونیادا، لەمبارەیەوە

دەفەرموێت: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ نَبَاتَ كُلِّ شَىْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ ٱلنَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّٰتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ٱنظُرُوٓا۟ إِلَىٰ ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَيَنْعِهِۦٓ إِنَّ فِى ذَٰلِكُمْ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾الأنعام/٩٩.

يان دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٍ مَّعْرُوشَٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَٰتٍ وَٱلنَّخْلَ وَٱلزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ﴾ الأنعام/١٤١.

پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً لَّكُم مِّنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنۢبِتُ لَكُم بِهِ ٱلزَّرْعَ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلنَّخِيلَ وَٱلْأَعْنَٰبَ وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴾ النحل/١٠-١١.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءًۢ بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّٰهُ فِى ٱلْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍۭ بِهِۦ لَقَٰدِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنشَأْنَا لَكُم بِهِۦ جَنَّٰتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَٰبٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَٰكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴾المؤمنون/١٨-١٩.

قورئانی پیرۆز هانمان دەدات بۆ تەماشاکردنی ئەم بەخششانە بە چاوی هۆشیارانە و دڵی ئارام و کراوەوە، وەك دەفەرموێت: ﴿فَلْيَنظُرِ ٱلْإِنسَٰنُ إِلَىٰ طَعَامِهِۦٓ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبْنَا ٱلْمَآءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا ٱلْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا﴾عبس/٢٤-٢٩.

ئایەتە پیرۆزەکان بەکۆ ئامـاژە دەدەن کە دەرکردنی دارخورما و ڕووەکەکانی تر لە زەوییەوە لە بەڵگەکانن لەسەر توانا و دانایی و بەزەیی بێسنووری خوای گەورە.

لە یەکێك لە ئایەتەکانی قورئانی پیرۆزدا کە خۆی لەخۆیدا بەپێشینەیەکی زانستی دادەنرێت، قورئان ئاماژە دەدات بە پەیوەندی نێوان ئاسانی لەدایکبوونی کۆرپەلە و خورمای پێگەیشتوو(رطب)دا، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَهُزِّيٓ إِلَيۡكِ بِجِذۡعِ ٱلنَّخۡلَةِ تُسَٰقِطۡ عَلَيۡكِ رُطَبٗا جَنِيّٗا ﴾مريم/٢٥، واتە: (ئەی مەریەم) ئەو دارخورمایە (کە پاڵت پێوە داوە) کەمێك ڕابوەشێنە خورمای گەییوت بەسەردا دەبارێنێت.

لە ئایەتە پیرۆزەکەوە پەیوەندییەك ئاشکرا دەکەین لەنێوان خواردنی خورمای گەییو (رطب) و ئاسانی لەدایکبوون، ئەگینا بۆچی خوای گەورە لەکاتی لەدایکبوونی عیسا پێغەمبەردا خورمای گەییو بۆ خۆراکی مەریەم هەڵدەبژێرێت (سەلامی خوایان لێبێت).

لەڕاستیدا ئەم ئایەتە ڕێنماییدەری زانایان بوو بۆ بایەخی خورمای گەییو بۆ ئەو ئافرەتانەی کەوتونەتە سەرزان، لەڕێی تاقیکردنەوە و شیکردنەوە زانستییەکانەوە سەلمێنراوە کە خورمای گەییو ماددەی وریاکەرەوە و چالاککەرەوەی تێدایە کە کاردەکاتە سەر بەهێزکردنی ماسولکەکانی منداڵدان لە مانگەکانی کۆتایی سکپڕیدا، هەروەها یارمەتی هاتنەوەیەکی منداڵدان دەدات لەکاتی لەدایکبوونەکەدا، لەهەمانکاتدا کەمکردنەوەی بڕی خوێنڕۆیشتن لەدوای لەدایکبوونەوە.

جیاواز لەو ڕووەکانەی تر کە لەقورئاندا ناویان براوە، ئاماژە بە چەند بەشێکی دارخورما دراوە، لەوانە: أكمام، جذع النخل، طلع، قنوان، نواة، نقرة، فتيل، قطمير.

وەك چۆن لە دونیادا خورما یەکێکە لە بەخششەکانی خوای گەورە لەسەر بەندەکانی، بەهەمان شێوە یەکێکە لە بەخششەکانی بەهەشتیش، لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿فِيهِمَا فَٰكِهَةٞ وَنَخۡلٞ وَرُمَّانٞ﴾ الرحمن/٦٨.

(١٨) کولەکەئاوی (اليقطين)

(يقطين) بە هەموو ڕووەکێك دەوترێت کە بەسەر زەویدا درێژدەبێتەوە، ئەگەرچی زۆرینەی خەڵك بە (کولەکە)ی دەڵێن.

زۆرینەی جۆرەکانی کولەکە گەڵای گەورەیان هەیە، گوڵی نێرە و مێیە بەرهەم دێنێت و تەنها گوڵە نێرەکان دەنکەهەڵاڵە (لقاح) هەڵدەگرن کە هەنگ بۆ گوڵە مێیەکانی دەگوێزێتەوە، لەپاشان گوڵە مێیە پیتراوەکان دەگۆڕێن بۆ بەر. بەری کولەکەئاوی بەگشتی گۆیی یان هێلکەیین. لەناو بەرەکەدا بۆشاییەك هەیە تۆوەکان دەپارێزێت. بەری زۆر لە جۆرەکانی کولەکەئاوی (يقطين) دەگەنە (٧-١٠کیلۆگرام). لەهەندێك حاڵەتدا کێشی کولەکەکە دەگاتە (٩٠ کیلۆگرام). زۆربەی بەرەکان ڕەنگیان پرتەقاڵییە، ئەگەرچی هەندێکیان سپی یان ڕەنگی تریان هەیە.

کولەکەئاوی سەرچاوەیەکی گرنگی پۆتاسیۆم و ڤیتامین (A)، هەروەها تۆوەکانی پرۆتین و ئاسنیان تێدایە، ئەمە و هەندێك لە کشتیاران ئەم ڕووەکە وەك ئالفی مەڕ و مالات بەکاردێنن.

کولەکەئاوی پایەیەکی ناسراوی هەیە لە پزیشکی میللیدا، چارەسەری زۆر لەنەخۆشییەکانە.

کولەکە (الیقطین) لەقورئانی پیرۆزدا

خوای گەورە لە میانەی چیرۆکی "یونس" پێغەمبەردا و لە سورەتی (الصافات)دا دەفەرموێت: ﴿وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾ فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾ وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ﴾الصافات/١٣٩-١٤٧، واتە: بەڕاستی (یونس)یش لە پێغەمبەرانە. کەچی بەرەو کەشتییە پڕ لە کەلوپەل و خەلکەکە ڕایکرد. ئەوسا بە ناچاری بەشداری قورعەی کرد، لەڕیزی ئەوانەدا بوو کە لە قورعەکەدا سەرنەکەوتن. ئینجا نەهەنگێك قوتیدان لەکاتێکدا کە شایانی سەرزەنشت و گلەیی بوو (چونکە پێش ئەوەی خوا مۆڵەتی بدات نەتەوەکەیی بەجێهێشت). خۆئەگەر لەو کەسانە نەبوایە کە تەسبیحات و یادی خوا دەکەن و نەیوتایە: ﴿پەروەردگارا! هیچ خوایەك نییە جگە لە تۆ، پاکی و بێگەردی و ستایش شایستەی تۆیە و من لە ستەمکارانم﴾، ئەوا لە سکی نەهەنگەکەدا دەمایەوە تا ڕۆژێك کە هەموان زیندوو دەکرێنەوە.

لـەوەودوا فرێماندایـە چـۆڵییەکی بـێ گـژوگیا و ڕووەك بێهێـز و مانـدوو و نـەخۆش. ئینجـا ڕووەکـی کولەکـەی گـەورەمان بـۆ پێگەیانـد. پاشـان گەڕانمانەوە و ڕەوانەمانکرد بە پێغەمبەرایەتی بۆ لای سـەد هـەزار کـەس و زیاتریش دەبن (کە نەتەوەکەیەتی).

لەڕاستیدا ئەوەی لەم چیرۆکەدا مەبەستە کولەکەئاوییە کە خوای گەورە بۆ "یونس" پێغەمبەری (سەلامی خوای لێبێت) پێگەیاندووە. هەندێك لـە زانایان وتوویانە: (يقطين) کۆمەڵێك ڕووەك دەگرێتەوە، وەك کولەکە، تاڵگە و کاڵەك و شوتی. هەنـدێك لـە ڕاڤـەکارانیش بـۆ ئـەوە چـوون کـە (يقطـين) بریتیـە لـە داری هـەنجیر، وتـراوە: ڕووەکـی مـۆزە، یـونس پێغەمبـەر بـە گەڵاکانی خۆی داپۆشیوە و لـەژێر لقەکانیـدا حەسـاوەتەوە و لـە بەرەکـەی خواردووە. بەڵام بۆچوونی کۆی ڕاڤەکاران لەسەر ئەوەیـە کـە مەبەسـت لـە (يقطين) بریتییە لە کولەکەئاوی.

هەنـدێك لـە ڕاڤـەکاران هەوڵیانـداوە هـۆی هەڵبـژاردنی ڕووەکـی کولەکـە دیاری بکەن کە خوای گەورە بۆ پێغەمبەرەکەی پێگەیاند. کـۆی ڕاڤـەکاران گەیشتنە نیمچە هاوڕاییەك لەسـەر ئـەوە کـە کولەکـە سـوودگەلێکی هەیـە، لەوانـە: خێرایـی ڕوان و پێگەیشـتنی، بەرەکـەی بـە کـاڵی و کـوڵاویش دەخورێت. سیفەتێکی تریش هەیـە بایـەخی لەوانـەی پێشـوو کـەمتر نییـە، ئەویش ئەوەیە کە مێش لە ڕووەکی کولەکەئاوی (يقطين) نزیك ناکەوێتەوە. پێویستە وێنای ئەو حاڵەتـە بکـەین دەبێـت کـام لـە نەخۆشـییەکان توشـی پێغەمبـەری خـوا یـونس (سـەلامی خـوای لێبێـت) ببێـت ئەگـەر لـەدوای دەرچوونی لە سکی نەهەنگەکە مێش هێرشی بۆ بکات؟ لەبەرئەوەی خـوای گەورە بەخشـندە و میهرەبانـە ناکرێـت پێغەمبەرەکـەی لـە سـکی نەهـەنگ ڕزگار بکات و بیخاتە بەردەم مێش.

سەرچاوەکان

١. تەفسیری ئاسان، بورهان محمد أمین
٢. موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن الكريم، عبالرحيم الماردينى
٣. موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن الكريم و السنة المطهرة، يوسف الحاج أحمد
٤. الموسوعة الذهبية في إعجاز القرآن الكريم و السنة المطهرة، د.أحمد مصطفى متولى
٥. موسوعة الإعجاز القرآنى في العلوم والطب و الفلك، د.نادية طيارة
٦. عالم النبات في القرآن الكريم، د.عبدالمنعم فهيم الهادي و د.دينا محسن البركة

تێبینی:

ئەو ڕووەکانەی لە قورئاندا هاتووە، کە بەشێکی ئەم کتێبەیە، سەرجەمی بەشەکە لە کتێبی (عالم النبات في القرآن الكريم) وەرگیراوە.

جێی ئاماژەیە هەردوو نووسەری کتێبەکە ئاماژەیان بە دوو دانە ڕووەکی تر کردووە کە لێرە دانەنراوە لەبەرئەوەی بەتەواوی یەکلانەبوونەتەوە کە ئاماژەی ڕووەکە و ئێمەش بە پێویستمان نەزانی باسیان بکەین، ئەوانیش: (الخمط و المتكأ).